

॥ अथ दायदत्तकरत्नाकरे सूची लिख्यते ॥

प्रकरणं	पृष्ठे	वावस्थायाम्
दायदत्तकार्यकथनं	१	१
दायदत्तविधेः अपुत्रिवहः सपुत्रिवहश्च	२	१
विभागशास्त्रार्थकथनं	२	१
सुत्रनिर्दिष्टं	३	२
सुत्रजनकव्यापारकथनं	३	३
बह्वर्थात्मिककदुव्यविभागरीतिः	४	४
दानशुले सुत्रनिर्णयः	५	५
सुत्रनाशस्य कारण कथनं	६	६
पितरि कार्याक्रमे इपि पुत्रा } गां विभागे इत्यातस्त्यकथनं }	७	७
पित्रनुद्धया च पार्जित्या } पि विभागदानादिकथनं }	७	८
पैतानहधन विभागकालः	८	९
श्रीरजोनिवृत्तिकालकथनं	८	१०
पैतानहे पितापुत्रयोर्विभागः	९	११
पितुः चो पार्जिते विभागः	१०	१२
पितृकृतविसमविभागः	११	१३
पितृकृताशान्तीयविभागसिद्धिः	११	१४
करणविवाहेर विसमविभागसिद्धिः	१२	१५
विभागमनीहमानस्यापिकिञ्चिद्देयं	१२	१६

পুংকরণ°	পৃষ্ঠে	ব্যবহায়া°
জীবদ্বিভাগে পদ্মাঃ সৎমাংশিকাঃ	১৩	১৭
অমা মাংসাত্মকখন°	১৪	১৮
পুত্রাজিতে পিতৃর শত্ৰু°	১৪	১৯
অনেকপিতৃকানা° পিতৃতোবিভাগঃ	১৫	২০
একেচ্ছাপিবিভাগঃ বালধ } নস্য মিত্রাদৌ স্থাপনঞ্চ }	১৬	২১
পৈতৃকরণ্যাকরণস্যাবশ্যকতা	১৭	২২
নাষ্টোক্তস্য বিভাগকখন°	১৮	২৩
মিত্রাকরণ্যে পৈতৃ কখনস্যপুত্রা } নুজ্ঞা° বিনাপিতৃকৃতদানানিচ্ছিঃ }	১৯	২৪
জ্ঞানতবাহনময়কনানিচ্ছিঃ	১৯	২৫
সাপারমহ্যবরস্য সকলদায়াদানুম } তি° বিনামিত্রাকরণ্যে দানানিচ্ছিঃ }	২০	২৬
দায়ভাগমতে সন্নদায়াদানুজ্ঞা° বি } নৈককৃতদানে বদংশযোগ্য° নিচ্ছিঃ }	২০	২৭
আপৎকাল এককৃতহ্যবরদানাদিনিচ্ছিঃ	২১	২৭
পৌত্র্যধর্গকখন°	২১	২৮
বিভাগানন্তরোৎপন্নস্য বিভাগঃ	২২	২৯
বিভুক্তস্য ভাগকখন°	২৩	৩০
বিভাগসমনয়ে হাতুরস্পষ্টগভা } য়াঃ পশটাজ্ঞাতস্য বিভাগকখন° }	২৪	৩১

॥ दायदन्तकरत्राकरे सूची पत्रं ॥

३

पुकरणं	पृष्ठे	वावहारा
स्पष्टगर्तुयोः पुनवपुतीकणं	२५	७७
धर्म्यविभागकालकथनं	२५	७४
पितृपरमे विद्यमानायां } मातरि तदाज्या विभागः }	२७	७५
अस्य मतान्तरं	२७	७७
ज्योष्ठांशनिषेधः	२९	७९
विभागानधिकारिनिकृपणं	२८	७९
क्लृबतेदास्त्येषां लक्षणम्	३०	७८
अटिकिस्य रोगाः	३२	७२
विभाज्यधनकथनं	३५	८०
अविभाज्यधनकथनं	३५	८१
वैवाहिक धनकृपणं	३७	८२
विद्याधनपुकाराः	३७	८३
विद्याधनकृपणं	३८	८४
समविद्याधिकविद्ययोर्विभागः	३८	८५
विद्याधने अट्टमपुतिपालकस्यांशः	३९	८७
साधारणवाहनायुधाद्याशित्ययो } धन मर्जयन्तितकनविभागपुकारः }	३९	८९
धृजाहृतधनकथनं	४०	८८
अन्यानाविभाज्यानि	४१	८९
देवतापुतिमादिविभागपुकारः	४२	९०
पुसादलकृत्वावरस्य विभागः	४३	९१
पूर्वनेष्टोक्तस्यारवस्य विभागः	४४	९२

पुकरणं	पृष्ठे	बाबस्थाना
श्रीधृतानकारन्याविभाज्याकथनं	४४	५७
पितृवृत्तवज्रादिश्राद्धतोत्रे देयं	४५	५४
कृष्यादिलक्षधनस्य विभागकथनं	४५	५५
द्वैतस्यार्थकर्तृपाकरणं	४७	५७
विभक्त्यर्थायानुक्षणसंशोदातव्याः	४७	५९
दासकृतर्गस्यैव्यामिनादेयं	४९	५८
गूढद्रव्यशक्कराः कोशदानविधिः	४८	५२
संसृष्टधनस्य रूपं	४८	७०
संसृष्टधनविभागेज्योष्ठांशनिषेधः	४२	७१
तत्रापार्श्वकेऽप्यंशदत्तं	५०	७२
निताम्बराशस्तनते नृतसंसृष्टि	५०	७३
नोधनंसोदरसंसृष्टि गृहीयात्		
जीमूतवाहनमतेपुत्रस्य नृतस्य	५१	७४
संसृष्टिनोधनं तत्पत्नीगृहीयात्		
ससहस्रीसंसृष्टिभूतविद्या	५२	७५
मानस्यलेविभागपुकारः		
विद्यामानसंसृष्टिसंसृष्टिवै	५२	७७
नात्रेयस्यलेविभागपुकारः		
ज्योष्ठांशस्यानिच्छितार्थकथनं	५३	७९
पुत्रपुत्रांसा	५४	७८
अपुत्रधनेपुत्रनं पत्नीविकारः	५५	७९
पत्न्यादानादिनिषेधः	५७	९०
पतिपुत्रविहीनयाः स्त्रियात्तत्फलपारतत्र्या	५९	९१
पत्यपकारार्थं स्त्रीकृतञ्जावरदानादि	५८	९२

पुकरणं	पृष्ठे	व्यवस्थायाम्
अपुत्रधने पत्नीभावे कन्याधिकारः	७०	१७
मृत्याःपितृसंक्रान्ते धनेऽधिकारिकथनं ७१		१४
दोहित्राधिकारः	७२	१५
पित्राधिकारः	७३	१६
मात्राधिकारः	७३	११
भ्रात्राधिकारः	७३	१४
सोदरासोदरोत्तरविद्य) माने सोदरस्याधिकारः)	७४	१२
अविभक्तस्त्रावरे विशेषविधिः	७४	८०
भ्रातृपुत्राद्याधिकारः	७५	८१
भ्रातृपौत्राद्याधिकारः	७५	८२
पितामहाधिकारः	७७	८३
पितृव्यादिसपिण्ठाधिकारः	७७	८४
सपिण्ठस्त्रीणामनधिकारः	१०	८५
आचार्याद्याधिकारः	१०	८७
समानपुत्रवराधिकारः	११	८१
ब्राह्मणाधिकारः	११	८८
ब्राह्मणधनातिरिक्ते राज्ञोऽधिकारः	११	८२
वानपुत्रादिधनाधिकारः	१२	२०
मिताक्षरान्ते अपुत्रधनाधिकारिणः	१३	२१
संस्थां नो मृतस्य धने भ्रात्राधिकारः	१७	२२
संस्थासोदरपथकसहोदरः		

শ্লোকসংখ্যা	পৃষ্ঠা	ব্যবহায়া
শ্রীমদায়দত্তকরত্নাকরঃ	৭৬	২৪
মৌলিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৭৭	২৫
আত্মীয়প্রাণিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৭৮	২৬
স্বজনীয়প্রাণিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৭৯	২৭
আত্মীয়প্রাণিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৭৯	২৮
মৌলিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৭৯	২৯
স্বজনীয়প্রাণিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৭৯	৩০
অন্যপ্রাণিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৭৯	৩১
পিত্রা পুত্রিতন্ত্রা তন্ত্রাধনপুত্রাদিভির্দেয়ঃ	৮০	৩২
শ্রীধনদানস্যানিবন্ধঃ	৮০	৩৩
শ্রীধনেভ্রাতৃদীনানস্বাতন্ত্রা	৮০	৩৪
বলাঙ্কলেনবা শ্রীধনভোক্তৃদত্তঃ	৮১	৩৫
কপিত্রাশ্রীধনভোগপুত্রপুত্রার্থঃ	৮২	৩৬
দুস্তিকা মৌলিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৮২	৩৭
সখ্যাদিতোলকশ্রীধনেভ্রাতৃভিকারঃ	৮৩	৩৮
ত্রিপ্রাঅন্যদানক্লেশেভ্রাতৃভিকারঃ	৮৪	৩৯
পিত্রিতব্যভিকারঃ শ্রীধনোচ্ছেদনঃ	৮৪	৪০
পিত্রিতব্যভিকারনির্বাসনাঃ	৮৫	৪১
স্বজনীয়প্রাণিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৮৫	৪২
স্বজনীয়প্রাণিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৮৫	৪৩
স্বজনীয়প্রাণিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৮৫	৪৪
স্বজনীয়প্রাণিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৮৫	৪৫
স্বজনীয়প্রাণিকায়দত্তকরত্নাকরঃ	৮৫	৪৬

॥ दायदत्तकरनाकरे सूचीपत्रं ॥

१

पुकरणं	पृष्ठे	व्यवहारां
दैवविवाहकथनं	८८	१११
आर्षविवाहकथनं	८८	११८
पुजापत्यविवाहकथनं	८२	११२
गाक्षरविवाहकथनं	८२	१२०
आसुरविवाहकथनं	२०	१२१
राक्षसविवाहकथनं	२०	१२२
पैसाचविवाह निरूपणं	२०	१२३
दाहभागनतेरु कादिविवाह चतुष्टयलक्ष्मीधनाधिकारिणः	७१	१२४
आसुरादिविवाहचतुष्टय लक्ष्मीधनाधिकारिणः		
अथोत्तुवर्द्धनाधिकारिणः	२२	१२६
वरदत्तापुजःश्रीधनवराधिकारः	२३	१२१
वरदत्तातिरिक्तापुजःश्रीधनाधिकारिणः	२४	१२८
मिताकरानते श्रीधनाधिकारिणः	२५	१२२
दुहितृदोहित्रीसमवायेविशेषः	२६	१३०
अनेकवैनात्रेयदुहितृसमवायेविभागः	२७	१३१
अपुजःश्रीधनाधिकारिणः	२७	१३२
ब्रह्मादिविवाहितश्रीधनाधिकारिणः	२९	१३३
दत्तजनार्थ्याधनेधिकारिणः	२८	१३४
असंस्कृतानां संस्कारः	२८	१३५
अविवाहितभगिनीनां विवाहानुष्ठापनदानं	२२	१३७
मृतपुत्रोत्पापकारार्थे तद्वनार्द्धव्ययकथनं	२२	१३९

॥ दायदत्तकरत्राकरे सूटीपत्रं ॥

	पृष्ठे	बाबस्थानां
प्रकरणं		
दानव्यादेशक. क्षपाज्यादिकथनं	१००	१७८
श्रावणकथीनावाहनि. यथा	१०१	१७९
अभ्यापवादः	१०२	१८०
उत्पत्तिहावरे विशेषः	१०३	१८१
नाशिरपहावरैनाक. नृ. दानासिद्धिः	१०३	१८२
विभागन. लेखित्तु. तसा विभागः	१०३	१८३
अवि. उ. द. श. रा. भू. क्त	}	१८४
दु. व. द. या. वि. भा. ज. अ. क. थ. न.		
विभागन. ले. नि. र्ण. पु. कारः	१०४	१८५
विभागपत्रलिखनपुकारः	१०५	१८६
विभक्तकृत्या	१०६	१८७
विदेशागत्या विभागः	१०६	१८८
वि. भा. ग. स. कु. दे. व. भ. व. ति	१०८	१८९
अभ्यापवादः	१०८	१९०
इच्छाकतवि. भा. ग. मा. प. म. टा	}	१९२
द्विपुतिपदानानम्यादण्डः		
विभागवधकसा. नि. न्ना. राज. द. गु. ष. ट	१०९	१९१
विभक्तेः. खा. त. ह. रा. ग. द. ना. दि. क. र्त्त. व. य.	११०	१९३
इति दायदत्तकरत्राकरे दायदत्तपत्रावस्थायां सूटी समाप्ता ॥		

॥ দায়দত্তকরত্নাকর ॥

॥ ভূমিকা ॥

ভারতবর্ষের মধ্যে বুদ্ধাদি যাবৎ ও বৎসকর আপন আপন ধর্মপুতিপালন করত বাস ককিতেছেন তাহারদিগের আচার ও ব্যবহার এবং পুয়শ্চিত্ত নির্বাহের নিমিত্তে মনু ও অত্রি ও বিষ্ণু ও হারীত ও যাজ্ঞবল্ক্য ও উশনা ও অঙ্গিরা ও যম ও আপস্তম্ব ও মহর্ষি ও কাত্যায়ন ও বৃহস্পতি ও পরাশর ও ব্যাস ও শঙ্কু ও লিখিত ও দক্ষ ও গৌতম ও শাতাপত ও বশিষ্ঠ ও মরীচি ও দেবল ও নারদ পুভূতি ধর্ম শ্রবত্রা অনেক ঋষি সংহিতা করিয়াছেন ।

তাহাতে কোন কোন স্থলে মূনিদিগের মতের বিভিন্নতা আছে তাহা যে যে ঋষির শাখার যে যে বুদ্ধগ তাহারাই পুতিপালন করিয়াছেন এবং তাহারদিগের শিষ্যও যজমান যে যে ঋত্রিয়াদি তাহারা ও সেই সেই মত অবলম্বন করিয়া ছেন ॥

তাহারপর সেই সেই বংশে যাহারা আচার্য্য হইয়াছিলেন তাহারা ঐ সকল মূনিবচন পুমাণদিয়া অন্য মূনি বচনের তদনুযায়ি অর্থ করিয়া পৃথক পৃথক সংগ্রহ করিয়াছেন । সেই সকল স্মৃতিশাস্ত্র তত্তদদেশীয় রাজার সহায়তায় পুচ

ক

॥ ভূমিকা ॥

মিত হইয়াছে তাহার মধ্যে বিজ্ঞানে শ্রমচাৰ্য্যকৃত বা জীবন্য
সাহিত্য বাখ্যা মিতাক্ষর নামে যে ধৰ্ম্মশাস্ত্র সেই অত্যু
ত্তম সৰ্বত্র হিন্দুস্থানে নানাৰূপে পুচলিত হইতেছে ।

তাহার পর এতদ্দেশে জীমূতবাহন নামা এক মহা মহো
পাধ্যায় হইয়াছিলেন তিনি ধৰ্ম্ম রত্নমাণ্ডলে এক স্মৃতি সংগ্ৰহ
করিয়াছেন তাহার ব্যবহারৈকদেশে দায়ভাগ নামে এদেশে
আছে আর পাওয়া যায় না ॥

সংপুতি ঐ দায়ভাগউদ্ভিষ্টা অবধি বেহারের পুৰ্ব্বাশাম
এবং মেকলির পশ্চিম আর ভোটানের দক্ষিণ ও সনুদুর
কিঞ্চিৎ উত্তর এইরূপ চতুঃসীমাবচ্ছিন্ন পূৰ্ব্ব পশ্চিমে কিঞ্চিৎ
ন্যূন বা অধিক ২০০ দুই শত ক্রোশ আর দক্ষিণে উত্তরে অনু
মান নাকৈরিক শত ক্রোশ ১৫০ পর্যন্ত বাঙ্গলাদেশে ।
ইহার মধ্যে রাঢ় ও গৌড় ও পৌণ্ড্র এবং বরেন্দ্রে পুভৃতি অনেক
ক দেশ ভেদ বোধক সংজ্ঞা আছে কিন্তু এসকলই বঙ্গদেশে
রাজস্বপাতি ইহাতে ঐ দায়ভাগনাম্য রূপে পুচলিত আছে
এবং ঐ মিতাক্ষর সহিত যে যে ব্যবহার একা হয় তাহা
অন্য দেশে ও চলে ।

তাহার পর অনেক পণ্ডিত এই দুই গুস্তুর তাৎপর্যাগ্ৰহণ
করিয়া পৃথক পৃথক সংস্কৃত রচনা দ্বারা অনেক সংগ্ৰহ
করিয়াছেন কিন্তু তাহাতে বালকের ও অপণ্ডিত লোকের
বিশ্বা বিচারকর্তা রাজার দিগের কোন উপকার হয় না
অথবা পণ্ডিত ব্যতীত অন্য লোক তাহা হইতে ব্যবস্থা
দিতে পারে না ।

অতএব আমি ঐ পূর্বোক্ত দুই গৃহের পুস্ক ও পুচলিত যত ব্যবস্থা আছে তাহা সংগৃহ করিয়া পুস্তোত্তর পুমাণ পৃথক করিয়া দায়দত্তকরত্নাকর নামে এক গৃহ পুস্তত করি যাছি তাহার এই রীতি আদ্য পুস্ত তাবৎ ব্যবস্থার মধ্যে যেযে স্থানে নিভাকুরাকারে অথবা জমীনুতবাহনের মতের বৈলক্ষণ্য আছে সেই সেই ব্যবস্থার পুস্তেতে সেইসেই শাস্ত্রে র নামোল্লেখ আছে।

আর এপুস্তকেতে এই বিশেষ আছে যেব্যবস্থায় এক মূনির বচন পুমাণ ছিল সেই ব্যবস্থায় আমি দুই তিন মূনির বচন সেই পুমাণের গোষক দিয়াছি।

আর জমীনুতবাহন আপন গৃহের মধ্যে কেবল যুক্তিঘারা যে ব্যবস্থা নিকপণ করিয়াছেন সেই ব্যবস্থায় আমি অন্য গৃহ ধৃত সুস্পষ্ট বচন পুমাণ দিয়াছি।

এবং দায়ভাগে কন্যা ধনাধিকারে অপুত্রসম্ভবত্যা হমারী ঋকথংগৃহীয়াত্তদভাগে চোচেতি পরাশর ঋষির নামকরিয়া এই বচন পুমাণ দিয়াছেন তাহা এই গৃহ পুস্তত করণ কালী ন এইসকল পুমাণের দৃঢ়তার নিমিত্তে এবং অধিক পুমাণ লাভের নিমিত্তে কোম্পানির পাঠশালায় যত মূনিরদিগের সংহিতা ছিল তাহা আমি দেখিয়াছিলাম এবং এস্থানে যেযে সংহিতা নাহি তাহা উৎকলদেশে পুত্রবোত্তম ক্ষেত্রে মুক্তি নগুপহইতে আনাইয়া এসকল পুমাণের সংহিতা একা করিয়া যাহা অধিক পাইয়াছি এবং ইহার অর্থের সহিত অর্থের এক্যতা আছে তাহা সংগৃহ করিয়াছি সেই কালীন ঐ পরা

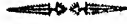
শরের বচনের অনুসন্ধান করিলাম ঐ স্মৃতিতে সে বচন না পাইয়া নাথবাচার্য্যাকৃত পরাশরভাষ্যেতে দেখিলাম স্পষ্টে লিখন আছে রাজধর্মের তিনটি বচন ব্যতীত কোন ব্যবহার পরাশর কহেন নাহি তাহা সংস্কৃতগাঠশালার পণ্ডিতরদিগকে এবং সর্বশাস্ত্রবিশারদ মহানান্য নরোপমা যোগ্য শ্রীযুত ডাক্তর উইলসন সাহেবকে দেখাইয়া তাহার বৃহত্ত্ব ইডুকেশন মুনায়স্বে দ্বিতীয়বার মুদ্রিত দায়ভাগের ২৭১ পৃষ্ঠে লিখিয়াছি।

সংপুতি সাধুলোকেরদিগের নিকটে আমার এই পুার্থনা মহাশয়েরা সানুকুল হইয়া এগুচ্ছে কৃপাদৃষ্টি পুদান করিলে আমার পরিশ্রম স্বার্থক হয় আর যদি অসাধুলোক স্বপক্ষ না হইয়া বিপক্ষতাচরণ করেন তবে তাহাতে কি ক্ষতি হইতে পারে ফলেন পরিচয়তেইত্যলং বিস্তরেণ।

যথা সন্তঃ সন্তু নম পুসন্ননসোবাচা° বিচারোদ্যতাঃ
নুতে২ স্তঃ কমলানি তৎপরিমল° বাতা বিতল° ১ যৎ ।

কিষাভ্যর্থনয়ানয়া যদি গুণোস্ত্যাসা° ততস্তে স্বয়ং
কভারঃ পুথন° নচেদতিযশঃ পুণ্যার্থিনা তেন কিং ॥

॥ दायदत्तकरत्राकर ॥

॥ অভিধেয়াভিধান° ॥

শ্রীগণেশায়নমঃ ॥ পুণ্য গোবিন্দ পদারবিষ্ণু যোগীন্দ্র
স্বকৈরবভাসচন্দ্র° । বুদ্ধেশনাগেন্দ্র সুরেন্দ্রবন্দ্য° শীমা
ত্রিশৈলাত্যয়ক্° সুরেন্দ্র° ॥ ভাষাসুবর্ণ সূত্রেণ ব্যবহাৰ্য্য
মৌক্তিকৈঃ । মুনিবাঙ্কশিখিমালা কৃতা সর্ষার্থসিদ্ধয়ে ॥ শা
স্ত্রাভ্যাস পরিশ্রুনাথযশসে চান্মাকমেযা সদা বালানা° গল
ভূষণ° খলনৃণা° শূল° তথা বক্ষসি । দায়াদার্থাববাদস° শয়
তমশ্ছেদাকবদ্ভুতলে ভূয়াদঙ্গকনিম্ববঙ্গপুভূতৌ রাজ্ঞা°
বিচারোদ্যমে ॥ অথ দায়ভাগ ব্যবস্থা সংগৃহ্যতে ॥

পুশ্নঃ—মিতাক্ষরাশাস্ত্রমতে দায়ভাগ শব্দের অর্থ কি
এব° দায়ভাগ শাস্ত্রমতে বা কি ॥

উত্তরঃ—যৎস্বামিসম্বন্ধাদেব নিমিত্তাদন্যস্য স্ব° ভবতি
তদায় ইতি মিতাক্ষরাশাস্ত্রমত° ॥

মরণাদিনা পিত্রাদীনা° স্বত্বনাশে পুত্রহাদি
সম্বন্ধাদ্যক্ষন° পুত্রাদিগত° ভবেত্তদায় ইতি
দায়ভাগমত° ॥

অস্য } পিতৃদ্বারাগত° দুব্য° মাতৃদ্বারাগতঞ্চ যৎ । কথি
পুমাণ° } ত° দায়শব্দেন তদ্বিভাগোপনোচ্যতে ইতি

ক

স্মৃতিসংগৃহীতং ॥ বিভক্তব্যং পিতৃদুব্যং দায়
নাহ্নর্মহীষিণ ইতি নিঘণ্টুকারণ ধৃতঞ্চ ॥

পুত্রঃ --- মিতাক্ষরা শাস্ত্রমতে দায় কয় পুকার ॥
অসো। } দায়োদ্বিবিধঃ। অপুতিবন্ধঃ সপুতিবন্ধঃ চ যথা
ভ্রূণং } পুত্রাণাং পৌত্রাণাঞ্চ পুত্রত্বেন পৌত্রত্বেন চ
পিতৃধনং পিতামহধনঞ্চ স্বভবতীত্য পুতিব
ন্ধোদায়ঃ। পিতৃব্যভ্রাতাদীনাং তু পুত্রাভাবে
স্বাম্যভাবে চ স্বভবতীতি পুত্রসম্ভাবঃ স্বামি
সম্ভাবশ্চ পুতিবন্ধস্তদভাবে পিতৃত্বেন ভ্রাতৃ
ত্বেন চ স্বভবতীতি সপুতিবন্ধোদায়ইতি নি
তাক্ষরাশাস্ত্রমতং ॥

পুথমপুত্র } বিভাগোনাম দুব্যসমুদায়বিষয়াণামনেক স্বা
স্যোত্তরং } ম্যানাং তদেকদেশেষু ব্যবস্থাপনমিতি মিতা
ক্ষরা শাস্ত্রসম্মতং ॥

পুথমপুত্র } একদেশোপাভ্যেব ভূহিরণ্যাদাং পন্নস্য স্ব
স্যোত্তরং } তস্য বিনিগমনাপুনাগা তাবেন বৈশেষিকব্য
বহারানর্হতয়া অব্যবস্থিতস্য গুটিকাপাতাদি
না ব্যঞ্জনং বিভাগইতি দায়ভাগশাস্ত্রসম্মতং ॥

পুথমপুত্র } বিভাগোর্থস্য পিত্রস্য পুত্রৈরত্র পুকল্প্যতে। দায়
স্যপুনাগং } ভাগইতি পৌক্তং তদ্বিবাদপদং বুৎপন্নমিতি
নারদবচনং ॥ ১ ॥

পুত্রঃ --- স্বত্ব কি এবং স্বত্ব জন্মিবারপুতি কি কিকারণ ॥

अस्यो } यथेष्टे नियोगार्हत्वं स्वत्वं तत्त क्रयपुतिगुहा
 त्तरं } दिलोकव्यवहारजन्यां सम्पत्तिनिधनयाजनपुतिगु
 हक्रयादीनां स्वत्तकारणताचेतिविदां सम्मतं ॥

अस्य } पितर्यूपरते पुत्राविभजेयुर्धनं पितुः । अस्मा
 पुत्राणां } न्यां हि भवेदेषां निर्दोषे पितरिस्मिन् इतिदेव
 लवचनं ॥ दुव्यामर्जयन् बुक्कणो जायेदध्यापायेत्
 पुतिगुह्यादिति श्रुतिश्च ॥ २ ॥

पुत्रः — स्वत्तजनकव्यापार कस्य पुकार एव कार कौन
 धन असाधारण ह्य अथा अन्य अन्य अंशी
 सकले ये धनेर अंश पाईते पारेना ॥

अस्यो } स्वत्तजनकव्यापारः सप्तविधः ॥ तत्र सम्पत्तिनिध
 त्तरं } नादिकालीनस्त्रीयजीवनसंविभागश्चेत्येकः ॥
 महारण्यमध्ये पतितानन्यपूर्वत्तकाष्ठानां संगु
 होनिध्यादेः प्राप्तिश्चेति द्वौ ॥ क्रयो लोक
 पुसिद्धइति त्रयः ॥ बुक्कणस्य पुतिगुह इति
 चत्वारः ॥ कृत्रियस्य जयइति पञ्च ॥ वैश्यास्य
 अशीदक्षिणपुष्टपालनानीतिषट् ॥ शूद्रस्य से
 वेति सप्त ॥ तत्र बुक्कणादीनां चतुर्णां पुति
 गुह जय अशीदादि सेवा रूप व्यापार जनितं
 धनमसाधारणं विभागकाले बद्धुत्तन्नविभाज्य
 मिति विदां मतं ॥

अस्य } सप्तविभागनाध्यादायौलातः क्रयोजयः पुयो
 पुत्राणां } गः कर्मायोगश्च सप्तपुतिगुह एवचेति मनुवचनं ॥

তথা স্বামী ঋকথক্রয়সম্বিতাগপরিগৃহাধিগমেষু
 যুগ্মস্যাবিকলক্কত্রি যস্য বিজিত° নিবিষ্ট°
 বৈশ্যশুদুরোরিতি গোতমবচনঞ্চ ॥

পুং— অনেকেই স্বহাস্পদীভূত বহুমূল্য এক খানি বস্ত্র
 কিংবা অনাকার ও কুপবাপী এবং [দাসী বা দাস
 কিংবা সেতুক্ষেত্র জল নিগমন পুণালীইত্যাদিবিভা
 গের অযোগ্য দ্রব্যেতে কি পুকারে স্বত্বব্যক্ত হয় ॥

অন্যো) যত্র বিভাগাযোগ্য° বহুসাধারণ° বস্ত্রাভরণ°
 দুর° { দাসীদাসীবা তত্র তন্মূল্যোস্তত্তৎ কল্পিত কালবি
 শেষে তত্তৎ সেবাকলেঃ স্বত্ব° বাজ্যতে । অথাৎ
 দুব্য° বিক্রীয় নৃত্য° বিভজ্য বন্ধু ভিগৃহীতব্য° ।
 একাদাসীমানমধ্যে পুতোক° দশদিবসপর্য্যন্ত°
 কন্ম কারয়িতব্য° । কুপবাপীগত° জলমুক্ত্যস্বস্ব
 পুয়োজনানুসারেণ গৃহ্য° ॥ তথাযুক্ত্য° সেতুক্ষে
 ত্রাদিক° বিভজনীয় মিত্তি বিদুষা° স° ত° ॥

অসাপু) বস্ত্রাদয়োবিভাজ্যৈকক্ক° তৈর্নবি° রত° । ধন°
 মাপানি { জবেৎ সন্ধানা° বস্ত্রাভরণসংশ্লিত° ॥ মধ্যস্থিত
 মনাজীব্য° দাত্ত° নৈকস্য শক্যতে । যুক্ত্য° বিভজ
 নীর° তদন্যথানর্থক° ভবেৎ ॥ বিক্রীয় বস্ত্রাভরণ
 মূগ্গমুদগৃহ লেখিত° । কৃতাম্ভকাকৃতাম্ভেন পরিব
 ত্ত° বিভজ্যতে ॥ একা°স্ত্রী° কারয়েৎ কন্মমাংশেন
 গৃহেগৃহে । বন্ধ্যঃ সনা° শ্য° তাদেয়াদান° নান্যায়°
 বিধিঃ ॥ উক্ত্য° কুপবাপ্যস্বঃ স্বানুসারেণ গৃহতে ।

पुंचारुच यथांशेनकर्तव्योद्भात्तिः सदेति बृह
स्पतिवचनानि ॥

धनं पत्रनिविष्टं धर्मार्थं यमिकपितं । उदक
शैव दासश्च निवक्ष्यायः क्रमागतः ॥ धृतं
ब्रह्ममलकारो नानुपपन्नं यद्भवत् ॥ यथा कानो
पयुक्तानितथा योज्यानिवक्षुभिरिति कात्याय
नवचनानि च ॥ ४ ॥

पुंशुः — दानश्ले सम्पु दानकर्तृकगृहीत हईले स्वहज्जमे
कि दानेतेई स्वहज्जमे ॥

अस्यो } यथा पितृनरगानसुरं गतस्य शिशोः पितृत्वा
सुरं } न्योपरमेतद्व्योस्वत्तवति तद्वद्रापि दातुंश्या
गादेव स्वत्तं भवति पुदानमेव स्वान्यकारणं
नतुस्वीकारन्य तत्कारणतेति विदां नतं ॥

अन्यपु } मनसा पात्रमुदिस्य तूनो तोयंविनिः क्षिपेत् ॥
नाणं } विद्यते सागरस्यास्तोदानस्यास्तो नविद्यतेइति
नारद वचनं ॥

पारोक्षे कम्पितं दानं पात्राभावे कथं भवेत्
गोत्रजेभ्यस्तथा दद्यात्तदभावेइत्य वक्षुयु इति
धौन्यवचनम् ॥

मङ्गलार्थं स्वस्त्यनं यद्गृह्यात् पुजापतेः । पुय
ज्याते विवाहेषु पुदानं स्वान्यकारणं नितिमनु
वचनम् ॥

পরোক্ষমক্ষয়ং দানং পুত্র্যক্রাৎ কোটিশো যথা ।
 পাত্রং মনসি সংচিন্ত্য গুণবস্ত্যমভীক্ষিতং ।
 অপ্সুবাক্ষণহস্তে বা ভূনাবপি জলং ক্ষিপেদिति
 পরাশরবচনঞ্চ ॥ ৫ ॥

পুত্রঃ — স্বহনাশের পুতি কি কি কারণ এবং বিভাগের
 কাল কে ॥

অস্যা } মরণপাতিতাপুবুজ্যাপুনরাবৃত্তীস্থানিবৃত্তাদীনাং
 স্তরং } স্বহনাশে কারণতা বিভাগকালস্ত সস্বক্ষনিধনা
 দিনা তৎস্বাগ্যোপরনেদ্রেয়ইতিবিদুষাৎনম্নত ॥

অস্যপু } পিতয়ুর্দ্ধম্নতে পুত্রাবিতজেয়ুর্ধনং পিত্তঃ ॥ বিন
 মাণানি } ষ্টেবাপ্যপরণে পিতয়ু্যপরত স্পৃহে ॥

পিতয়ু্য পরতে পুত্রাবিতজেয়ুর্ধনং পিত্তঃ । অস্মা
 ন্যং হিভবেদেষাৎ নিদৌষে পিতরি স্থিত ॥

উদ্ধৎ পিত্তশ্চ মাতুশ্চ সনেতা ভ্রাতরঃ পনং ॥

ভজেরন্থৈপৈতুকং রিক্থমনী শাস্তেহি জীবতো
 রিতি নারদদেবল মনুবচনানি ।. ৩ ॥

পুত্রঃ — পিতা যদিপি অত্যন্তবৃদ্ধ অর্থাৎ ব্যবহার কক্ষ্মে
 অপারগ হয়েন তবে পুত্রেরদিগের বিভাগে অধি
 কার হইতে পারে কি না ॥

অস্যা } পিতরি কার্য্যাক্ষমে বৃদ্ধে তদাঙ্গয়া জ্যেষ্ঠপুত্রো
 স্তরং } ন্যো বা যোগ্যো ব্যবহারান্ ক্ষর্য্যাৎ বিভাগেতু ন

স্বতন্ত্রততি বিদ্যাৎ মত ॥

অসাপু } জীবতি পিতরি পপ্রাণামর্থাদানবিসর্গাক্ষে পেষু
নাগানি } নস্বাতন্ত্র্যং কানং দীনে পৌষিতে আর্তিং গতে
বাজ্যেষ্ঠার্থাং শিচন্তুয়েৎ ॥

পিতর্যশাক্তে ব্যবহারান্ জ্যেষ্ঠেঃ পুতি অর্যাৎ ॥

অনন্তরোবা কার্যাক্তদনুমতৌনস্বকামে পিতরি
রিক্থ বিভাগে ব্লে বিপরীতচেতসি দীর্ঘরোগি
ণি বা জ্যেষ্ঠেব পিতৃবদর্থান্ পালয়েদিতরেষাং
ঋক্থমূলং হি অটুঙ্গনস্বতন্ত্রাঃ পিতৃমন্তোমান্তুর
পে্যব নবস্থিতায়াঃ ॥

ভ্রাতৃণাং জীবতোঃ পিত্রোঃ সহবাসোবিধীয়তে ।
অদভাবে বিভক্তানাং ধন্মন্তেষাং বিবর্জতে ইতি
হারীত শঙ্কলিখিতব্যাস বচনানি ॥ ৭ ॥

পুং— পিতৃবিদ্যামানে পুত্রেরা স্বোপার্জিত ধনের অর্থাৎ
পিতৃধনের ব্যয়ব্যতিরেকে যাজন পুতিগৃহ দ্বারা
লক্ষধনে যথেষ্টব্যয় ও বিভাগস্বতন্ত্রহইয়া করি
তে পারেকি না ॥

অস্যো } জীবতি পিতরি স্বস্বায়াগাদিনা লক্ষধনের যদ্যপি
ত্বরং } স্বান্যমস্তি তথাপি বচনানুরোধতঃ পিত্রনুমতি
নন্তরেণ পুপ্রাযথেষ্টব্যয়ঃ বিভাগঞ্চ কৰ্ত্ত্বং ন
শক্নু বস্তীতি বিদাং সম্মতং ॥

অসাপু } নজীবতি পিতরি পুপ্রাঋক্থং ভজেরন্ । যদ্যপি
নাগানি } স্বান্যং পশ্চাদ ধিগতং তৈতরনর্হা এব পুপ্রা অর্থবর্জ
বোরস্বাতন্ত্র্যাৎ ॥

ভার্য্যা পুত্রশ্চ দাসশ্চ ত্রয় এবাধনা স্মৃতাঃ । যন্তে
সমধিগচ্ছন্তি যস্মৈতে তস্য তদ্ধনং ॥

অধনাত্ত্রয় এবাভাভার্যাদাসস্তথাসুতঃ । তেষাং
যত্কিঞ্চনদ্রব্যং তত্শুদ্রব্যং পুত্রীভিত্তিমিতিশঙ্কুলি
খিতমনুনারদবচনানি ॥ ৮ ॥

পুত্রঃ — পিতামহধনবিভাগেঃ কোনকালঅর্থাৎ পৌত্রেরা
কখন বিভাগ করিতে পারে ॥

অস্যা } মরণাদিনা পিত্তঃ স্বাম্যোপরমে নির্দোষে জীবতি
স্তরং } চ পিতরি তদনুমত্যা জীবন্ত্যাং মাতরি তদুজোনি
বৃত্ত্যানস্তরং পৌত্রাঃ পৈতামহধনবিভাগং কৰু-
শকনু বস্তীতি বিদুষাং সন্মতং ॥

অন্যপু } পিত্তোরভাবে ভ্রাতৃণাং বিভাগস্য পুত্রশিঃ ॥ মাতু
মাণং } নিবৃন্তে রজসি জীবিতোরপি সশ্যতইতি বৃহস্পতি
বচনং ॥

মাতৃনিবৃন্তে রজসি পুত্রাসু ভাগনীশ্চ ॥ নিবৃন্তে
চাপি রজসি মাতৃজীবতি চেচ্ছতীতি নারদগৌতম
বচনার্দ্ধদ্বয়ঞ্চ ॥ ৯ ॥

পুত্রঃ — স্ত্রীলোকেরদের রজোযোগ কতবৎসরের পর
নিবর্ত হয় ॥

অস্যা } স্ত্রীণাং পঞ্চাশদ্বর্ষানস্তরং রজোনিবর্ততে কৃচিচ্ছো
স্তরং } গাদিনা শরীরস্যরসপুষ্টতাধিক্যাত্ পঞ্চপঞ্চাশদ্ব
র্ষানস্তরমপি নিবর্তত ইতি শাস্ত্রীয়নিয়মঃ অত্রাপি

कदाचिद्यति क्रमादेतद्विपरीतोपि त्वतीति
सतां समतं ॥

अस्य } रसादेव रजः स्त्रीणां मासि मासि त्राहं सुवे० ।
पुनाणं } तद्वर्षाद्वादशादूर्कं याति पक्षाशतः क्वयमिति
नौश्रुतीयं ॥

पक्षपक्षाशतो नारी सप्तसप्ततितः पुमान् । द्वावे
तीनपुनुर्येते पुनुर्येते व्यातिक्रमादितिभार
द्वाजीयं च ॥ १० ॥

पुनः— पितामहधनेर विभागसमये पिता पुत्रेण समान
अंश हईवे कि पिता अधिक पाईवेन ॥

अस्यो } पितामहोपाह्वानराश्रावरधनेपित्तः पुत्रस्य च
भ्रं } समानां शोभावेदिति मितान्करा क्वयतं ॥

अस्यपु } दुर्वा पिता महोपाह्वान विवक्षोदुर्वामेव वा ॥ तत्र
मागानि } स्यात् सदृशं ज्ञान्यं पित्तः पुत्रस्य चोद्येयः

दुर्वो पितामहोपाह्वाने स्त्रावरे जज्ञमे तथा । सम
नं शिद्धमाख्यातं पित्तः पुत्रस्य चैव हि ।

सकलं दुर्वज्जातं यदागैर्गृह्णति तत्समेः ।
पितरौ भ्रातृभ्रातृशैवे धर्मेऽपि भागः स उच्यते ॥

इति याज्ञवल्क्यवृहस्पति कात्यायन वचनानि ॥

उत्तरक समुदायस्त्रावरश्रावरधनस्य पुत्रैः सह विभागे
पिताभागद्वयं पुत्रुणादिति स्त्रीनूतवाहन मत् ।

अस्य } द्वावशोपुतिपाद्ये त विवक्षामानः पिता । जीव
पमानं } द्विभागे च पिता गृहीतां श्रयं अयमिति नारद

বৃহস্পতিবচনান্নদ্বয়ং পিতারবৃহস্পতিগোচরতয়া জী
মূতবাহনেন ব্যাখ্যাত° ॥ ১১ ॥

পুত্রঃ— স্বোপার্জিত ধনের পিতা কয় অংশ লইবেন ॥
অস্যা } সমস্তস্বাবরাহ্মাবরস্বোপার্জিতধনস্য পুত্রৈঃ সহ
ভ্রা° } বিভাগে পিতা ভাগদ্বয়ং গৃহীয়াদিতি নিতাকরা
কৃত্যত° ॥

অস্যা } দ্বাবংশৌ পুতিপদ্যেত বিভজ্ঞান্নানঃ পিতা ॥ জী
পুমাণ° } বহিতাগেচ পিতা গৃহীতাংশদ্বয়ংস্বকমিতি স্বো
পার্জিতধনগোচরতয়ানেন নারদ বৃহস্পতি বচ
নান্নদ্বয়ং ব্যাখ্যাত° ॥

উত্তরঞ্চ সমুদায় স্বোপার্জিত ধনস্য পুত্রৈঃ সমং বিভাগে
পিতা যথা কৰ্চ তথাস্বয়ং পুগৃহ পুত্রেভ্যোদদ্যাৎ
পশ্চাৎ ক্ষীণে ধনেপুনরপি পুত্রেভ্যো ধনং গৃহীয়া
দিতি জীমূতবাহন মত° ॥

অস্যা } জীবন্তেববা বিভজ্য বনমাশ্রুয়েৎ বৃক্ষাশ্রুণং বা
পুমাণ° } গচ্ছেৎ স্বল্পনেবা বিভজ্য ভূয়িষ্ঠাদায বসেৎ
যদ্যু পদস্যোৎ পুনস্তেভ্যো গৃহীয়াদিতি হারীত
সূত্র° ॥ অথ চেৎ পিতা পুত্রান্ বিভজেৎ তস্য
স্বেচ্ছা স্বয়নুপান্তেইথৈ ইতি বিষ্ণুসূত্রঞ্চ ॥ ১২ ॥

পুত্রঃ— পিতৃকৃতবিভাগে পিতা যদি কোন কারণহেতুক
কোন পুত্রকে অধিক ধন দেন তাহা সিদ্ধ হয়
কি না ॥

अस्यो } बह्विधोपायैः भक्त्याङ्गनायैः शुभवतेवापुत्राय
 दत्तं } उरणार्थं पुंसन्नतया कृपया सम्मानार्थं वा यदि
 पिता स्वोपाज्जितं धनादधिकं धनं दद्यात् स
 धर्म्या विभागः सिद्ध्यत्येव पश्चात्पितरि
 द्वात्तं रन्योरनुशयो न कार्या इति विदां
 सम्मतं ॥

अस्यपु } विभागं चेत् पिता ह्यर्थात् स्वैक्या विभजेत्
 मागानि } सुतान् । ज्येष्ठं वा श्रेष्ठभागेन सर्वे वा न्युः समां
 शिनः ॥

पितैव वा स्वयं पुत्रान् विभजेद्वयसि स्थितः ।
 ज्येष्ठं वा श्रेष्ठभागेन यथावास्य मतिर्भवेत् ॥
 पितृवैवक्तु विभक्त्या ये समन्यूनाधिकैर्धनेः ।
 तेषां स एव धर्म्याः स्यात् सर्वस्य हि पिता पुत्रुः ।
 समन्यूनाधिका भागाः पित्वा येषां पुकङ्कितः ।
 तथैव तैः पालनीया विनेयास्तस्य रन्यार्थेति
 याङ्गवल्गु नारद बृहस्पति वचनानि ॥ १७ ॥

पुत्रः — पितृकृत अन्याय विभाग अर्थात् शास्त्रीय कारण
 व्यातिरेके न्यूनाधिक विभाग सिद्ध ह्ये कि ना ॥

अस्यो } यदि पितृकृत विभागो धर्म्याः स्यात् तदा सिद्ध्यत्ये
 दत्तं } वान्याथा रागद्वेषादिना तत् कृतन्यूनविभागःसूत्रग्य
 पुत्रद्वारुत्पक्षे योऽधिकविभागः च शास्त्रात्
 वाग्निसिद्धोदिति विदां सम्मतं ॥

अस्य } न्यूनाधिक विभक्तानां धर्म्याःपितृकृतः स्यात् इति
 पुमाणां } याङ्गवल्गुयोगः ॥

ব্যাপিতঃ ছপিতৈশ্চৈব বিষয়াশক্তমানসঃ । অয
থাশাস্ত্রকারী চ বিভাগেন পিতা পুত্রুরিতি নারদ
বচনঞ্চ ॥ ১৪ ॥

পুত্রঃ— পাতিত্যাদি দোষ শূন্য পুত্রকে দ্বেষ পুয়ুক্ত অর্থাৎ
দুভগা পুত্রহেতুক তাহাকে নিরংশী করিতে পিতা
পারেন কি না ॥

অস্যোক্তং } জীবদ্ধিভাগে পিতা শাস্ত্রীয় কারণং বিনানৈকং
ভ্রমং } পত্রনধিকধনদানেন বিশেষয়েন্ন চৈকং পুত্রং নিরং
শিনঞ্চ কল্পুং শকু যাদিতি বিদ্যাং সম্মতং ॥

অস্যাপু
নাং } জীবদ্ধিভাগে তু পিতা নৈকং পুত্রং বিশেষয়েত ।
নির্ভাজয়েন্ন চৈ বৈকমকস্মাত্ কারণং বিনেতি
কাত্যায়ন বচনং ॥ ১৫ ॥

পুত্রঃ— যে ব্যক্তি আপন ক্ষমতায় অধিক উপাশায়
পিতৃ ধনের পিতামহধনের বা অংশগুহণ করি
তে চাহেনা তাহাকে কিকর্তব্য ॥

অস্যোক্তং } স্বাচেষ্টাবিদ্যা ক্ষমতাদিভিঃ শক্তন্য বিভাগমনীহ
ভ্রমং } মানস্য ভ্রাতুঃ কালান্তরে পুত্রাণাং দায়জিঘৃক্ষা
নিবৃত্তার্থং সাধারণধনেভ্যঃ কিঞ্চিদ্বিত্তা তং ভাগ
লেখ্যং কারণেদিতি বিদ্যাং সম্মতং ॥

অস্যাপু
নাং } ভ্রাতৃণাং যন্তনেহেত ধনং শক্তঃ স্বকর্মণা । সনি
ভাজ্য স্বকাদশাত্ কিঞ্চিদ্বিত্তোপজীবনমিতিমনু

वचनं ॥ शुक्रस्यानीहमानस्य किञ्चिद्वत्त्वा पृथक् क्रिया इति याज्ञवल्क्य वचनात् ॥ १७ ॥

पुत्रः—येस्थाने पुत्रैरदिगेके पिता समानांश करिष्या दिवेन से स्थानेपत्नीरा अंश पाईवेन कि ना एवं पितानह धन विभागे पितानहीरा अंश पाईवेन कि ना ॥

अस्यो } पिता यथा समांशः पुत्रान् विभजेत्प्रांशः
 वरः } वीरश्रियो विभजेद्यदि ता अगृहीतस्त्री धनासु गृ
 हीतस्त्री धनाश्चेत्तदा ताद्योऽर्थां शनर्थां यावता
 धनेन पुत्रतुल्यांशो भवेत्तद्वनं दद्यादिति मित
 कर कर्णुतं पिताहश्च तथाकार्या इति च ॥

अस्यपु } यदि ह्यर्थां समांशान् पत्न्याः कार्याः समां
 नां } शिकाः । नदत्तं स्त्रीधनं यासां तत्रावा शशुरेण
 वा ॥ अर्थाविवक्षित्यै देयमाथिवेदनिदं समं ।
 नदत्तं स्त्रीधनं यस्यै दत्तेत्यक्तं पुत्रस्यै दिति या
 ज्ञवल्क्यवचनद्वयं ॥ पितानहश्च ताः सर्वा मात्
 तुल्याः पुर्त्वा इति व्यासवचनात् ॥ १९ ॥

पुत्रः—एवैवावस्था जीमूतदाहनेरनते किपुकार हईवो।
 अस्यो } अपुत्रपत्नीनाम गृहीतस्त्री धनानां पुत्रांशसदशां
 वरः } शाः सागृहीतस्त्री धनानां सुर्त्वांशा अर्थां यद्
 नेन पुत्रांशसदशांशो भवेत् तद्वनं देयं यदि

তাভিঃ পূর্ব° পুত্রাংশাদধিকারিনি° ধনানি ভাগতু
 ল্যানি বা গৃহীতানি তদা পিত্রা তাভ্যো ভাগোন
 দেয়ঃ পিতামহধনবিভাগেপি পিতামহাঃ পি
 তামহী সপত্নীনাঞ্চ তথা বেদিতব্য। ইতি জীমূত
 বাহন মত° ॥

অস্যপু } অসুতাস্ত পিত্তঃ পত্নঃ সমানাংশাঃ পুকীৰ্ত্তিতাঃ ।
 মাণ° } পিতামহশ্চতাতাঃসর্বা মাততুল্যাঃ পুকীৰ্ত্তিতাইতি
 ব্যাসবচন° । নদত্ত° ক্রীধন° যাসা° দত্তেত্ত্বর্জ° পুক
 ল্পয়েদिति याङ्गल्यवचनाङ्ग° ॥ ১৮ ॥

পুত্রঃ — পুত্রকর্তৃক অর্জিত দুব্যের পিতা কয় অংশ
 পাইবেন ॥

অস্যো } পুত্রার্জিতস্য দুব্যস্য পিতা ভাগদয়° লভেতেতি
 স্তর° } বিদা° মত° ॥

অস্যপু } দ্যাংশহরোক্ত হরোবা পুত্র বিভাজনাৎ পিত্তেতি
 মাণ° } কাত্যায়ন বচনাঙ্ক° ॥ ১৯ ॥

পুত্রঃ— যে স্থলে অনেক পুরুষ পর্যাস্ত বিভাগ হয় নাহি
 অর্থাৎ পিতানহ লোকান্তর পুত্র হইয়াছেন
 তাহার এক পুত্র আছে আর এক পুত্রের দুই পুত্র
 আছে এবং এক পুত্রের তিন পুত্র আছে আর
 এক পুত্রের চারি পৌত্র আছে তাহারা দুইজনের
 কস্তান সে স্থানে কি পুকারে অংশ বাবস্থা হই
 বেক ইতি ॥

অস্যো } যত্র মৃতধনস্বামিনঃ পুত্রপৌত্র পুপৌত্রাঃ বিদ্যন্তে
 স্তর° } তত্র পুত্রেষু সহ বিভাগে পৌত্রাঃ স্বপিতৃযোগ্যা°

श्रीः लतेरन् पुपौत्राश्च अपितामहयोग्यां
 शं पुपुयुः पुत्रैक्यो भागः स्यात् अर्थं ताप
 चतुष्टयं तत्र भवेत् । पुत्रैक्यो भागः स्यात्
 पौत्रैक्यो भागः स्यात् पौत्राणामेको भागः
 शतर्गां पुपौत्राणामेको भागः स्यादिति श्री
 नूतवाहन मतं ॥

मिताकरा मते तु पितृव्येन सहपौत्राः अपितृ
 योग्यांशं पुपुयुः तदानीं पुपौत्राणांश
 भागः तेषामपुत्रधनगुहणपुकरणे गोत्रजाधि
 कारसमये पुपितामहधनगुहणपुशक्ति रिति ॥

अन्यपु
 मागानि } अनेक पितृकानास्तु पितृतोभाग कल्पना ॥ १ ॥
 } तत्र पुत्राविषयसमाः पितृभागहराः स्याताः ॥ २ ॥
 अविभक्ते इत्येते पौत्रे तत्र नूतं अकथतागिनं ।
 द्वीत जीवन् येनं नक्तं नैव पितानहत् ॥
 लतेतांशं स पितृस्तु पितृव्यात् तस्य वा सुतात् ।
 स एवांशस्तु सर्वेषां सुतृणां न्यायतो भवेत् ॥
 लतेतत्तत्र सुतोवापि निवृत्तिः परतो भवेत् ॥
 ३ ॥ पिता पितानहश्चैव तथैव पुपितानहः ।
 उपोसते सुतं ज्ञातं शक्यं स्यात्पितृणां ॥ ४ ॥
 अविभक्तविभक्तानां ह्यन्यानां वसतां सह । त्रयो
 यदा विभागः स्यादाचतुर्थादिति स्थितिः ॥ सममिच्छ
 स्ति पित्राणां दायार्थस्य विभाजनं । तावत्प्रत्याः
 सपिण्डाः स्युः पिण्डभेदस्ततः परं ॥ ५ ॥ पुत्रेण
 लोकान् जयति पौत्रेणानन्त्यामन्ते । अथ पत्र

সাপৌত্রেশ্ব বৃধস্যাপ্নোতি পিষ্টপ্রাণি ॥ ইতিযাজ্ঞ
বল্যব্হম্পতি কাত্যায়ন দেবল পূজাপতি ননু
বচনানি ॥ ২০ ॥

পুংঃ— যে স্থলে সমান স্থানিত্বপুযুক্ত একব্যক্তি সাধা
রণ ধনের বিভাগ করিতে চাহে সে স্থলে একের
ইচ্ছায় বিভাগ হয়কি না যদি বিভাগ হয় তবে
দেশান্তরগত এবং অপূাপ্ত ব্যবহার অংশিরদিগের
অংশকাহার নিকটে রাখা জাইবে ইতি ॥

অস্যো } নাধারণদ্যে সর্বেষাং তুল্যস্থানিত্বাদেকেছয়া
স্তরং } পি বিভাগো ভবিতুমর্শতি অপূাপ্ত ব্যবহারাণাং
পৌষিতানাঞ্চ ব্যয়রহিতাবিভাগান্তেষাং সুহৃদ্বন্ধু
নিকটে রাজসম্মিধৌ বা সাক্ষিণৌ বিভ্রাণ্য নাসে
য়রপূাপ্তব্যবহারাণান্ত রাজা তাবত স্বধনবত্
পালয়েদ্যাবন্তে ষোড়শবর্ষাবরবয়স্ক ইতি বিদু
ষাং সম্মতং ॥

অস্যপু } তেষাম পূাপ্তব্যবহারাণাং সোপতস্থানশাং সূনি
নাণানি } শুশ্রাম্বিদধ্যাদমাবহান পূাপনাত্ ॥ ১ ॥ অপূাপ্ত
ব্যবহারাণাং ধনং ব্যয়বিবর্জিতং । ন্যসেযূর্বন্ধু
নিত্রেষু পৌষিতানাং তথৈবচ ॥ ২ ॥ বালদায়ী
দিকং ঋক্ণং তাবদুজানুপালয়েত্ । যাবত্য়াস্যাৎ
সমাবন্তৌ যাবচ্চাতীতশৈশবঃ ॥ ৩ ॥ তথারক্ষ্যং
বান্ধবনমাব্যবহারপূাপ্তেঃ ॥ ৪ ॥ রক্ষেদুজা
বানানাং ধনান্য পূাপ্ত ব্যবহারাণাং শৌত্রিয় পত্নী
নাং বীরপত্নানাং পুত্ৰীনস্থানিকানি ॥ ৫ ॥ ইতি

बोधायन कात्यायन मनु विष्णु शत्रु लिखित
वचनानि ॥ २१ ॥

पुत्रः — पितानह कृतं पितृकृतं ऋणं यदि धावेत्तत्र
शोधनोपयुक्तं धनं अथवा अधिकं धनं धावेत् अथ
वा किञ्च धनं ना धावेत् तत्रे किं कर्तव्यं इति ॥

अन्येऽपि) यदि पितृकृतं पितानह कृतं न्यायं प्रथमं
द्वयं) नृणं परिशोध्य पृष्टैः पौत्रैश्च शेषं धनं विभक्तं
जनीयं तदानीं यदि ते शोधनानमर्थां सुदोषं
नृणं निकटेऽस्वस्वमाणां चिह्नितं लेखावच्छेदं कर्तुं
विभक्तं यः शक्यं गुह्यं भावोपि पितृकृतं पितानह
कृतं पृष्टैः पौत्रैश्च शोधनीयं इति
विदां मतं ॥

अस्यापि) यच्छ्रेष्ठं पितृदायेत्येवमिदं पितृकृतं गतं । त्रुत्
नामानि) ति सुद्विभक्तं वानुगीनं स्यात् यथा पितृ ॥ १ ॥ धर्मा
थां प्रतिदत्तं यदुपैतृकृतं । यदुपैतृकृतं
विभक्तं दानं पितृकृतं ॥ अतः पृष्टैः
जातेन स्वार्थं नृज्यं यदुतः । यथा पितृ
मोचनीयो यथा नोनरकं बुद्धे ॥ २ ॥ त्रुत्
भागतं पृष्टं पृष्टैर्नृज्यं यदुतः । दद्यात् पितृ
महं पौत्रास्तु तत्रार्थं विभक्तं ॥ ३ ॥ इति नारद
कात्यायन नारद वचनानि ॥ २२ ॥

पुत्रः — पितृकृतं कोनहं वानु अणहरणं करिया किञ्चा
वनाकारे बहकालं भोगं करिया धावेत् पितृ

যদি আপন ক্রমতায় তাহা উদ্ধার করেন যে
ধনের অংশ পুত্রেরা পাইতে পারে কিনা ॥

অস্যোক্তং } পৈতৃকপিতৃপিতৃকং যনং স্বশক্ত্যা পিতৌদ্ধত্য
স্তরং } পুত্রান্যঃ স্বেচ্ছয়া যদি দান্যাত্তদা পুত্রপুং শকু যু
ম্ভবা তত্র তেবাং কীরোনাস্তি যদুদ্ভায়ে তেবাং
সহায়তাস্তি তদা নভেরম্মিত্তি সতাং মতং ॥

অস্যোক্তং } পৈতৃকস্ত পিতা দুব্যসনবাপ্তং যদাপুত্রায়ং ॥ নতৎ
নামানি } পুত্রৈর্ভজ্ঞেত্ সাক্ষমক'নঃ স্বয়মাজ্জিতং ॥ ১ ॥ পৈতাম
নং হতং পিত্রা স্বশক্ত্যা বদুপাজ্জিতং । বিদ্যাশৌ
র্যাদিনা পুত্রং তত্রস্বান্যং পিতুঃ স্মৃতং ॥ পুদানং
স্বেচ্ছয়া স্বয়্যাং ভাগৈধিব ততোধনাং । তদ
ভাবে তু তনয়াঃ সনাংশাঃ পরিকীর্তিতাঃ ॥ ২ ॥
ইতি মনুব্হম্পতি বচনানি ॥ ২৩ ॥

পুত্রঃ — পৈতৃক অথবা স্বোপাজ্জিত স্থাবরাদি পুত্রদি
গের অনুমতি ব্যতিরেকে পিতা দান করিয়া
তে কিম্বা আত্মীয়লোককে পারিতোষিক দিতে
পারেন কিনা যদি করিয়া থাকেন বা দিয়া থা
কেন সে শিদ্ধ হয় কিনা ইতি ॥

অস্যোক্তং } পিতৃকৃতন্য স্বোপাজ্জিতস্যাপি স্থাবরাদি ধনস্য
স্তরং } পুত্রানুজ্ঞাং বিনা পিতা দানবিক্রয়াদিকং কল্পু'ন
শকুয়াৎ কিন্তু পিত্রাজ্জতে তু পুত্রাণাং নিষেধা
ধিকারস্তৎ পারতন্ত্রহাৎ পুত্রৈরনুমতিঃ কর্তব্যা ।
পৈতামহে তু ছম্নোঃ স্বান্যনবিশিষ্টমিত্তি নিষেধা

धिकारोन्नीति तत्कृतमपि न सिद्धतीति मित्ता
करा कृणुतं ॥

अस्य पुत्राणां } स्वावरणद्विपदकैव यद्यपि स्वयमर्जितं । असंभूय
पुत्राणां } नूतन सर्वदादानं न च विक्रयः ॥ १ ॥ ये ज्ञाता ये
प्राजाताश्च ये च गर्भे वावृत्तिताः । वृत्तिश्च तेऽपि
काङ्क्षन्ति न दानं न च विक्रयः ॥ २ ॥ पौत्रानामह
ममानं स्यात् पितृः पुत्रस्य चोभयोः ॥ ३ ॥ पितृ
पुत्रादां सिद्ध्यन्ति वज्राण्या भरणानि च । स्वावराणि
न सिद्ध्यन्ति पुत्रादे मति पौत्रके ॥ ४ ॥ इति व्यास
मनु कात्यायन बृहस्पतिवल्क्य वचनानि ॥ २४ ॥

पुत्रः — एवमवस्था जीमूतवाहन मते किं प्रकार ॥

अस्यो } पिता पौत्रकस्य सौपाज्जितस्य वा स्वावरणदेदीन
द्वरं } विक्रयादिकं कर्तुं पुत्रानुमतिमन्तरं । तत्रैव
च शक्यं अनुमति विरहे तु तस्या विध्यर्हण
जन्य पुत्र्यावायः स्यात् दानादिकं न सिद्ध्यतीति ।
जीमूत वाहन मतं ॥

अस्य पुत्राणां } तत्करणं विध्यतिक्रमो भवति नतू दानादा
पुत्राणां } निष्पत्तिः । वचनशतेनापि वस्तुनो रन्याथाकारणा
शक्तेरिति जीमूतवाहन लिखनं ॥ २५ ॥

पुत्रः — साधारण भूम्यादिर दान विक्रय अन्य अंशरदेर
अनुमति व्याप्तिरेके एक भूताकर्त्तृ कृत सिद्ध
ह्य किं ना ॥

अस्यो } साधारण स्वावरणदेदीन विक्रयादिकं सर्वदाया
द्वरं } दाननती सिद्धि वि दायदानु मतिमन्तरेणैक कृत

দানাদিকং ন সিদ্ধ্যতীতি মিতাক্ষা কথ্যতং ॥

অন্যপু } অবিভক্তা বিভক্তাবা নপিপ্তাঃ স্থাবরে সনাঃ ॥
 নান্যং } একোহ্নীশঃ সর্বত্র দানধমনবিক্রয় ইতি মনুব
 চনং ॥ তদপ্যবিভক্তেষু দুব্যস্য মধ্যস্থত্বাদেক
 স্যানীশ্বরত্বাৎ সর্বত্রৈত্যানুজ্ঞাইবশ্যং কার্যোতি নি
 তাক্ষরালিখনঞ্চ ॥

পুস্তকঃ — এই ব্যবস্থা জীমূতবাহনমতে কি পুকার হইবে ॥
 অম্যো } সাধারণ স্থাবরাদেৱন্যাদায়াদানুমতিরি নৈককতৃক
 ত্তরং } কতদানাদিঃ শাস্ত্রাভাবাদ্ যুক্ত্যসম্ভবাচ্চ ন সি
 দ্যেৎ কিন্তু তদংশযোগ্যঃ সিদ্ধ্যতেবেতি জীমূত
 বাহনমতং ॥

অন্যপু } স্থাবরস্য সমস্তস্য গোত্রসাধারণস্যচ নৈকঃ দ্বর্ষা
 ন্যাণামি } তক্রয়ং দানং পরম্পরমতং বিনা ॥ ১ ॥ যদ্যেকজা
 তাবহবঃ পৃথক্কর্মাঃ পৃথক্ক্রিয়াঃ । পৃথক্কর্মণোগো
 পেষ্টানচেত্ কার্যেষু সম্মতাঃ ॥ স্বভবন্ যদি
 দনুস্তে বিক্রীণায়ুরথাপিবা । অয্যুৎথেষ্টং তৎ
 সন্নসীশাস্তে স্বধনস্য বৈ ইতি ব্যাস নারদ বচ
 নালি ॥ ২৬ ॥

পুস্তকঃ — যেখানে এক ভ্রাতা বালক আর ভ্রাতারাদুরদেশে
 আছে ইতিমধ্যেপিতৃ শ্রাদ্ধাদিৎসর্কার্য্য উপস্থিত
 হয় অথবাদুর্ভিক্ষ আগতহয় স্থাবরব্যতীত আর
 কোন ধননাথাকে তবে শ্রাদ্ধাদিরনিমিত্তে অথবা
 ছটুষ ভরণাচ্ছাননিমিত্তে গৃহের রক্ষাকর্ত্তা ভ্রাতা

ঐ স্থাবরাদির দান বিক্রয় করিতে পারে কি না।

অস্যো } যদি স্থাবরবিক্রয়মন্তরেণ যাগশ্রাদ্ধাদি কৰ্ম্মবিরো
ভরণ° } ধঃস্যাৎস্থাবাপদি পোষ্যবর্গাণা° ভরণাদিক° কৰ্ত্ত্ব°
ন শকু যাতদানোযামনুনাতি° বিনাপি গৃহস্থভ্রাতা
দৌস্থাবরমাধি° অর্থাৎ ভদভাবেতদুপযুক্তদানবিক্র
য়াদিক্ষাসমর্থং সর্বমপাতি বিদা° সম্মত° ॥

অস্যপু } ভরণ° পোষ্যবর্গস্য পুশস্ত° স্বগসাধন° । নরক°
নাগানি } পীড়নে চান্য তন্মাদয়ন্তেন ত° ভরেৎ ॥১১॥ বৃদ্ধৌ চ
নাতাপিতরৌসার্ধাভার্যা স্তুতঃ শিশুঃ। অপ্যকার্যা
শত° কৃত্বা ভক্তব্যামনুরবুবীৎ ॥ ২ ॥ একোপি
স্থাবরে অর্থাৎ দানাদননিক্রয়° । আপৎকালে
অটুদার্থে ধর্ম্মার্থে চ বিশেষতঃ ॥ ৩ ॥ সর্বতএবা
জ্ঞান° গোপায়ীতেতি মনুভৃগুযাজ্ঞবল্ক্যগোতন
বচনানি ॥ ২৫ ॥

পুশ্ণঃ— পোষ্যবর্গের মধ্যে কাহাকে গণনা করিয়াছেন ॥

অস্যো } পিতৃমাতৃগুরুস্ত্রীপুত্রবাক্রবসনাশ্রিতদরিদ্রাগতাতি
ভরণ° } ত্য়শ্চ পোষ্যবর্গাণা° মধ্যে গণনীয়াইতি সত্য°
সম্মত° ॥

অস্যপু } পিতা মাতা গুরুভার্যা পুত্রাদীনাঃ সনাশ্রিতাঃ ॥
নাগ° } অভ্যাগতোতিথিশ্চৈব পোষ্যবর্গ উদাহৃতইতি
মনুবচন° ॥ ২৮ ॥

পশ্ণঃ— যে স্থানে ঐ রূপ পিতৃকৃত বিভাগের পর পিতা

পানদ্বারা পুত্রজন্মাইয়া লোকান্তরগমন করেন সে স্থানে পিতার ঐ অংশ এবং পরে পিতা যাহা উপা জর্জন করিয়া থাকেন অথবা ঋণকরিয়া থাকেন সে সকল কোন পুত্র পাইবেক ॥

অস্যোক্তং } বিভাগানন্তরং মেমাং গর্তাধানং কৃতং ভবেত্তে বিভ
 স্তরং } ক্তজাঃ পুত্রাঃ পিতৃনরগানন্তরং তদ্বিভাগং পশ্চাৎ
 পিত্রা যদুপাভিঃ তৎকৃতং কৃতগ্নমপি পুাপু বৃনন্ত পুর্ষ
 জাতানাং তদ্ধান তৎকৃতগ্নপরিশোধে চাধিকা
 রোস্থীতি বিদ্যাং মতং ॥

অস্যাপু } উক্তং বিভাগাজ্জাতস্ত পিত্রামেব হরেদ্ধনং ॥ ১ ॥
 নাথানি } বিভক্তজঃ পিত্রামেব ॥ ২ ॥ পিত্রা সহ বিভক্তায়ে
 সাপত্ন্যাবা সহোদরাঃ । ক্রযন্যজাশ্চ যে তেষাং
 পিতৃভাগহরাস্তু তে ॥ ৩ ॥ অনীশাঃ পুত্রজাঃ পিত্রো
 ভ্রাতৃভাগে বিভক্তজাঃ ॥ ৪ ॥ পত্ন্যৈঃ সহ বিভক্তেন
 পিত্রা যৎ স্বয়মভিজ্ঞাতং । বিভক্তজন্যং তস্বমনী
 শাঃ পুত্রজাঃ স্তাঃ ॥ যথা ধনে তথানেপি দানা
 ধানক্রয়েষু চ । পরম্পরানীশান্তে মুক্তা শৌচো
 দকক্রিয়া ॥ ৫ ॥ ইতি মনু বিষ্ণু গৌতমবৃহস্পতি
 কাত্যায়ন বচনানি ॥ ২২ ॥

পুত্রঃ — পিতা যদি পুত্রের দিগেকে বিভক্ত করিয়া দিয়াপু
 নদ্বার দুই এক পুত্রের সহিত একত্র হইয়া থাকেন
 তদনন্তর পুনদ্বার এক পুত্রজন্মাইয়া লোকান্তর
 গিতহয়েন সে স্থানে ঐ বিভক্তজ পুত্রকাহারস্থানে

अंश पाईवेक आर यदि पितृकृत अण धाके
ताहा कि प्रकारे परिशोध हईवे ॥

अस्यो) वज्रवृत्तान्नेपानं पितृपुनरेकेनप्राग्भोज्यां
 त्वरं) वा नानुष्ठानं सन्नामेकं समुत्पाद्यन्तुत्तवत्सं
 ष्टेनुत्तम्यां विभक्तजः २० शंशुक्लीयादथ २ पितृ
 भागं द्वात्रोत्तागणं निश्चुतं कदा अंश त्वरं पु
 क्त्या त्रिभिर्भाविर्गृहीतव्यं प्राग्ध्यावहारः सन्
 तथा अणंशनिपि दद्यादिति विदां संश्रुतं ॥

अन्यपु) विभक्तो यदि संसृष्टः पिता पूज्ये वा मृतः । तदा
 नागानि) लभेत संसृष्टाद्भातुभागं विभक्तजः ॥ १ ॥ उक्तं
 विनाशाज्जातं पितृमेव हरेन्ननं । संसृष्टातेन
 वा ये स्याद्विभक्तं सतेः सह ॥ २ ॥ अप्राग्ध्याव
 हारं च तद्दत्त्वापि हिनर्णकं स्वातंत्र्यं हिन्दुत्वं
 ज्योष्टेऽप्यं शुभं वयः कृतं ॥ ३ ॥ अतः पूज्ये
 जातेन स्वाधुतसंज्ञं यत्तुतः । अणत् पितृ
 मोक्षणीवोवथानो नरकं बुद्धेदिति ब्रह्मपति
 ननुनारद वाञ्छवद्वा वचनानि ॥ ३० ॥

पुत्रः— यदि कदाचित् विभागनये अज्जात गती नात्ता
 थाकेन पश्चात् नैर्गर्ते पुत्रजन्मे तवे नै पुत्र
 कात् र हाने अंश पाईवे अर्गात् पूर्वमतं पितृ
 भागनाह पाईवे कि द्वात्तरदिगेर हाने अंश
 पाईवे ॥

अस्यो) पितागननये मातव्यं स्पष्टं गत्यां वा शशात्
 त्वरं) पितरिन्ते ननुत्प्राय द्वावे पुत्रजावित्तता

ভ্রাতরঃ স্বস্বগৃহীতভাগত্ পুত্ৰিমানং পুত্ৰিবত্ সৰ্বং
 যদুপরি বৃদ্ধং তত্পুবেশ্য পিত্ৰণাপাকরণাদ্যাবশ্য
 কসাধারণব্যয়ং নিষ্কাশ্য তাভ্যামায়ব্যয়ভ্যাং
 বিশোধিতাত পিতৃধনাত্ কিঞ্চিত্ কিঞ্চিদুদ্ধৃত্য
 সমাংশং কৃত্বাতস্য বিভাগোত্তরোত্ পন্নস্য ভাগং
 দদ্যুরিতি সতাং সন্নতং ॥

অন্য পুত্রাণং } বিভক্তেষু সূতৌজাতঃ সৰণায়্যাং বিভাগভাক্ ॥
 } দশ্যাচ্ছা তদ্বিভাগঃ স্যাৎদায়ব্যয়বিশোধিতাদিতি
 } যাদ্ধবল্যাবচনং ॥

পিতৃবিভক্তা বিভাগানত্তরোত্ পন্নস্য ভাগং দদ্যু
 রিতিবিষ্ণুসুত্রঞ্চ ॥ ৩১ ॥

পুত্রঃ — পিতামহো পাত্ত্বস্বাবরাদিধনপিতার সহিত পুত্রে
 রাবিভাগ করিয়া লইয়া থাকেন তদনন্তর পিতা
 পুত্র জন্মাইয়া মরে সেস্থানে কি ব্যবস্থা ॥

অসৌ } যদি ভূপৈতামহং ভূম্যাদিকং বিভক্তং নত্তরং
 ক্তরং } পিতৃঃ পুত্রৌজাতঃ স পুত্রজাতভ্রাতৃহো বিভাগং
 } গৃহীরাত্তত্র মাতৃনিবৃত্তে রজসি তদ্বিভাগ বিধানা
 } দিতি জীমূতবাহন মতং ॥

অস্য পুত্রাণং } বিভক্তেষু সূতৌজাতঃ সৰণায়্যাং বিভাগভাগি
 } ত্যাদি ॥ ৩২ ॥

পুত্রঃ — যদি বিভাগকালে স্পষ্টগর্তী বিনাতা কিম্বা
 মাতা অথবা বিধবা ভ্রাতৃজায়া থাকেন সে
 স্থানে কি কর্তব্য ॥

अस्यो } जीवद्विभूतौ जीवद्विभागेन। स्पष्टगर्भायां पितृ
 त्वरं } पत्न्यां भ्रातृपत्न्यां वा पुंसवपर्याप्तं पुत्रीक्य वद्
 त्रिविभागः कार्याईति मिताकरा वक्षतः ॥

अस्यो } पितृधन विभागे पैतृमहधनविभागेऽ स्पष्ट
 त्वरं } गर्भायां पितृपत्न्यां विभागानधिकारिभ्रातृपत्न्या
 षः पुंसवः पुत्रीक्य विभागः कार्या ईति जीवद्वय
 हनमतं ॥

पुनाणं अथ भ्रातृणां दायविभागोऽयाश्च नपत्याः त्रियंश
 सामापुत्रनात्तदिति वशिष्टसूत्रं ॥ ७७ ॥

पुनः— भ्रातारदिगेर परस्पर विभक्त ह्यया धन्या ह्य
 कान समये ॥

अस्यो } पितृकर्म विभागे भ्रातृणां पृथक् पृथक् पक्षमहा
 त्वरं } यद्वादिना पृथक् पृथक्कर्मः पुत्रकृते तस्मात् पितृ
 नात्तरणोत्तरकृतिविभागोऽध्याः स्यादिति विदां
 मतं ॥

अस्यपु } एवं नहवसेयुर्वा पृथग्वा धर्मकाम्याया । पृथग्नि
 नाणानि } वक्षतेपथस्तस्माद्धर्म्या पृथक्क्रिया ॥१॥ एकपाकेन
 वसतां पितृदेवद्विजात्तनं । एकं भवेद्विभक्त
 नां तदेवस्याद् गृहे गृहे ॥ २ ॥ क्रियते अवि
 भागेन पुत्राणां पैतृकं धनं । अत्रे सति पु
 त्रवृत्ते तस्माद्धर्म्या पृथक् क्रियेति ननु बृहस्पति
 कात्यायन वचनानि ॥ ७४ ॥

পুং — যদি গিতমরণমন্তর মাতা বর্তমানা পুত্রেরা বি
ভাগ করিতে পুত্র হইবে সে স্থানে কি রূপ
অংশ ব্যবস্থা হইবে ॥

অস্যোক্তর } জননাং বর্তমানায়াম্ তদনুভব্যা হুত্বিভির্ভাগঃ
} কার্যাস্তত্র মাতৃশ্রীতঃ সপত্নীনাঞ্চাপি পুত্রসমাংশঃ
স্যাৎ যদি তা অগৃহীতস্বীধনাগৃহীতস্বীধনাশ্চে
দক্ষং দাতব্যমিতি নৈখিলানাং মতং ॥

অস্যপু
নাগানি } তদভাবে তু জননী তনয়াংশসমাংশিনী ! সমাংশা
} মাতরশ্চেযাং কুরীয়াংশাস্তু কন্যকাঃ ॥ ১ ॥ অসুতাস্তু
পিতুঃ পত্নাঃ সমানাংশাঃ পুত্রীভিত্তাঃ । পিতামহ
শ্চতাঃ সন্তমাতৃত্বাঃ পুত্রীভিত্তাঃ ॥ ২ ॥ মাতরঃ
পুত্রভাগানুসারি ভাগহারিণাঃ ॥ ৩ ॥ ন দত্তং স্বী
ধনং যস্যৈ দত্তেদক্ষং পুত্রয়েদিতি বৃহস্পতিব্যানস
বিষ্ণু যাজ্ঞবল্ক্য বচনানি ॥ ৩৫ ॥

পুং — এই ব্যবস্থা জীমূতবাহন মতে কি প্রকার হইবে ॥

অস্যোক্তর } জীমূতবাহনেন মাতৃপদস্য জননীপরত্বব্যখ্যানা
} দত্ত পুত্রবতীনাং মাতৃণাং পুত্রৈঃ সমাংশোদাতব্য
ইতি বহুদেশীয়পাণ্ডিতানাং সম্মতং ॥

অস্যপু
নাগানি } মাতা চ পিতরি পুতে পুত্রতুল্যাংশভাগিনী । স
} মাংশহারিণী মাতা পুত্রাণাং স্যাম্মতে পাতৌ ॥ ১ ॥
পিতৃকর্কং বিভজতাং মাতাপ্যাংশং সমং হরেৎ ॥ ২ ॥
ন দত্তং স্বীধনং যস্যৈ দত্তেদক্ষং পুত্রয়েদিতি ক
ত্যান্ন নারদ যাজ্ঞবল্ক্য বচনানি ॥ ৩৬ ॥

पुत्रः— पितृ मरणेन पर सकल द्वात्रिंशद्विंशतस्य समानांशं
हृदये किं ज्येष्ठेन श्रेष्ठांशं हृदयेक ॥

अन्या
त्रुः } पितरि मृते पूजायां समांशः स्याज्ज्येष्ठस्य तु श्रे-
ष्ठांशो मुनिभिः पौत्रैः कलौ पुनस्तदुद्वेष्टस्य
भक्त्यै विरहान्निषिद्धोपि कृतः किञ्च द्वात्रिंश-
द्वेष्टस्य ज्येष्ठस्य विशिष्टांशो दातव्यश्चेत्तदा सिद्धा-
त्येवान्यथा सर्वेषां समांशः स्यादिति विदुषां
सम्मतं ॥

अपुत्रस्य
नानि } विभजेरन् मृताः पितृकर्मकथं नृणां समांशं ।
समानतो मृते पितरि रिकथं विभागः । वर्णानामा-
नुमानानां विभागोऽयं पुदरिभिः । समवेत्तैक-
जातानां विभागस्तु विधीयते तैत्रिके विभज्य-
माने दायाद्ये समो विभागः । पितृकर्मकथं
पूजाः सर्व एव समांशिनः ॥

उच्यतेः पुनरुदात्तज्येष्ठं शोभोवदस्यथा ।
कलौपथं न अर्थात् द्वात्रिंशदां कर्मभूतं । तथा
नियोगधर्मो नानुबन्धावधोपिवा । तथोक्तार-
विभागोऽपि नैव सम्पुतिवर्तते इति याज्ञवल्क्य-
हारीतश्चण्डौषीनसिद्धम्पत्यादि पुराणेषु वच-
नानि ॥ ३५ ॥

पुत्रः --- केके विभागेन अनधिकारी अर्थात् पितृपिता
महत्वेन अंशं हृदयेते पारैना ॥

অন্যো } ক্লীবপাতিতপাতিতাদশাস্ত্রনপুত্রজন্মান্বজন্মবধি
 ত্বর } রোম্বজডপঙ্গুনুকাচিকিৎসারোগগুস্তৌ পপা
 তিক অষ্টবানপুহু পাশুপতক্ষপদক ব্যাধি হেত্ত
 নষ্টপাণেত্রিয়র্জীবৎপি তৃত্যুনাদিকৃত্তপিতৃ শ্লাঙ্ক
 দিবিনুখ শ্লাঙ্কানর্থাৎকটপাপাব্যবহার্য সগোত্র
 স্ত্রীগরিণে তনুতজারজান্নোচাপুত্রনি কথ্যস্মাএতে
 বিভাগানধিকারিণোভর্তব্যঃ পতিতাদৃতে ব্যতি
 চারবতাঃ ত্রিযশ্চ দায়ং নাইস্তীতি বিদাং
 সম্মতং ॥

অন্যাপু } অনংশৌ ক্লীবপাতিতৌ জাত্যক্ষবধিরৌ তথা । উ
 নাগানি } স্ত্রজডনুকাশ্চ যেচ কেচিন্নিরিন্দুয়াঃ ॥ ১ ॥ পতি
 তত্ত্ব সূতঃ ক্লীবঃ পঙ্গুশ্চোস্ত কাডঃ । অক্ষৌ
 চিকিৎসারোগাভোভত্তব্যঃ স্ত নিরং শিনঃ ॥ ২ ॥
 মতে পিতরিনক্লীবদ্রষ্টাস্ত্রজডাককঃ । পতিতঃ
 পতিতাপত্যং লিন্দীদাঃ শভাগিনঃ ॥ ৩ ॥
 জীবৎ পুত্রোভ্যোদায়ং বিভজেৎসনং ক্লীবু স্ত
 পতিতঃ বিহার ॥ ৪ ॥ পিতৃ দ্বিট পতিতঃ বপ্তোয়
 মচয়াদৌপ পাতিকঃ । ঔরসা অপিনৈবাংশং মতে
 হন ক্ষেত্রজাঃ কৃতঃ ॥ ৫ ॥ অতীতব্যবহারান গুনা
 ছাদনৈবিত্ত্বং অক্ষজডক্লীবব্যসনিব্যধিতাদীং
 মচাক্ষ্মিণঃ পতিততজ্জাত বজ্জঃ ॥ ৬ ॥ পতিতঃ
 ক্লীনাচিকিৎসায় রোগবিকলাস্ত্ভাগহরাঃ ॥ ৭ ॥ অপ
 যাজিতস্য ঋক্থ পিণ্ডোদকানিবর্ত্তস্তে ॥ ৮ ॥

अनंशास्तु शुभानुरगताः पतितोत्पराः पति
 तोभवतीतीरुणामस्त्री च साहि वा परगामिनी
 ॥ १० ॥ अहमात्मानुत्तैश्चव मगोत्राद्व्यस्तुकारता
 पुत्रुक्त्यावसिहशैर्देव न शक्यं तेषु चाहति ॥ १० ॥
 अमियुक्त्यासुत शैश्चव पुत्रिण्यामश्चदेवरा १ । उद्यो
 तौ नाहनाभागं जारजातककामजो । सर्वत्र
 च विवकर्म स्थानार्हसि त्वा तरोधनं ॥ ११ ॥ सर्वग
 जोप्युक्तवानाहः स्यात् पौत्रके धने । तद्
 पिण्डदाः शोत्रिया ये तेषां तदभिधीयते ॥ उत
 मर्णाधनर्णेत्यः पितरं त्रायते सुतः । अतस्तद्विप
 रीतेननास्ति तेन पुयोजनयातरा गवा किं त्रि
 यते यान् धेनुर्न गर्भिनी । कोथः पुत्रेण जातेन
 योनविद्यम्य धाम्निक्त्वा । शत्रुधीर्णा वि ।
 विज्ञानवर्द्धितः । आचारं हीनः पुत्रस्तु मूत्रोत्तर
 नमः स्मृतः ॥ १२ ॥ पित्रादेवोद्भूदेहिकन्य कर्म
 गेहिसंस्कृतः सुतः श्रेष्ठान परोवेदपारगः
 ॥ १३ ॥ अकृद्वापुतकार्याणि पुतस्य धनहारकण
 वर्णनां यद्गव्यं पुत्रं तद्दुत्तं नियतपरैः ॥ १४ ॥
 तेषां पतितवर्जेभ्योत्तुक्तवज्रं पुदीरते ॥ १५ ॥
 गुनाच्छादनमात्रस्तु देव्यं यद्दक्षुभिः कृतं ॥ १६ ॥
 सर्वेजानपि तु न्यायं दातुं शक्त्या मनीषिणा
 गुनाच्छादन मत्तुं पतितोत्तुददन्तवेत् ॥ १७ ॥
 एतानि मनुयाज्जबन्धु देवनापस्तुय नारद बोधा

য়নবিষুবশিষ্ট শঙ্কু লিখিতকাত্যায়নননুবৃহস্পত্য
পস্তর শঙ্কু দবলকাত্যায়নননুবচনানি । ৩৭।

পুংঃ — কীব কয় পুকার হয় এবং তাহারদিগের স্বরূপ কি।
আস্যা) কীবশচ যদ্বিধঃ বাতজাপ্যযগুঃ যগুকঃ পগুঃ ক্বী
ভরঃ) বোনপুংসকঃ কীলকশ্চেতি ॥

এতবাংলক্ষণং জন্মপুভৃতি স্ত্রীকণঃ কিন্তু স্নিহ্না
নি পুনান্ ক্বদ্বা পশ্যোচ্ছিত্বা ৫ তথা পুনঃ পুং ভাব
নাস্থায় পুরুষাচারগুণধারী যঃ স বতাজনানা
যগুঃ স স্ত্রীযগোপি নিগদ্যতে । ১। যস্য তু স্ত্রীতুল্য
বাক্ স্ত্রীবশ্চেষ্টাচ স স্ত্রীধর্ম্মা যগুকঃ । যস্যাজন্ম
তোলিঙ্গং নাস্তি সোপি যগুঃ । ২। যোরোগা
দিনাপ্ত নমেহনঃ স পগুঃ । ৩। যস্য নৃত্রে ফেৎ
নভবতি বিষ্টাচ জলে নিমজ্জতি বীর্ষ্যোন্মাদরহি
তঃ মেটুং পরলিঙ্গচোষকশচ স কীবঃ । ৪। যস্য
মেটু বীজং নাস্তি স নপুংসকঃ । ৫। যঃ বৈব্য
দায়নঃ স্ত্রিয়ং পরেণ সহ সংযোজ্য নুস্তানেব
সেব্যতে স কীলক ইতি সতাং সম্বতং ।

অস্যপু) যগু কা বাতজঃ যগু পগুঃ ক্বীবোন পুংসকঃ । কীল
মাণানি) কশ্চেতি যোচাযং ক্বীবভেদোবিভাবিতঃ । ৬।
যস্যস্ত্রীতুল্য বাক্ চেষ্টা স্ত্রীধর্ম্মা যগুবোভবেৎ ॥
পুনান্ ক্বদ্বা স্নলিঙ্গানি পশ্চাচ্ছিন্দ্যাভুথৈব চ। স্ত্রী
চপুং ভাবনাস্থায় পুরুষাচারবদগুণাঃ বাতজোনা
মযগুঃ স্যাৎ স্ত্রীযগোপি নিগদ্যতে । ২। অসল্লি

दोपि षण्डः त्र्यां पञ्चसु ग्राममेहनः । ७ । अने
 ध्यानी पुनान् क्लीबः । १ । नष्टरेता नपुं सकः
 । ५ । कीनकस्तु नुषण्डः स्यात् यः द्वैव्यादात्तः
 स्त्रियं । परेण सह संयोज्या पेशात्तामेव सेव्यात्
 । ७ । न नृत्तं फेणितं यस्या विष्ठात्तापुसु निम
 उज्जति । नेटुषोन्नादशुक्रात्तां हीनं क्लीबः न
 उच्यते इति देवल कात्यायन वचनानि ॥

आनेकाश्चनुगक्षिश्चस्त्रीकश्चथ्याकस्तथा । नरेत्
 नस्त्रीमे ज्ञेया अशुक्रः षण्डसं जितः । पित्रोरता
 क्लीबान्नादासेक्यं पुत्रयोत्तवेत् । सशुक्रं पुन्या
 लभते बहुशुभ्रायनसंशयं । यः पुत्रियोनो ज्ञा
 येत् स सुसौगन्धिकसंज्ञिकः । स योनिशेकसो
 गर्ह्यमायुय लभते वलं । स्त्रे शुदेवस्त्रचर्याद्व्येष्टी
 युपुवत् पुवर्तते । स्त्रीकः सन्त्रिजेयं द्वैयकं
 शूणु चापरं । दृष्ट्वा व्यावाः मन्येषां व्यावाः यः पु
 वर्तते । द्वैयकं सन्त्रिजेयं षण्डकं शूणु पक्षमं ।
 नोत्तार्यात्तनुतो मोहादन्ननेव पुवर्तते । तत्त
 स्त्रा चेष्टिताकारौजायते षण्डसंज्ञिक । अतो
 पुत्रयवद्यापि पुवर्तते तद्वना यदि । तत्र कन्या
 यदि भवेत् सा भवेन्नरचेष्टितेति सौश्रुतवच
 नानि च । ७८ ।

पुत्रः— अचिकित्सा रोगगुस्तु ये ह्य ताहार निरंशित्व
 कहियाहेन नेई अचिकित्सा रोग किकि अर्थां
 तावत् रोगकने यदि अतिशयबुद्धि ह्यत्तं यथा

উপসন্ননা হয় তবে তাৎক্ষণিকই অচিকিৎসারো
 গবলাজারিক অন্যকোনজন্মান্তরীয় গুরুপাতক
 হেতু মেসকল মহাজাগ কহিয়াছেন তাহ কেঅচি
 কিৎস্যরোগ বলাজায় আরবিভাগের পর যদি
 প্রায়শ্চিত্ত বা ঔষধাদি দ্বারা কোন পুকারে ঐ
 পুরোক্ত ব্যক্তিরানি দৌষ হয় তবে অংশ পাইবে
 কি না ॥

অন্যোক্তরং) জন্মাদিরাগনাংপাবন্যাৎকালান্তরে দূষাধ্যত্ন
) যদি মাতৃ তথাপি তৎকারণবশাত্ পিত্রাদি
 ধনস্য নিরংশিত্বকথনং নেদং মুনীনানভিপেতং
 তথানতি রোগ সানানাপীড়িতানাং সন্দেশাং নি
 রংশিত্বপত্রেঃ বস্তুতন্তু জন্মান্তরইকতপ্রায়শ্চিত্তা
 নাং স্বকৃতপাপজন্য মহারোগভ্বেন পুসিদ্ধা যে দুঃ
 সাধারোগান্তত্রবাচিকিতস্যরোগাজ্জেরান্তেগ্নর
 ষ্টৌ বাতরোগমধুনেহ্ অর্থাশৌভগন্দরাশ্রয়ী রাজ
 যাস্কোদরানি চৈটৈতযুক্তান্যোচযে বিভ্রানানধি
 কারিণ্যস্তেপি যদি বিভাগোত্তরমেদৌষধ প্রায়শ্চি
 ত্তশুভগুহপুসন্ন তাভিনিদৌষাঃ সূস্তদা বিভাগং
 লভেরম্নিতি সত্যং সন্নতং ॥

অসাপু
 মানাণি) বাতব্যাধিঃ পুমেহশ্চজটমর্শৌ ভগন্দরঃ । অশ্রী
) রাজসম্ভ্রাতথচোদরমষ্টমণ্যষ্টাবেতে পুর্কৃত্য
 ব দূশিকিৎস্যামহাগদা৪।১। রাজযক্ষ্মাশ্রীভ্র
 জ্বরমেহভগন্দরাঃ । অশাংসি গুহীত্যষ্টৌ মধ্য

रोगाःपुकीर्तिताः ॥ २॥ वातव्याधिरपश्मारीक्षयी
बुद्धीतिरङ्गरी । गुल्मीच मधुमेहीच राजयक्ष्मीच यो
नरः । अर्चिकेऽस्याभवत्येते बलनांसपरिक्रम
इति निबन्धनं पुत्रवन्दनैकरादिषु सुधृतं सूक्तं वात
टाद्वैदिवचनानि ॥

कर्मानुनारिनरकं बुद्ध्याशेषं बुद्धिस्तुवै । भूमौ
सूक्तं तं गुल्मपाशुपान्नि नृणादिभिः । पुत्र्यङ्ग
नरकं बुद्ध्यानुवन्दं पुत्र्याते । तद्वाधि लक्षणं
सर्वं संप्रपापपरित्यागं । पुत्र्यङ्गकतं पापं
व्याधिकेपेण वाधते । पराधीरनयेन वृत्तस्य
ततः शशा सर्वथा पुत्र्यङ्गना सर्वत्र वातपीडि
तं ॥ १ ॥ नाहं गानी बलं शोहाह्मधुमेही भवे
न्नरः ॥ २ ॥ इति कर्माविपाक धृतं बुद्धि वचनानि ॥
गोत्रहा प्रकथः क्षयी निबन्धेन पुत्र्याते । सच
पाप विशुद्धार्थं पूजापताशतं चरेदिति शता
तपवचनं ।

निताकरारां विशेषमाह शङ्खः । बुद्ध्या अष्टीते
जसापहारी नोलीति ॥

कुर्वति पातकीतिशूल पाणिधृतविष्णुवृत्तः ॥ ३ ॥
आह्महा जगहा वस्तु कृतोयेन च गोवधः । तेचार्शना
च गृह्यते बुद्ध्या वष्टं सुदुः सहनिति शोनकवच
नः ॥ ४ ॥ गुदना ह्यङ्गुलेऽन्तेरे पाणिश्च पीडका
र्दिके ॥ पुत्रवन्दनैकरादिषु सुधृतं सूक्तं वात
टाद्वैदिवचनानि ॥

স বৈ ভগন্দরোজ্জয়ঃ কৰ্ম্মজোনোপশাম্যতি ।
 আচার্য্য ভাৰ্য্যাগমমং যে জর্ঘস্তি নরাধমাঃ ॥ পক্ষ
 পাতনধর্ম্মেণ বালবৃদ্ধধনাপহাঃ। যোশেষশূলকম্ম
 ত্যোবাহনং ভদুপীঠকং ॥ চোরয়েৎ যস্তু দুবুদ্ধিঃ
 গৃহীয়াৎ স্ত্রীধনং ভয়ঃ । সোপ্যনেন চ রোগেণ
 জন্মাদাবপি গৃহতইতি ভৃগু বচনানি ॥ ৫ ॥
 পুতিগুহেণ সম্পৃক্তং পাতকং গুহকস্যচ । যোগ্
 হ্নাতি স পাপাত্মা পুতো ভবতি দানতঃ ॥ পাপ
 গুহ গৃহীতস্য গাপরোগাতুরস্যচ । পুষোণিত
 স'মিশ্বে নরকে পচ্যতে ভৃশং । মানুষহ্মনুপাপ্য
 শর্করশ্মিরিযোগবান্ ॥ ভুত্বা বিন্দত্যনুদিনং কদনং
 মূত্রবোধতএ তানিচ ॥ ৬ ॥ পুরা যেন হতো বিপু
 ন্যাসা পহরণং কৃতং বৃতিছেদঃ কৃতো যেন সধুবিম্ব
 করশ্চয়ঃ। সর্ব্বশ্বেন কৃতো যেন পুজাপীড়াধকর্ম্মণাঃ
 অতুগুক্ষয়রোগেণ পীড়্যমানস্তু দহতে ॥
 তথা মিতাকরায়্যাং স্মৃতিঃ বুদ্ধহা ক্ষয়রোগী স্যা
 দিতি ॥ বুদ্ধহায়স্মীতি ত্রিষ্ণু সূত্রখ ॥ ৭ ॥ লোভাত্
 ছেযাস্তয়াৎ শ্বেহাৎ যশ্চাধম্ম'বদেন্নরঃ। সতুচ্ছেক্ত
 নরকং ঘোরং পশ্চাচ্ছোথোদরী ভবেদিতি ভৃগু
 বচনঞ্চ ॥

এ তেষাং বিভাগাৎ পুাগেব দোষ পুাপ্তাবনং
 শিত্বং ন পুনর্বিভক্তস্য বিভাগোত্তরকালনৌষ
 ধাদিনা দোষ নিহরণে ভাগপুাপ্তিরস্ত্যেব। বিভ
 ক্তেষু সুতোজাতঃ সর্বায়াং বিভাগভাগিত্যস্য

आमानान्यायवादिनि विभाकरानिधनम् ॥ ७२ ॥

पुशुः --- विभाज्याधन कि वि ॥

अस्यो } यत्नं पितृपितरह क्रमायात् पितृदुव्याय यत्
द्वरं } पूनः साधारण धनोपघातेन स्वयमर्जितं सर्वमे
तत्तनं दायार्दैर्बिभाज्यामिति विदुषां सम्मतं ॥

अस्य } पैतमहक पितृक यत्नान् स्वयमर्जितं । दाय
पुनाणं } दानां विभागेतु सर्वमेत द्विभज्यात इति कात्या
यन वचनं ॥ ४० ॥

पुशुः --- अविभाज्याधन किकि अर्थां दायार्दैरो ये धनेन
अंश पाईते पावेना

अस्यो } साधारण धनोपघातमस्तरेण अचेष्टया येन यदुपा
द्वरं } र्जितं मित्राद्ययं पुाशुं विवाह मनये येन यद्दे
वाहिकं पुाशुं शौर्यादिना शक्रपराजयेन च यत्
पुाशुं विद्याधनक पितमहपितृ मातृपुसादतो
येन यत् पुाशुं तत्तनं तसैव नान्याविभागिनां
तत्रां शिद्धमिति विदां सम्मतं ॥

अस्यपु } अनुपयुन् पितृदुव्यां शुभेण यदुपा र्जितं । स्वयमी
मागानि } हितलक्षस्तन्ना कानोदात्तमर्हति । अनाश्रित्य पितृ
दुव्यां स्वशक्त्याप्लोति यत्नं । दायार्दैरो नतद
द्याद्विद्यालक्ष्ण यत्तवेत् ॥ पितृदुव्याविनाशेन
यदन्यत् स्वयमर्जितं । तैत्र अौद्वाहिककैव दाय
दानां नतद्वेत् । शौर्याभार्या धने हिवा यत्
विद्याधनं तवेत् ॥ त्रीणेतान् विभाज्यानिपुसा

দায়দত্তকরত্নাকর । বিদ্যাপুস্ত্র শৌর্যধনং যচ্চ
 সৌদায়িকং ভবেৎ ॥ বিভাগকালে তত্তস্য নান্যে
 ষ্টব্যং স্বরিকিঞ্চিৎ পিতামহেন যদ্বত্তং পিত্রাৰা
 পীতি পূৰ্বকং । তস্য তন্নাপহৃত্যং মাত্ৰা দত্তস্তযত্ত
 বেৎ ॥ বিদ্যাধনস্তু যদযস্য তত্তদৈব ভবেদ্ধনং ।
 নৈত্রঃশৌর্যধিকং চৈব মাধুপক্তি কমেবচ । মাত্ৰাচ
 স্বধনং দত্তং যস্মৈ ন্যাৎ পীতি পূৰ্বকং ॥ তস্যাপ্যে
 য বিবিদুষ্টোনা তা পাষ্ট যথা পিতেতি ননুবিষ্ণু
 ব্যাস ননু কাত্যায়ন বচনানি ॥ ৬১ ॥

পুস্ত্রঃ — বৈবাহিক ধন কি পুকার হয় ॥

অসো। } বিবাহ কালে কন্যার সহ যৎ পিত্রাদিভির্দী যতে
 ভৱং } তদ্ধনং বৈবাহিক ধন মিতিসত্যমতং ॥

অন্য } বৈবাহিকস্তু তদ্বিদ্যাৎ ভাৰ্য্যয়া যৎ সত্যং তমিতি
 পুমাণং } কাত্যায়নীয়াং ॥ ৬২ ॥

পুস্ত্রঃ — বিদ্যা ধন কত পুকার হয় এবং তাহার লক্ষণ
 কি কি ॥

অসো। } সভাযাং বিদ্যাবাদানুবাধেন পানস্বরূপং যল্লক্ষং ।
 ভৱং } উন্যাসেন যৎপুস্ত্রং শিষ্যনকাশারযৎ পুস্ত্রং
 ঋত্বিভ্যায়েন যাগ কৰ্ম্মণি যল্লক্ষং । জ্যোতিঃ শাস্ত্রা
 দিবলেন সন্ধিঞ্চপুশ্চনির্গয়নির্মিতকলকং ॥ স্মৃতি
 শাস্ত্রপুশ্চোত্তরদানাচ্চ যৎ পুস্ত্রং । অহ্মিজ্ঞানো
 পাদেশেন যদুপাঙ্জিতং । অধ্যাপনারাং যত্
 বেতন ক্ৰপেণ লক্ষং । শিল্পকৰ্ম্মণ্যপি যন্নৃত্যা
 নধিকং পুস্ত্রং ॥ সংশয়নারুহ বাণিজ্যাদিকং

कर्मयो वत्र हठात् करोति शिष्टांशम् कर्माणि
 निन्दे सति स्वामिना तस्मै पुनश्चतया यदन्तं ॥
 शक्रं निरस्य विद्वान् यत्र यत् पूषं ॥ द्यूतेन
 यत् पूषं पुतिगुहेन यत् पूषंनेतद्विद्या धनं
 वेदितव्यानि विदुषां नमस्तं

अस्यपु } विद्यापुतिद्वया पूषं शिष्यादाशुक्तं यद्वेत् ।
 नागानि } ऋत्विङ्नायेन यत् पूषंनेतद्विद्या धनं ३७३
 ॥३॥ उपन्यसे तु वल्लकं विद्यायापनपुत्रकं । विद्या
 धनस्तु तद्विद्यादिभागेन निवोजयेत् ॥ शिष्या
 दाशुक्तं पुषात्सन्निष्पुष्पनिर्गमात् । पूषो
 नसंपन्नाद्यादाल्लकं पूषायनात्तवत् । विद्याधनस्तु
 तत्पूषादिभागेन पुष्यते । शिष्यादिभागेन
 मूल्याद्यच्छाधिकं भवेत् ॥ ३७३ ॥ अथ विद्याधनं
 यत्र पुसतं कर्म कर्तव्यं ॥ तस्मिन् कर्माणि त्रैलोक्येन
 पुसादः स्वामिना कृतः । परं निरस्य वल्लकं विद्या
 या द्यूत पुत्रकं । विद्याधनस्तु तद्विद्या न विभाज्यं
 बृहस्पतिरिति त्रैलोक्याय न बृहस्पति वचनानि
 ब्रह्मण स्याधिकं ब्रह्मनिर्गमोत्तमीयं । पूषागः
 कर्मयोगश्च यत् पुतिगुह एवचेतिमानदध ॥ ३७३

पुषः- --- विद्याभ्यासकाले किछु विशेष नियम आछे
 कि ये कोन प्रकारे विद्याशिक्षा करिया तद्वारा
 उपार्जित धनके विद्याधन बलाकार ॥

অস্যা } স্বর্গহাদিব্যত্র গত্র পরভক্তো পযোগেনাসম্বন্ধি
 স্তর } সকাশাত যেন যা বিদ্যা শিক্ষিতা তেন তয়া বিদ্যা
 য়া যজ্ঞনং পুাপ্তং ক্রমেব তস্য বিদ্যাধনং বেদিতব্য
 মিতি বিদুষাং সম্মতং ॥

অন্য পরভক্তো পযোগেন বিদ্যা পুাপ্তান্যতস্তয়া । তয়া
 পুমাণং পুাপ্তং ধনং যত্নু বিদ্যাপুাপ্তং তদুগতে ইতি
 কাত্যায়নীয়ং ॥ ৪৪ ॥

পুঃ — আপনারহইতে অধিক কিয়া সমান বিদ্বান্ যেত্না
 তা তাহাকে বিদ্যাধনের বিভাগ দিবে কি না ॥

অস্যা } বিদ্যয়া যেন যদুপাঞ্জিতং তেন্ন তজ্ঞনান্ভাগঘরং
 স্তর } নীহ্না সমবিদ্যাধিকবিদ্যায়ো ভগ্নোঃ কৈকাং
 শোদেয়ঃ ন্যনবিদ্যামুর্খয়োস্তুকামোন দেয় ইতি
 বিদুষাং সম্মতং ॥

অস্যাপু } নাবিদ্যানাস্ত বৈদ্যেন দেয়ং বিদ্যাধনাঃ ক্বচিৎ ।
 নাগানি } সমবিদ্যাধিকানাস্ত দেয়ং বৈদ্যেন তজ্ঞনং ॥ ১ ॥
 বৈদ্যো ইবৈদ্যায়নাকামোদদ্যাৎশংস্বতোধনাত্
 পিত্রং দুব্যং সমাশ্রিত্য নচেত্তেন তদজ্জিতং ॥ ২ ॥
 স্বয়মজ্জিতমবৈদ্যেভ্যো বৈদ্যোকামং নদদ্যাৎ । ৩
 যেন চৈষাং স্বয়মুপাঞ্জিতং স্যাৎ সোপি ছ্য শমে
 বহরেদিতি কাত্যায়ন নারদ বশিষ্ঠ গৌতম বচ
 নানি ॥ ৪৫ ॥

পুত্রঃ — সেই ভ্রাতা যখন বিদ্যাভ্যাসকরিয়াছিলে
তৎকালীন যদি মুখভ্রাতা আয়াস ধন দানদ্বারা
তাহার দ্রষ্টব্য পুত্রপালন করিয়া থাকে তবে সে
তাহার বিদ্যাধনে অংশ পাইবে কিনা ॥

অস্যোক্তং } বিদ্যাভ্যাসভ্যাতোভ্রাতুঃ দ্রষ্টব্যং স্বায়াসধনদান
স্বরং } ভ্যাং যোবিভূয়াৎসতস্মান্যনবিদ্যোমুখোবা বিদ্যা
ধনাংশং পুাপুয়ং যদি হৌ ভ্রাতরৌ বিভূয়াতাং
তদা তনেকং ভাগং দ্বিধাকৃত্বা দ্বাভ্যাং গৃহীতব্যাং
মুনিবাক্যে ভাগমিত্যেকবচননির্দেশান্ত্যোঃ কারণ
সাম্যাক্ত হৌ হৌ ভাগৌ ন পুাপুয়াতামিতি বিদ্যা
সম্মতং ॥

অন্য
পুনাগং } দ্রষ্টব্যং বিভূয়াভ্রাতুর্যোবিদ্যানধিগচ্ছতঃ । ভাগং
বিদ্যাধনান্তস্মাত্ স লভেতশ্রুতোপি সন্নিত্তি
নারদবচনং ॥ ৪৩ ॥

পুত্রঃ — যদি পিতা পিতামহ খুড়া ভ্রাতা ইহারদিগের নি
কটে বিদ্যাশিক্ষাকরিয়া তদ্বারাধনউপার্জনকরে
আর সাধারণ পুস্তক বা অস্ত্রশাস্ত্র ঘোটক মেঘ
ইত্যাদিকে আশ্রয় করিয়া যে ধন উপার্জন করে
তাহার সেধনে অন্য ভ্রাতারা অংশী হইবে কিনা ॥

অন্যোক্তং } পিতামহাত্ পিতৃত্তোবা পিতৃব্যাস্তাত্ত্তোইপি বা
স্বরং } যা বিদ্যা পুাপ্তা তয়া যল্লক্ধনং সাধারণং পুস্তকং
বাহন নাযুধক্ষাশিত্য যদুপাভির্ভিত্ত্ব তত্রসর্বেষাং

স্বাভাবিক বিচারঃ কিংবা কস্য দ্যায়শোভ্যেবাণে
কৈকেশঃ স্যাদিতি বিদ্যা সন্মতং ॥

অস্যাপু } দ্বালোপাঞ্জিতব্রিহস্পতিনাং ভ্রাতৃণাং পিতৃতোপিবা ।
নানানি } শৌর্যাপুপ্তস্ত যদ্বিত্তং তদ্বিভাজ্যং বৃহস্পতিঃ
॥ ১ ॥ সাধারণং সমাশ্রিত্য যৎকিঞ্চিদ্বাহনায়ু
ধং । শৌর্যাদিনাপ্নোতি ধনং ভ্রাতরস্তত্র ভাগি
নঃ ॥ তস্য ভাগদ্বয়ং দেয়ং শেষাস্তু সম ভাগিনঃ
॥ ২ ॥ দ্বিরর্জ্জয়িতুরিতি চ নারদ ব্যাস বৌধায়ন
বচনানি ॥ ৫৭ ॥

পুত্রঃ — যুদ্ধ জয় করিয়া যে ধন আনে অর্থাৎ আপনার
জীবনোপার্গ করিয়া যুদ্ধ করে পশ্চাৎ জয়ী
হইলে যাহা লুট করিয়া পায় তাহা বিভাগ হয়
কিনা ॥

অন্যো } শক্রম্ বিজিত্য সংগৃহ্নাত্ময়েন যৎ পুপ্তং ব্রজা
স্তরং } হতম শ্রকং তদ্ধনং তসৈব ভ্রাতৃভির্বি ভাগে ন
বিভাজ্যমিতি শুরিণাং সন্মতং ॥

অস্য } সংগৃহ্নাদাহতং যদ্বু বিজিতা দ্বিষতাং অলং । স্বা
পুমাণং } মার্থে জীবিতং ত্যজ্ঞা তদ্ধুজাহতমুচ্যতে । ধুজাহ
তং ভবেদ্যদ্বু বিভাজ্যং নৈব তদ্ব্যবদিত্তি কাত্যায়
নীয়ং ॥ ৪৮ ॥

পুত্রঃ — আর কি কি দুই অবিভাজ্য হয় ॥

अस्यो } वाग्वानं बुद्धिवती च विनिर्माणादिश्च नडडुकाद
 स्वरं } योपि कृपावापी गतवारि गुकनजिपाराहितश्च
 वज्रभूषणं यदभयोर्जितं शरणाशनकं दासी पित्रा
 वरुणा च शिल्पपुर्योजनार्हं ध्यादि पुस्तकं गवा
 दीनां पुचारश्च रथ्यागृहक्रेत्रं तान्यविभाज्या
 नीति सतां सम्यतं ॥

अस्यापु } अविभाज्याः सगोत्राणानासहस्रलादपि । वाज्यां
 नागानि } क्रेत्रं पत्रं कृतान्नमृदकं द्विरः ॥ ३ ॥ वज्रं
 पत्रमनकारः कृतान्नमृदकं द्विरः ॥ योगक्रेत्रं पु
 चारं नविभाज्यां पुचक्याते ॥ २ ॥ शीघ्रं संकृत्वा
 नविभागः ॥ ३ ॥ क्रेत्रं पत्रं योगनिष्ठमित्यास्त
 त्दर्शिनः । अविभाज्याः कृते पौत्रे शरणाशनने
 वत् ॥ ४ ॥ न वास्तुभागो नोदकपात्रानकारानु
 पयुक्तं शीवासमानपां पुचारार्थायां विभागाश्च ॥
 ५ ॥ गृहक्रेत्राणि याज्याश्च पुसादोयश्च पौत्रकः ॥
 मातृकश्च पुसादोयस्तद्विभागो न विद्यते ॥ ६ ॥
 गोपुचारश्च रथ्या च वज्रं यच्छाभयोर्जितं ॥ ७ ॥
 इति भूगु ननु गौतम लौगाक्षि शङ्ख लिखित
 पुजापर्वि कौत्यायिन वचनानि ॥ ४२ ॥

पुत्रः — पुत्रं ये विद्याधनादिर अविभाज्या कहियाछेन हई
 ते पारे ताहाते विशेष क्रमता ओ कारण देखा
 ईयाछेन संपुति याहा अविभाज्या कहिलेन ईहा
 कि पुकारे व्यवहार करी याईवे कोन अंश

(কৃত্তক ভোগ্যনা হইলে সেই দ্বা নিরর্থক নষ্ট হই
বেক অতএব এ বিষয়ে মহৎ সন্দেহ উপস্থিত হই
ল অনেকে ঋষি অর্থাভাজ্য কহিয়াছেন বটে তাহা
কি পুকারে নীমাংসা হইবে ॥

অস্যো
স্তরং } এতদ্ভূ পূর্বং ময়া বিবৃত্তং দেবতা পুতিমাত্ত সর্বে
পৃথক্ পৃথক্ মানি মানিবা পুজিতব্যা মন্ত্রপুরো
হিতাদয়শ্চ তথা কৰ্ম কারয়িতব্য। যাং হানপুচা
রাদৌ তত্তদু পযুক্তং কৰ্ম সর্বাংশিভিঃ করব্যং বস্ত্র
ভূষণাদিকং বিক্রয় তন্মূল্যং বিভাজ্যং কৃত্তান্ধা
কৃত্তাম্নেন পরিবর্ত্য বিভাজ্যং পুস্তকং পণ্ডিতৈগৃহী
তব্যঃ মুঠৈর্নন্দ্যঃ গৃহীতব্যং যদুব্যং যস্য পুরোজ
নার্হং তেনানোভ্যোনুল্যং দ্বা তদগৃহীতব্যং কপ
বাণীগতং জলমুক্ততা দ্বন্দ্বপুয়োজনানুসারেণ গৃহী
তব্যং বাহনাদৌ বহনক্রিয়া যুক্ত্যা কারয়িতব্য।
পুসা দলক ধনস্ত যস্য তস্যেবেতি বিদ্যাং সম্যং ॥

অস্যপু
মাণানি } বস্ত্রাদয়োঃ বিভাজ্যাত্যৈঃ পোক্তৈস্তৈর্ন বিচারিতং ।
ধনং ভবেৎ সম্ভাানাং বস্ত্রাভরণ সংশ্রুতং । মধ্য
স্থিতমনাজীব্যং দাতুং নৈকস্য শক্যতে । যুক্ত্যা
বিভজনীয়ং তদন্যথানর্থকং ভবেৎ । বিক্রয় বস্ত্রা
ভরণমুগ্ধুদ্ গুহ লেখিতং । কৃত্তান্ধা কৃত্তা
ম্নেন পরিবর্ত্য বিভাজ্যতে । উক্ত্যা কপবাণ্যস্তঃ
আনুসারেণ ভূজ্যতে । একাং স্ত্রীং কারয়েৎ কৰ্ম
স্বথাংশেন গৃহে গৃহে । বস্ত্রাঃ সমাংশতোদেয়া

दासानामप्यायं विधिः । योगक्षमगतो नातः
नमस्त्वेन विभक्त्यते इति बहुस्पति वचनानि ॥५०॥

पुत्रः — पितृपुसादाधीन प्राप्तुं स्थावर अर्थात् यदि पिता
कोन पुत्रके पुसद्यहईया त्तुन्यादि दिया थाकेन
ताहार मृत्युपर अन्य भ्रातारा आपत्ति करिले
ताहार अंश पाईवे कि ना ॥

अस्यो } क्रमायातः स्वर्जितं वा स्थावरं यदि पित्रा पुसद्यत
द्वरं } या पुत्राय कश्चिद्वत्तं तन्मरणानन्तरं तद्धन्यादि
कंसर्तुं भ्रातृभिर्विभक्त्या गृहीतव्यमिति निता
क्रामतं दायभागनते स्वर्जितं सिद्ध्यतोवेति
नतां नमस्तत् ॥

अस्यपु } पितृपुसादात् सिद्धास्तु वज्राग्याभरणानि च । स्थाव
मानि } रानि न सिद्धास्तु पुसादे पैतृके सति ॥ कोने
रिक्थविभागे तु न कश्चित् पुत्रुतामियात् ॥
भागं एवत कर्तव्ये न दानं नच विक्रयः ॥ १ ॥
पितृपुसादाद्धुक्त्यस्तु वज्राग्याभरणानि च । स्थावर
स्तु न भुक्त्यतापुसादे सति पैतृक इति वक्ष्याद्
बहुयुक्त्युत्पत्ति वचनानि ॥५१॥

पुत्रः — क्रमागतधन पितृकृत वा अन्ये अपहरण करिया
थाके सकल भ्राताके ज्ञात करिया यदि एकजन
आश्रयता द्वारा ताहा उद्धार करे तवे अन्य
भ्रातारा ताहार अंश पाईवे कि ना ॥

অস্যোক্তং } ক্রমাদিত্যং পিতৃকৃতং বানৌজসং ভ্রাতৃনুজয়া
 ভরণং } যেন তদুকৃতং তেগৌব তদ্ গৃহীতব্যং নত্বনোষাং
 ভ্রাতৃণাং তত্র বিভাগাদিকারঃ স্থাবরক্ষেৎ স্যাৎ
 তদা ততঃ সনুক্রান্তঃ স্তত্রার্থাংশং তদ্ব্যতনস্বরূপং দত্তা
 শেষং ধনং পুনস্তেন সহ ভ্রাতৃভির্বিভাজ্য মিতি
 পশুতানাং সম্বতং ॥

অস্য } ক্রমাদিত্যং দ্ব্যং কৃতনভূক্তরেভু যঃ । দয়া
 প্রমাণে } দেভ্যোন তদদ্যাধিদয়া লক্ষ্যেবচ । পূর্বনষ্টান্তু
 যোভূমীনেনশ্চ। ক্রান্তরেদ্ভূমাৎ ॥ যথাভাগং ভজ
 ত্ব্যন্যে দত্তাংশস্ত তুরীয়ক মিতি যাজ্ঞবল্ক্য শব্দ
 ব্রহ্মেন্দে ১১-৫২-গা-

পুত্রঃ --- স্ত্রীলোকের অনঙ্কার এবং স্ত্রীধন হইতে যাহাকে
 যাহাদিয়া থাকে তাহা বিভাগ কালে তদেবর
 অর্থবীতত পুত্র পৌত্রেরা বিভাগ করিবে কিনা ॥

অস্যোক্তং } বিদ্যমানপতিকয়া যোলকারোধূতঃ পশ্চাতঃ পুত্র
 ভরণং } মতেইপি সোলঙ্ক রস্তম্যা এবং স্ত্রীধনং লিঙ্গুসাদ
 ধনকাবিভাজ্যমিতি বিদুষাং সম্বতং ॥

অস্যপু } বিদ্যাশৌর্বাশুমেঃ সিন্ধা স্ত্রীধনং কাধুপক্কিকং। মৈত্র
 নাগানি } মৌছাধিকং ভ্রাতৃভ্রাতৃভিন্ন বিভজ্যতে । সৌর্যা
 পাশুং বিদ্যায়াচ স্ত্রীধনং চৈব যৎ জ্ঞতং । এতৎ
 সর্বং বিভাগেতুন বিভাজ্যস্ত রিক্খিতিঃ । পাতৌ
 স্ত্রীবীত যঃ স্ত্রীভিরলঙ্কারোধূতো ভবেৎ । নতং
 ভজেরনু দয়াদাত্তজমানাঃ পাতস্তি তে । নাত্রাচ

वधनं दत्तं यस्मै स्यात् पूतिपूर्वकं । तस्याप्येष
विधिदृष्टेः नातापीष्टे यथा पितोक्तं पुजापति
बृह्णति कात्यायनं वचनानि ॥ ५३ ॥

पुत्रः — पितृधृत वस्तुभूषणादि यान 'वाहन वा अङ्ग यदि
थाक पितृनरणोत्तर पुत्रेरा ताहा विभाग करि
वे कि न्या ॥

अस्यो) पितृधृतवस्तुभूषणादिकं तदङ्गोपयानवाहनशय
स्वरं) नाशनायूषादिकं शुद्धाङ्गोत्तरे पुदातव्यमिति
मिताकराटलिन्ददेशेस्त्वदी यत्ते च राट गोडु वस्त्र
वरेन्दु देशे तु व्यवहारो नास्तीति विदां मतं ॥

अन्य) वस्तुलक्ष्यारशय्यादिपितृवस्तुवाहनयूषं । गङ्गानालेयः
पुनागं) समञ्जस्य शुद्धाङ्गोत्तरे तदप्येदिति बृह्णति
वचनं ॥ ५४ ॥

पुत्रः — साधारण धन व्यय व्यतिरेके अनेक नृथं भ्रातरा
यदि एकत्र ह्येवा कर्मलाङ्ग्यादि द्वारा धनोपा
र्जन करे तने पितृकृत विभागे अथवा पितृ
नरणोत्तर विभागे ताहार कि प्रकार अंश
ह्यैवेकं ॥

अस्यो) पितृव्यविवेकेन विद्याव्यतिरिक्त प्रकारेण
स्वरं) यज्ञकं तद्वनं सदैवैव्युक्तिः समं विभाज्यं तत्र न
पुनरुक्त्यादिकं न्युनाधिकचेष्टादिकथान्येषनीय
मिति विदुषां ज्ञातं ॥

অস্য } অবিদ্যানাস্ত সবেষামীহিতশ্চেচ্চনং ভবেৎ । সম
 পুনাণং } স্তত্র বিভাগঃ স্যাৎপিতৃভ্রাতৃ ইতি ধারণা ॥ ১ ॥ সান্না
 ন্যার্থসমুখানে বিভাগস্ত জনঃ স্ত ইতি ননু
 যাজ্ঞবল্ক্যিয়সাক্ষিবচনং ॥ ৫৫ ॥

পুত্রঃ — অবিভক্ত দশাতে ছটুস্থার্থে পিতৃব্য অথবা ভ্রাতা
 ও মাতা যখন করিয়া থাকেন তাহাবিভাগকালে
 সকল অংশের বিভাগ করিয়া দিবে কি না ॥

অস্যো } অবিভক্তেন পিতৃব্যেন ভ্রাতৃ বা মাত্ৰা চ ছটুস্থার্থং
 স্তত্র } যদৃণং কৃতং ভবেৎ তদগ্ৰে পরিশোধ্য শেষং ধনং
 সৰ্বদায়াদৈর্বিভাজ্যং যদি ধনং নাস্তি তথাপি
 সৰ্ব্বং ঋণং ত্রিভুজ্য দদ্যুরিতি সত্যং সম্মতং ॥

অস্য } ঋণং প্ৰীতি পুদানঞ্চ দত্ত্বা শেষং বিভাজয়েৎ ॥ ১ ॥
 পুনাণে } পিতৃব্যেনাবিভক্তেন ভ্রাতৃ বা যদৃণং কৃতং । মাত্ৰা
 বা যৎ ছটুস্থার্থে দদ্যুস্তৎ সৰ্ব্বং রিকিঞ্চন ইতি কাত্য
 য়ন নারদ বচনে ॥ ৫৬ ॥

পুত্রঃ — ঋণকর্তা পিতৃব্য অথবা ভ্রাতা যদি দূরদেশে গিয়া
 থাকেন কিম্বা লোকান্তর গত হইলে সে ঋণ ছটু
 স্থার্থ হয় তবে বিভক্ত ত্রাহ পুত্র বা ভ্রাতা আপন
 ধন হইতে দিবে কি না ॥

অস্যো } ঋণগৃহীতা পিতৃব্যাদি যদি পোষিতোমৃতো বা
 স্তরং } স্যাস্তদা ছটুস্থার্থকৃতমৃণং ভ্রাতৃাদিভির্বিভক্তৈর্দা
 য়ানুকৃণং দাতব্যমিতি সত্যং সম্মতং ॥

अन्यापु } अबित्तैः अट्टुस्वार्थे यद्गणं तूक्तं भवेत् । दस्यु
 भागानि } तद्वक्तिर्थात् पौते पौषिते वा अट्टुस्वनि ॥ १ ॥
 गृहीता यदि नष्टः स्यात् अट्टुश्च कृतोव्यायः । दा
 तव्यं वाङ्मवेत्सु स्यात् पुर्वित्तैरपि सतः ॥ २ ॥
 विभक्त्याश्च दायानुक्रमं शान्तिं वाङ्मवद्भ्यः शनू
 विष्णु वचनानि ॥ ५१ ॥

पुत्रः — अट्टुस्वार्थे यदि गृह्यक दानं अङ्गं करिष्या थाके
 ताहा कर्ता वाङ्म दिवे किना ॥

अन्यापु } अट्टुस्वार्थे गृह्यक दानं कृतं गृह्येनावश्यां दा
 तव्यं } तव्यं निति विदुषां सम्मतं ॥

अन्यापुनाणे } अट्टुस्वार्थे ईश्वरीनोपिव्यवहारं यनाचरेत् । अदे
 श वा विदेशे वा तद्व्याप्त्या विचालयेत् ॥ १ ॥
 पितृव्यात्पुत्रपुत्र्यादासशिश्यानुज्जीविभिः यद्गृही
 तं अट्टुस्वार्थे तद्गृही दातुनर्हात् ॥ २ ॥ इति शनू
 वृहस्पति वचने ॥ ५८ ॥

पुत्रः — उपारम्भं ये सकल अंशि ताहारा यदि विदेशे
 वाणिज्यादि करिते गिया थाके गृहेते एक
 वाङ्मि त्रुति वा पितृव्या रम्भक थाके विभाग
 काले सकल अंशि एकत्र हईले ई गृह्य वाङ्मि
 यदि गृहेर कोन दुबालुकाईत करिष्या बले ये
 आनि विक्रय करिष्या अट्टुस्वार्थव्यय करिष्याछि अथवा
 बले आनि एक शतटाका अङ्ग करिष्याछि ताहाते
 सकल अंशिर समेह जन्मिले कि कर्तव्य ॥

অস্যো } দেশান্তরস্থিতেষু ভূত্বাদিসুপ্ৰহস্তেনাবিভক্তেনযদু
 স্তরং } গাদিকং কৃতং ভবেত্তস্য সাক্ষিলেখ্যাদিকং পুমাণ
 নবগন্য সশ্বেহস্থলে সকলাং শিভির্মিলিত্বা তস্মৈ
 কোশঃ পুদাতব্যঃ সূ যদি তত্র শুচিঃ স্যাৎ
 তদা যানি দুব্যানি দৃশ্যমানানি তানি সর্বে বিভ
 জ্জেষুঃ তদৃণাপচয়াদিকঞ্চ স্বীক্সয়্যারিতি পশ্চিত
 নাং সম্মতং ॥ ১৩

অন্যপু } ঋণমেবংবিধং শোধ্যংবিভাগে বন্ধুভিঃ সহাগুট
 নাগানি } দুব্যবিশঙ্কায়াম্ পুতায়স্তত্র কীত্তি তঃ ॥ ১ ॥
 গৃহোপক্ৰবাহশ্চ দোহাভরণ কক্ষিণাং । দৃশ্য
 নানা বিভজ্যন্তে কোশং গৃচেইবুবিদ্ ভণ্ডঃ ॥ ২ ॥
 গৃহোপক্ৰবাহাদিদোহাভরণ কক্ষিণঃ । দৃশ্যমান
 বিভজ্যন্তে গৃচেকোশো বিধীয়তে ॥ ৩ ॥ শঙ্ক
 বিশ্বাসসন্ধানে বিভাগ রিক্খিনাং পুনঃ । তেষাং
 সমূহকর্ত্ত্বৈ কোশমেব পুদাপয়েদিতি কাত্য
 য়ন ভণ্ড বৃহস্পতি পুজাপতি বচনানি ॥ ৫০

পুত্রঃ — সংসৃষ্টধন কি পুকার এবং সংসৃষ্টোর লক্ষণ কি ॥

অস্যো } বিভাগানস্তর পিত্রা ভ্রাত্রা চ পিতৃব্যোন বা সহ স
 স্তরং } পুত্যা পুনরেকত্রসংস্থিতঃ সন পুত্ৰী বিভক্ত ধনমেকী
 কৃত্য সর্বেষামে কমত্যা যন্তব ধনং তন্মন ধনং
 যন্মন ধনং তন্তবধনমিতি ব্যবস্থয়া পুাগ্ জাতবৈ
 শেষিক স্বত্বনাশেনোৎ পন্নাপরিচিতবৈশেষিক
 বহু বন্ধনং সংসৃষ্টধনমিতি দায়ভাগ মতং ॥

उत्तरं पुत्राङ्गात्तैशेषिकं स्वतन्नाशेनोऽपन्नसामुद्रयि
क स्वतन्वजनं संसृष्टधनमिति मितान्करासम्मतं त
दस्यास्तीति संसृष्टीमंसृष्टेति विदुषां सम्मतं ॥

असापु } विभक्तोः पुनरपि पित्रा भ्रात्रा चैकत्र संस्थितः ।
नाणे } पितृव्येन च वा पुत्र्या स तु संसृष्टे उच्यते इति बृह
स्पति वचनं ॥ ७० ॥

पुत्रः — संसृष्टीरपि पुनरपि यथन धन विभाग करिबे
तथन किं पुकार अंश हईबे अर्थाऽ ये देशे
ज्योष्ठांशदान व्यवहार आछे सेदेशे एई संसृष्ट
धनेर ज्योष्ठांश ज्योष्ठभ्राता पाईबे कि ना ॥

असापु } यत्र देशे ज्योष्ठांशदान व्यवहारोस्ति दीयते च
तरं } तत्रापि संसृष्टधन विभागे ज्योष्ठभ्राता ज्योष्ठांश
नापुत्र्यादिति विदां सम्मतं ॥

असापु } विभक्त्याऽसहजीवन्तो विभजेयुर्जनं यदि सनसृष्ट
नाणे } विभागस्याऽ ज्योष्ठां तत्रन विद्यते ॥ १ ॥ विभक्त्या
भ्रातरौघेतु संपूर्णतोकत्र संस्थिताः । पुनविभाग
करणे तेषां ज्योष्ठां न विद्यते ॥ २ ॥ इति मनु
बृहस्पति वचने ॥ ७१ ॥

पुत्रः — संसृष्टि भ्रातादिगेरमध्ये यदि कोन भ्राता विद्या
शुद्ध पुकाश करिया धनोपाङ्जन करिया थाके
से धन कि पुकारे अंश हईबे अर्थाऽ अङ्कक
व्याक्ति दूई अंश पाईबे कि ना इति ॥

অস্যাপুত্রং } সংসৃষ্টধনোপযায়তনবিদ্যাশৌর্যাদিভির্ধনং সংসৃষ্টিনা যদপাজ্জিতং তদ্বনাৎ সংসৃষ্টার্জকো ভাগহয়ং পুংপুয়াস্তু স্তম্মানানেকেকোভাগঃ স্যাদ্ যদি সংসৃষ্টধনাবিরোধেনোপাজ্জিতং তদা সর্বমেবা জ্জকো নভেতেতি বিদুষাং স্মৃতং ॥

অস্যপুত্রং } বিভক্তাঃ পিতৃবক্তাচ্ছেদেকত্র পুংবাসিনঃ ।
মাণে } বিভজেয়ঃ পুনর্য শং স জভেতোদয়ো যতঃ ॥ ১ ॥
সংসৃষ্টিনাস্তু যঃ কশ্চিদদ্যাশৌর্যাদিনা ধনং ।
পুাপ্নোতি তস্য দাতব্যোহ্যংশঃ শেবাঃ সমাশিন
ইতি কাত্যায়ন বৃহস্পতি বচনে ॥ ৩২ ॥

পুত্রঃ — সংসৃষ্টভ্রাতার মধ্যে অপুত্রক কোন এক ভ্রাতা যদি আশুমান্তর বা লোকান্তরগত হয় তবে তাহার অশকে পাইবে অর্থাৎ অবীরাস্ত্রী পাইবে কি সংসৃষ্ট ভ্রাতারা পাইবে ॥

অস্যাপুত্রং } বিভাগাৎ পুংস্যদি সংসৃষ্টিনাং কশ্চিদাশুস্তর
ভ্রং } গতৌ বা মৃতঃ সান্তস্যাম শং বক্ষ্যমানব্যবস্থানুসা
রেণ সৌদরাঃ সংসৃষ্ট ভ্রাতরঃ সমা বিভজ্য গৃহীয়ু
রিতি মিতাকরা মতং ॥

অস্যপুত্রং } যেষাং জ্যেষ্ঠঃ কনিষ্ঠৌ বা হীরেতাংশপুদানতঃ ।
মাণানি } ম্য়েতান্যতরৌ বাপি তস্য ভাগোন লুপ্যতে ॥
সৌদর্যাঃ বিভজেয়ুস্তং সমেতা সহিতাঃ সনং ।
ভ্রাতরৌ যেচ সংসৃষ্টা ভগিন্যশ্চ সনাভয়গাঃ ॥ ১ ॥ ভ্রাতৃ
গামপুজাঃ পুয়াৎ কশ্চিচ্ছেৎ পুবুজেত বা

विभजेरन् धनं तस्य शेषास्तु त्रीधनं विनेति
 ननु नारद वचनानि ॥ ७७ ॥

पुनः — এই ব্যবস্থা জীমূতবাহনমতে কি পুকার হইবে ॥

অস্যো } পুত্র পৌত্র পুর্ণৌত্র পর্যাস্তরহিতস্য মৃতস্য সংসৃষ্টি
 কর° } সোধনং তৎপত্নী গৃহীয়াৎ পত্নী দৃহিতরশেষে
 ত্যাদিবচনোপাত্তাধিকারি ক্রমেণ মাতৃপর্নাস্তা
 ভাবে সোদরাসংসৃষ্টিনো মতেরমিতি জীমূত
 বাহন মত° ॥

অস্য } যথা কশ্চিৎ পুণীয়েত পুৰুজেছা কথঞ্চন । ন
 পুনায়ে } লুপাতে তস্য ভাগঃ সোদরানা বিধীয়তে ॥ সংসৃ
 ষ্টৌ যৌ পুনাঃ পুত্যা তৌ পরস্পরভাগিনৌ । অন
 পত্যস্য ধর্মোয়নভার্যাপিনুকস্য চেতি বৃহস্পতি
 বচনে ॥ ৬৪ ॥

পুনাঃ - — যে স্থানে দুই সহোদর সংসৃষ্ট আছে এক সহোদর
 পৃথক আছে সংসৃষ্ট দুয়ের মধ্যে একের অন্যথা
 হইলে তাহার স্ত্রী স্পষ্টগত্বা পশ্চাৎ যদি পুত্র হয়
 সে স্থানে কি ব্যবস্থা হইবে ॥

অস্যো } যত্র দ্বৌ সোদর্যানসংসৃষ্টৌ পুনরেকঃ সহোদরঃ পৃথক্
 কর° } স্যাৎ বিভাগকালে মৃতস্য সংসৃষ্টিনঃ পত্ন্যস্পষ্ট
 গত্বা তত্র সংসৃষ্টস্বসোদরছোভয়কারণসক্তবাৎ
 সংসৃষ্টিনোধনং সোদর সংসৃষ্টী গৃহীয়াৎ পশ্চাদ্
 বদ্যস্পষ্টগত্বায়াঃ পুত্রোভবেচ্চাগং তৎপুত্রায় স্ব
 সৃষ্টী দদ্যা দিতি নিভাকরা মত° ।

উত্তরঞ্চ সগত্বাংগত্বাং যত্র পত্নী বিদ্যতে সংসৃষ্টী ভ্রাতা চ
তত্র পত্নৌব গৃহীয়াৎ পত্ন্যাভাবাৎ সংসৃষ্টী গৃহী
য়াদিত্তি দায়ভাগ মতং ॥

অস্য } সংসৃষ্টিনি পেতে সংসৃষ্টৌ রিকথ ভাগিত্তি গৌত
পুমাণ° } নীয° ॥ সংসৃষ্টিনস্ত সংসৃষ্টী সৌদরস্য সৌদরঃ ।
দদ্যাদপহরেচ্চাংশং জাতস্য চ মৃতস্য চেতিযাজ্ঞ
বন্য বচনঞ্চ ॥ ৬৫ ॥

পুশ্বঃ— যদি দুই বৈমাত্রের যত্নে সংসৃষ্ট থাকে আর এক
বৈমাত্রের যত্নে পৃথক থাকে সেস্থলে মৃত বৈমা
ত্রের যত্নে ধন কে পাবে আর যেস্থানে অসৌদর
সংসৃষ্ট সৌদর পৃথক থাকে সেস্থানে বা কে পাই
বেক ইতি ॥

অস্যো } সাপত্ননাত্ত সন্ডাবে মৃতস্য সংসৃষ্টস্য ধনং সংসৃষ্টী
স্তর° } পুপুয়াৎ যত্র ভ ভিন্নোদর্যঃ সংসৃষ্টী সৌদরঃ পৃ
থক বিদ্যতে তত্র দ্বয়োঃ কারণ সাম্যাৎ ভাত্যা°
বিভজ্য গৃহীতব্যনিত্তি মতা° সম্মত° ।

অস্য } অনৌদর্যস্ত সংসৃষ্টী নানৌদর্যো ধনং হরেৎ ।
পুমাণ° } অসংসৃষ্টাপি চাদর্যঃ সংসৃষ্টৌ নান্যাত্তজ ইতি
যাজ্ঞবল্ক্য বচন° ॥ ৬৬ ॥

পুশ্বঃ— সংসৃষ্ট ভ্রাতারদিগের পুনর্বিভাগ সময়ে সকলের
সমান অংশ কহিয়াছেন সে কি রূপে সমান পূর্ব
বিভাগ কালে কোন ব্যক্তি অর্জকর নিবন্ধে দুই
ভাগ পাইয়াছিল অথবা পিতামহ বা পিতামহো

पूर्वक अधिक दियाछिलेन किंवा ज्योष्ठांश पाई
 याछिल এইरूपे अधिक अंशपाईया यदि पश्चात्
 दुइतिन झुतार सहित संसृष्टहैयाथाके पुनर्धार
 विभाग काले ए ए अधिकांशव्यतिरक्ते जना
 नांश पाईवे कि समुदाय धन सकलैर नाधारण
 हईराछे अत एव सकलैह ताहा समभाग करिना
 नईवेन ईति ॥

अस्या
 स्तत्र } संभूय वनिगृत्तर्विसमगंध्याकैर्धनेनैवापिज्यं अर्ध
 द्विकं पादिते द्रव्ये सर्वेषां आभिना विशेषे
 इपियथा धनानुसारेण भागो भवति तथात्रापि
 कल्पने बाधकाभावात् पूर्वकृष्टविभागानुसारेणानु
 वायविशेषाधितोविभागः स्यात् । समविभाग
 कथनस्तु पुनर्विभागकाले अंशाधिकापुन्योजक
 कृपवत्त्रेपि अत्रांशाधिक्यं न भवेदित्यनेन
 द्वितीयभाग एव ज्योष्ठांशनिषेधार्थं नत् पूर्वप्राप्य
 धिकभागन्य पूर्व प्राप्तन्यूनधनेः समविभाग प्राप्य
 र्थमिति विदां समत् ॥

अस्यापु
 नां } विभक्त्याः सहजीवस्तो विभजेयुः पुनर्कनः । सम
 स्तत्र विभागः स्याज्ज्याष्टं तत्रन विद्यते इति नल
 वचनं ॥

मिश्रास्तु समस्तत्र विभागः स्यात् पुनर्ज्योष्ठां नवि
 द्यत् इति पठन्ति ॥ यथा यथाविभागान्तं धनं
 याथार्थतानिस्यात् ॥ तथा तथा विधातव्यं

বিহ্বলিত্তির্ভাগগৌরবমিতি কাত্যায়নীয়ঞ্চ ॥ সনো
তিরিক্তোহীনোবা তত্রাংশোযস্য যাদৃশঃ । ক্ষয়
ব্যয়ৌ তথা বৃদ্ধিস্তস্য তত্র তথা বিধেতি নারদ
বচনং ॥ ৩৭ ॥

পুত্রঃ — ধনিরপিতামাতা বিদ্যমান থাকিতে পুত্র পৌত্র
রা মৃত ধনে অধিকারী হয় ইহার কারণ কি ॥

অন্যো } জায়মানোজনজিত্বিংশৈর্গর্ভকঃ স্যাৎ যজ্ঞেনদেবর্গ
স্বরং } পরিশোধয়েৎ বৃদ্ধচর্যোগার্ঘণং পরিশোধয়েৎ ।
পুজ্যভিঃ পৈত্রর্গং পরিশোধয়েৎ । কিং কৃত্বা
তদ্রং পুত্রেষু সংন্যস্য পিতা স্বর্গাদিলোকান্
পুাপ্নোতি পুম্নাম্নৈনরকাত্ পিতরং ভ্রায়ত ইতি
পুত্রঃ । তস্মাদগে পুত্র এব পিত্রস্য বসুনঃ পুত্রঃ ।
পৌত্রেন স্বর্গাদিষু চিরকালনবতিষ্ঠতে তদনন্তরং
পুপৌত্রেন সূর্যালোকং পুাপ্নোত্যতঃ পৌত্র পুপৌত্র
যোদায়গৃহণং যুক্তং পুপৌত্রপুত্রস্য তৎপু
কারাসংভাবান্নাধিকার ইতি দায়ভাগ সম্বতং ॥

অন্যপু } জায়মানোবৈ বৃদ্ধপ জিত্বিংশৈর্গর্ভকঃ
মাগানি } ঋষিভ্যঃ যজ্ঞেন দেবেভ্যঃ পুজয়া পিতৃভ্যঃ এষবা
অনুগী যঃ পুত্রী যজ্ঞা বৃদ্ধচারী চেতিজ্ঞতিঃ ॥
পুম্নাম্নৈনরকাত্ যস্মাত্ পিতরং ভ্রায়তে সূতঃ ।
তস্মাত্ পুত্র ইতি পোক্তঃ অয়মেব অয়ংভুবা ॥
১ ॥ পুম্নামা নিরয়ঃ পোক্তশ্চিহ্নতস্তশ্চ নৈরয়ঃ ।
তত্র বৈ ভ্রায়তে যস্মাত্তস্মাত্ পুত্র ইতিস্মৃ তঃ ॥ ২ ॥

पुत्रान्पुत्रायसे यन्मातृ पुत्रस्तैनासि संश्रितः ॥
 ३ ॥ पितृणाम् नृणोजीवन्द्दुःखं पुत्रमूखं पिता ।
 स्वर्गस्य तेन ज्ञातेन तन्मिन् संन्यास्य तद्गणं ।
 अपिहोत्रं एयोवेदा यज्ञाश्चैव सदस्मिन्नाः ।
 ज्यैष्ठ्यपुत्रपुत्रस्य कलां नार्हसि बोद्धुः ॥ ४ ॥
 पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रेणानन्त्यामश्रुते ।
 अथ पत्रस्य पौत्रेण बुधस्याप्येति पिष्टेण ॥ ५ ॥
 लोकानन्त्यां दिवः प्राप्तिः पुत्र पौत्र पुपौत्र
 कैः ॥ ६ ॥ पुपितामहः पितामहः पिता स्वयं
 सोदर्यात्पुत्रतः सर्वायाः पुत्रः पौत्रः पुपौत्र
 एतान्विभक्तदायादान् संश्रितानाचक्षते ॥ ७ ॥
 इति मनुहारीत बोधायन श्रुति लिखित मनुयाञ्छ
 बन्धु बोधायन वचनानि ॥ ७८ ॥

पुत्रः — पुत्रपौत्र पुपौत्राभावे मृतव्यक्तिर धन के
 गृहण करिवे ॥

अस्यो } मृतधनं पुत्रमं पुत्रागृहीयुः पुत्राभावे पौत्राश्च
 सुतः } पौत्राभावे पत्नी गृहीयादिति मिताकरा मतं ॥
 उक्तं ७ पुत्रपौत्र पुपौत्राणाम्भावे स्वर्गात्पुत्रस्य
 कृतधनं दोषरहिता सत्पुत्रा धर्मपत्नी गृही
 यादिति जीमूतबाहन मतं ॥

अस्यपु } मुख्यागोणसूतादायं गृह्णातीति निरूपितं ।
 मागानि } तेषाम्भावे सर्वेषां दायदत्तकन उच्यते ॥ पत्नी
 दूहितवृत्तेव पितृनो द्वातरसुत्था । तत् सुतो

॥ দায়দত্তকরত্নাকর ॥

গোত্রজোবন্ধুঃ শিষ্যঃ সবুদ্ধচারিণঃ । এযাম্
 ভাবে পূর্বস্য ধনভাগুত্তরোত্তরঃ । স্বর্ঘাতস্য
 হুপুত্রস্য সর্ববর্ণেষু বিধিঃ ॥ ১ ॥ অপুত্রস্য ধনং
 পত্ন্যভিগামি তদভাবে দুহিতৃগামীতি ॥ ২ ॥
 আশ্রয়ে স্মৃতিতন্ত্রে চ লোকাচারেচ সুরতিঃ ।
 শরীরাক্ষ্মতা জায়া পুণ্য পুণ্যকলেসনা ॥ যস্য
 নোপরতা ভাষ্যা দেহাক্ষ্মতস্য জীবতি ॥ জীব
 ত্যাক্ষ্মশরীরে চ কথমন্যঃ স্বসাপ্নয়াত্ ॥ সম্রলৈ
 বিদ্যমানৈস্ত পিতৃগাতৃসনাভিভিঃ । অসুতস্য
 পুত্রীতস্য পত্নীতক্ষ্মনহারিণী ॥ ৩ ॥ পূর্বপুত্রী
 তাগ্নিহোত্রং নৃতে ভর্তরি তক্ষ্মমং । বিন্দেত
 পতিবৃত্তা সারী ধক্ষ্ম এষ সনাতন ॥ ৪ ॥ অপু
 ত্রাশ্রয়নং ভত্বুঃ পালয়ন্তী বৃতে স্থিতা । পাত্নোব
 দদ্যাত্তত্পিণ্ডং কৃত্তসমর্থং লভেত চ ॥ ৫ ॥ প
 ত্নী পত্ন্যাক্ষ্মনহরীয়া স্যাৎ দব্যভিচারিণী ।
 বেতু দুহিতা যদ্যানুচা ভবেত্ত দেতি স ক্রবল্যা
 বিষ্ণু বহম্পপতি পুঞ্জাপতি দক্ষমন্ কাত্যায়ন
 বচনানি ॥ ৬২ ॥

পুত্রঃ — পুত্র গোত্রেরা মৃত ধনে অধিকারী হইয়া যেকপ
 ব্যয় করেন অর্থাৎ যথেষ্টদান বিক্রয়াদি
 করেন পত্নী তক্রপ স্থাবরাদির দান বিক্রয় করি
 তে পারেন কি না ॥

অসোয়া } পত্নী তক্ষ্মন যাদুক্তীব-ভুঞ্জাতি তননু সূক্ষ্ম বস্ত্রপরী
 ভ্রমং } ধানাदिमा যথেষ্টব্যয়ং স্থাবরাদেশচ দানাধমন

विक्रयान् कर्तुमर्हति ननु तस्यां नूतायां दूहितरो
विकारिणोऽत्र वृत्तिरिति विदां सम्मतं ॥

अन्यपु) स्त्रीणां स्वपति दायाम् उपभोगफलं स्मृतः । ना
नाथानि) पत्नारं स्त्रियः स्वपतिः पतिदायाः कथञ्चन ॥ १ ॥

नृते भर्तुरि उद्धृतांशं नृते अलपादिवा । याव
उद्धृतां नहि स्वान्यां दानाधमनविक्रये अपुत्रा
शयनं भर्तुः पालयन्ती गुरो हित्वा । उद्धृता मर
णां क्वास्ता दायदाउक्त्वापु यूद्धति दानकर्माधुत
व्यान कात्यायन वचनानि ॥ १० ॥

पुत्रः — अदीरास्त्री कोन अनके आश्रय करिया थाकिवे
आर आश्रयतरणार्थ एव स्वशुभशाशुडी उ पतिर
पितृन्य मातृलादि वा कन्या दौहित्र थाके ईहार
दिगेर तरण पोषणार्थे एव अभागत उ अतिथि
ईहारदिगेर पुंसार्थे आरपाति स्वगार्थे उ नित्य
नैमित्तिक शुद्धादिर निमित्ते स्वावर विक्रय करि
ते पावे किना ॥

अस्यो) भर्तुरि नृते स्वपुत्रायाः पतिरक्षः पुत्रुरतन्त्रेषां
त्ररं) स्वशुभशाशुडी तद्गुणं कपितृव्यादौहित्रमातृला दी
नां दीनानि भागतातिथानां पोषणं तया
वश्यां कार्यां सा च पतिद्वन्नात्राव स्वपितृद्वलना
श्रित्य कालं गमयेत् ॥ सा च वर्तनाशक्तौ भर्तु
रौर्कदेहिक क्रियामाजिक साधनिकादि शुद्धादाथ
क्ष स्वावरं पुथमदावननं स्वर्गात् तदशक्तौ वि

॥ दानदत्तकरत्राकर ॥

अन्नमपि पतिवर्गाथर्मर्धानुरूपं तत्पितृव्यादि
 त्तो दद्यादिति विदुषां सम्यतं ॥

अनापु
 भागानि

मृते भेर्भर्या पूत्रायाः पतिपात्रः पुत्रः त्रियाः ।
 विनियोगार्थरक्तसु त्रणेत न ईश्वरः ॥ पतिरकी
 णे पतिभले निश्चिन्तये निवाशुये । तं सपिण्डे
 शुचासंजु पितृपात्रः पुत्रः अतः ॥ १ ॥ त्रणं
 पोषा वगीणामकरं हर्गसाधं । नरकपीड
 नेचास्य तन्मादयत्नेन तं त्ररे ॥ २ ॥ एकोपि
 ह्रावरे अर्यादाना वनविक्रान् ॥ आपेकाले
 ईट्टुशार्फे प्रमार्थे च विशेषतः ॥ ३ ॥ बुतोप
 वासनिरुत्तु बुद्धचर्यो व्यवस्थिता । दमदानरता नि
 तामपुत्रापि दिवं बुद्धे ॥ ४ ॥ पितृव्यं गुकदो
 हितान् तन्तुः स्वशीयनातुलान् पुत्रये ॥ कव्य
 पुत्रात्तां वृक्षाणाथातिथान् द्वियः ॥ ५ ॥ ह्रावरं
 अन्नं हेम कूप्याधान्यं रसाश्चरं । आदं दापि
 येष्ठाङ्गं नासयागुानिकादिकं ॥ पितृव्यं गुकदो
 हितान् तन्तुः स्वशीयनातुलान् । पुत्रये ॥ कव्य
 पुत्रात्तां वृक्षाणाथातिथान् द्वियः ॥ ६ ॥ इति
 नारद मनु याज्ञवल्क्य कात्यायन बृहस्पति पुत्राप
 ति वचनानि ॥ ११ ॥

पुत्रः — अवीराज्जी पतिवर्गाथे पतिर सपिण्डिन्न अन्य
 राक्षणके ह्रावर दिते पारे कि ना आर कियं
 सन्थक दान विक्रय करिते पारे एवं यदि
 सर्वस्वै दान करिया थाके ताहा सिद्ध ह्य कि ना ॥

अन्या
द्वयं

पतिपूत्र विहीना स्त्री पतिवर्गार्थं पति सपिण्ड
 भिन्नेभ्योपि विपुनूथोभ्यः स्वावरं दातुं शक्नो
 ति । समुदायतद् दायस्यार्द्धं पत्न्यापकारार्थं
 दातुं विक्रेतुश्च शक्नुयात् अट्टस्य भरणार्थं नाश्रयभर
 णार्थं च यावता धनेन निर्वाहो भवेत् तदुपयुक्तज्ञा
 वरविक्रयं अर्थात् यदि सर्वस्वविक्रयं विना अट्टस्य
 रक्षां न स्यात्तदा सर्वस्वं क्रमेण विक्रीणीयात् । यदि
 पतिनपि पुंः कोपि न स्यात्तदा अन्वपोषणार्थं संस्था
 प्यानात् सर्वं दद्यात् ॥ एतेनोक्तदेहिक क्रिया
 द्यर्थं न सर्वं दत्तं तत्रा चेत्तदपि सिद्धंतीति वि
 द्यां सम्यत् ॥

अन्यापु
 नानि

नते भर्तुरि साधी स्त्री बुद्ध्या बुधे स्थिता । प्राता
 प्रतिदिनं दद्यात् स्वभक्षे न निनाशनी ॥ अर्था
 द्दानुदिनं भक्त्या अतिथीनां च पूजनं ॥ विशेषा
 राधनक्षेत्रे च अर्थाग्निदानुपोषणं । दानानि विपु
 नूथोभ्यो दद्यात् पूणाविवर्द्धये । उपवासान् च वि
 विधान् अर्थाच्छास्त्रोदितान् सुते ॥ लोकान्तरहं
 उद्धारनाश्रयान् च वरानने ॥ तारयतु भयं नारी
 नित्यं धर्मपरायणा । १ ॥ समुत् पत्न्याः कर्मादर्थं तदर्थ
 स्थापयेत् पृथक् । नासयाग्नासिके शुद्धे वार्षिके
 च पुष्यतः ॥ सर्वत एवाश्रयानं गोपारीत ॥ ३ ॥
 अट्टस्य भरणं द्रव्यं यत्किञ्चिदति रिच्यते । तद्ध
 यम् पक्षं चान्यत्न तद्धोषनवापुयात् ॥ ४ ॥ सर्वस्वं
 गृहवर्जित् अट्टस्य भरणं अधिकं ॥ यद्द्रव्यं तत् स्वकं

দেয়নদেবং স্যাত্তোন্যথা ॥ ৫ ॥ স্বং ছটুয়া বিরো
 ধেন দেয়ং দারসুতাদৃতে । নানুরে সতি সর্বস্বং
 যচ্চান্যনৈ পুতি শ্রুতং ॥ ৬ ॥ নিঃক্ষেপপুত্রদারাং
 শ্চেসর্বস্বং চানুরে সতীতিব্যাস বৃহস্পতি গৌতম
 নারদ কাভ্যাশ্বিন যাজ্ঞবল্ক্য নারদ বচনানি ॥
 এতৎ উত্তরৌদ্ধ দেহিকক্রিয়াদ্যর্থং দানাদিক
 নপ্যনুমতং ॥ অতএব নাপহারং স্ত্রিয়ঃ সর্বব্য
 রিত্যাহ । অপহারশ্চধন স্বাম্যানুপযোগে ভবতি ।
 অতএব বস্ত্রনাশক্তৌ আধনননপ্যনুমতং ॥

তত্রাপ্যুশক্তৌ বিক্রয়নপিন্যাযস্যাবিশেষাদিতি
 জীনুতবাহন লিখনানিচ ॥ ৭২ ॥

পুত্রঃ— পত্নীর নরণানন্তর যদি অনেক কন্যা থাকে এবং
 সন্নিগট জ্ঞাতি থাকে তাহার মধ্যে পুত্রন নৃত
 ব্যক্তির ধন কে পাবে ॥

ধনোঃ } অপুত্রস্য নৃতস্য ধনং পত্ন্যভাব দুহিতা সাপিণ্ড
 হেরং } সমবায়ে পুত্রনননৃঢ়া কন্যা পুত্রনৃঢ়া । তদ
 ভাবে সন্তাবিত পুত্রায়ঃ পুত্রবত্যাশ্চ তুল্যোধিকা
 রস্ত্যারৈকতঃ । তদে একতরাধিকারস্ত্যার ভা
 বেপি বহুয়া পুত্রহীনবিধবস্ত্যোধিকারঃ স্বপুত্র
 দ্বারেণ পাদ্ধিপিণ্ডদানাভাবাদিতি জীনুতবাহন
 মতং ॥

ধন্যপু } যথৈবজ্ঞাতথাপুত্রঃ পুত্রেন দুহিতা সন্য । তস্যান্য
 রাগানি } অনিতিষ্ঠন্ত্যাং কথনতন্যোধনং হরতি । পাত্যুদীন

हरी पतीतां विनादहिता अता । अत्रादज्ञां
 संभवति पुत्रवदुहिता नृणां । तस्याः पितृधनं
 हन्यः कथं गृह्णाति मानवः ॥ २ ॥ सदृशी सदृशेनो
 दा नाथी उक्तायने रता । कृताकृतावा पुत्रस्य
 पित्रुर्जनहरीतु सा ॥ ३ ॥ पुत्रश्च दुहिता चोत्ते
 तुल्यमन्तानकारकी । पुत्रोत्तेतु दुहिता तुल्य
 मन्तानदर्शनात् । अपुत्रस्य च स्वाकन्या धम्मेजा पुत्र
 वद्धरेत् ॥ ४ ॥ अपुत्रस्य धनंपुत्राभिगामि तद
 भावे दत्ततुगामि ॥ ५ ॥ पत्नी पुत्राङ्गनहरी
 याम्यादव्याभिचारिणी । तदभावेतु दुहिता यदानुत्ता
 भवेत्तदा ॥ ६ ॥ इति मनु बृहस्पति नारद देवत
 विष्णु कात्यायन वचनानि ११० ॥

पुत्रः — वद ॥ ७ पुत्रहीन विधवा कन्याः पितृधने अधि
 कार नाहि कश्चिच्छेन किञ्चु यदि पितृधनं गृहण
 करिया पश्चात् पुत्रना जन्माहिया तेई कन्या भूरे
 तवे ऐ पितृ मन्तानुधन अन्य भगिनीरा पाईवे
 कि ताहार पति पाईवे ॥

अस्यो

सुत्रं

{ कन्या ज्ञाताधिकार पश्चात् परिणीता सती अपि
 दायमानपुत्रा यदि सिद्धेत तदा तदपितृधने मन्ता
 वित पुत्रायाः पुत्रवत्याश्च भगिन्यास्तुत्याधिकार
 सुयोरैक तरात्तवे एकतराधिकारसुयोरदयो
 रत्तवे पितृदत्तदानाधिकारः नत्तु तत्तुत्तु रधि
 कार इति जीमूतवाः नादीनं नत् ॥

অস্য } পুত্রায়াঃ পুত্রিকায়ান্ত নভস্তা দুব্যমইতি ॥ ১ ॥
 পুমাণে } পুত্রায়াঃ পুত্রিকায়ান্ত নভস্তা দুব্যমইতি। অপুত্রা
 য়াঃ মৃত্যয়াঃ বা স্বশ্বাগ্রাহ্য তদন্যয়েতি শব্দুলি
 খিত পৈঠাননি বচনে ॥ ৭৪ ॥

পুত্রঃ — কন্যারদিগের অভাবে মৃত অপুত্রের ধন কে
 পাইবে ॥

অস্যো } অপুত্রস্য মৃতস্য সর্বেদুহিত্তাবে দৌহিত্রাঃ ধন
 ভরণ } মাপুয়ুরিতি বিদ্যাঃ সম্মতঃ ॥

অস্যো } যথা পিতৃধনে স্বান্যং তন্যাঃ সংস্থপিবন্ধু যু । ত
 মাপানি } ঐব তৎ সূতো পাষ্টে মাতৃমাতামহে ধনে । ১ ।
 দৌহিত্রোক্তাধিলং স্বকথনপুত্রণ্য পিতৃহরেত্ ।
 স এব দদ্যাত্ দৌ পিণ্ডৌ পিত্রে মাতামহার চ
 পৌত্রদৌহিত্রয়ো লৌকে বিশেষোনোপ দ্যতে
 দৌহিত্রোপি হুমত্রেণ সস্তারয়তি পৌত্রত্ ॥
 পৌত্রদৌহিত্রয়ো লৌকে বিশেষোনাস্তি ধনতঃ ।
 তয়োহিনাতাপিতরৌ সমুতো তস্য দেহতঃ । ২ ।
 অপুত্রপৌত্র সংসারে দৌহিত্রাধননাপুয়ুঃ । পুত্রৈ
 বাস্ত স্বধাকারে পৌত্রা দৌহিত্রকাঃ সমাঃ । ৩ ।
 ইতি বৃহস্পতি ননু বিষ্ণু বচনানি । ৭৫ ।

পুত্রঃ — দৌহিত্রের অভাবে ঐ ধন কে পাইবে ॥

অস্যো } মৃতস্যাপুত্রস্য ধনং দৌহিত্রা ভাবেপিতা গৃহীয়া
 ভরণ } দিতি সত্যং সম্মতঃ ॥

असापु } तदभावे दौहित्तगामि तदभावे पितृगामि ॥ १ ॥
 मागामि } पिताहरे दपुत्रस्य ऋक्त्वं भ्रातर एव वा ॥ २ ॥
 तुल्यादूहितरोवापि ध्वमानः पितापि वा ॥ ३ ॥
 विभक्ते संस्थिते दुव्यं पूत्राभावे पिता हरेत् ॥
 ४ ॥ पत्नी दूहित्तश्चेव पितरौ भ्रातरस्तथेति
 विष्णु बृहस्पति पौष्टीनिनि कात्यायन याज्ञवल्क्य
 वचनानि ॥ ७१ ॥

पुत्रः — पितार अभावे माता आर भ्राता यदि उदर विदा
 मान थाके तवे के पाईवे ॥

असापु } असापुत्रस्य धनं पितृभावे ऋक्त्वं भ्रातृसम वा
 सुत्रं } ये पुत्रनं माता पुंगुयादिति विदां सम्मतं ॥
 असापु } तदभावे पितृगामि तदभावे मातृ गामि ॥ १ ॥
 मागामि } अनपत्यास्य पुत्रस्य माता मायमवापुयात् ॥ २ ॥
 भार्यापुंगविहीनस्य तनयस्य मृतस्य च । माता
 ऋक्त्वंहरी ज्ञेया भ्रातावा तदनूज्या ॥ ३ ॥ इति
 विष्णु मनु बृहस्पतिवचनानि ॥ ११ ॥

पुत्रः — मातार अभावे अपुत्र मृत व्यक्तिर धन के
 पाईवे ।

अस्यो } अपुत्रस्य मृतस्य धनं मात्राभावे भ्रातरौ गृही
 सुत्रं } युरिति विदां सम्मतं ।
 असा } तदभावे मातृगामि तदभावे भ्रातृगामि । १ ।
 पुनाणे } पत्नी दूहित्तश्चेव पितरौ भ्रातरस्तथेति विष्णु
 याज्ञवल्क्य वचने । १८ ।

॥ दायदत्तकरनाकर ॥

पुनः — ये हाने सहोदरं ओ असोदरं उभयं भ्राता विद्यामानं धाके से स्थानेनूत अपुत्रं भ्रातारं धनं अपेक्षे पाईवे ।

अस्यो } यत्र सोदरस्यै ररौ विद्यामानो ग्यातां तत्र नूत
 त्वरं } स्यापुत्रस्य सोदरस्य धनं सोदरः पुापुत्रात्तदभा
 वे वैमात्रेयः भ्राता गृहीयादिति विद्यां नतं ।
 अस्य } ततोदायनपुत्रस्य विभजेरन सहोदरा इति
 पुनाणं } शत्रु निखित वचनं ।

नूयान्तं नूक्तं अति संगुहे । सोदर्याः सन्धानो
 दय्या भ्रातरौ द्विविधा यदि । विद्यामानेप्यसो
 दर्यो ~~सो~~ दय्याधनभागिन इति । १२ ।

• पुनः — विभक्तधने एवावस्था कहराछेन यदि अविभक्तं हा
 वरं धाके तवे एई रीतिकेने व्यावस्था ईने कि
 उभयं भ्राताई पाईवे ।

अस्यो } नूतस्यापुत्रस्य भ्रातृविभक्तहावरं सोदरभ्राता
 त्वरं } पुापुत्रात् । अविभक्तहाः रस्तु सोदर्यासोदर्यौ
 भ्रातरौ समं विभज्य गृहीयातामिति सतां
 सन्मतं ।

अस्यपु
 माणे } अविभक्तहावरं वं सदैवमेव तद्वरेत् । वि
 } भक्तहावरं ग्राहं नान्योदर्योः कथनं । १३ ।
 एकोदरे जीवतितु सापत्न्याम नभेत्तनं । हा
 वरेपोवमेव स्यात्तदभावे नभेत्त वै इति यम
 वृत्तं प्रति वचने । १४ ।

पुत्रः — भ्रातरदिगेर अभावे धन के पावे ॥

अस्यो } भ्रातृगामभावे भ्रातृपुत्रा गृहीयुरत्रापि पुत्रमं
 त्वरं } नोदरभ्रातृपुत्रास्तदभावे वैनात्रेय भ्रातृपुत्रा
 इति विदां मतं ॥

अस्य } पत्नी दूहितरश्चैव पितरौ भ्रातरस्तथा । तत्सूत्र
 पुत्राणे } इत्यादि ॥ १ ॥ तदभावे भ्रातृगामि तदभावे
 भ्रातृपुत्र गामीति याज्ञवल्क्यविष्णु वचने ॥ ८१ ॥

पुत्रः — भ्रातृपुत्रेण परे कार अधिकार हईवे ताहार
 क्रम कि ॥

अस्यो } भ्रातृपुत्राभावे भ्रातृपौत्रागामधिकारः । भ्रातृ
 त्वरं } पौत्राभावे पितृदोहित्राधिकारः । तत्रापि पु
 थमं नोदराभगिनी पुत्रस्याधिकारः । तदभावे
 वैनात्रेयभगिनी पुत्र स्याधिकारः । तदभावे
 पितृानहस्या धिकार इति विदां सन्मतं ॥

अस्य } तत्सूत्रे गोत्रजोवक्ष्युरित्यादियं याज्ञवल्क्यवचनं
 पुत्राणे } स्वदोहित्रवत् पितृादिदोहित्रस्यापि तच्छाग्यपि
 गुदानेन संस्तरकत्वात् । अतएव मनूना पृथग
 मीषामधिकारोऽन दर्शितः । इत्यागामित्यन्तरः
 सपिण्डाद्य इति वचनद्वयेन वसंगृहीतत्वादिति
 जीमूतवाहननिधनम् ॥ ८२ ॥

पुत्रः — पितृमहूर अभावे अपुत्र धने कार अधिकार
 हईवे ॥

অস্যো } যথা পিতৃত্বাবে মাতৃসুত্থা পিতামহ্যাবে পিতা
 ভ্রূঃ } মহাস্তদ্ধনে ইধিকারঃ স্যাৎ দিত্তি বিদ্যাং মতং ॥
 অগ্যাপু } মাতর্যাপি চ বস্ত্রায়্যাং পিতৃনাতি হরেদ্ধনং । ১ ॥
 মাণে } স্নেহ ভত্রী সহ শ্রদ্ধাং মাতাভুক্তে স্বধাময়ং ।
 পিতামহী চ স্নেহৈব স্নেহৈব পুপিতামহী । ২ ॥
 ইতি মনু বৈধায়ন খচনে ॥ ৮-৩ ॥

পুত্রঃ — পিতামহীর পর কে অধিকারী হইবে ॥

অস্যো } পিতা মহ্যাবে পিতৃব্যঃ পিতৃব্য পুত্রপৌত্র পুপৌ
 ভ্রূঃ } ত্রাশ্চাধিকারিণ স্তত্রাপি পুত্রবৎ পিতৃমহোদরবে

— মাত্রেয়সংসৃষ্টাসংসৃষ্টক্রমো বোদ্ধব্যঃ । তদভাবে
 পিতামহদৌহিত্রাস্তদভাবে পুপিতামহঃ । ততঃ
 পুপিতামহীচ । তদভাবে পুপিতামহপুত্রপৌত্র
 পুপৌত্রঃ ক্রমেণ ধনভাজঃ ততঃ পুপিতামহ
 দৌহিত্রাস্ততো মাতামহঃ তদভাবে ল বুনস্তৎ
 পুত্রপৌত্রঃ ক্রমেণাধিকারিণঃ সূঃ । ততোমাতা
 মহদৌহিত্রাঃ । তদনন্তরং পুনা তামহস্তৎপুত্র
 পৌত্র পুপৌত্রঃ তদনন্তরং পুনা তামহদৌহিত্রাঃ
 সূস্ততো বৃক্ষপুনা তামহস্তৎ পুত্রপৌত্রপুপৌত্রাদৌ
 হিত্রাশ্চ ক্রমেণাধিকারিণঃ ॥ ততঃ পুপৌত্রস্য
 পুত্রপৌত্রপুপৌত্রা ধনিনোমৃতস্য ধস্তনসঙ্কল্যাঃ
 ক্রমেণাধিকারিণঃ । তদভাবে বৃক্ষপুপিতামহস্য
 পুত্রপৌত্রপুপৌত্রাদৌহিত্রাঃ ক্রমেণোক্তনসঙ্কল্যাঃ
 সন্যোনোদকাশ্চাধিকারিণ স্তেতু বৃক্ষপুপিতামহ
 স্যাপিতা পিতানহাডিপুত্রাদয়ঃ স্বগোত্রে জন্ম

नाम्नोः श्रुतिपर्यास्तागोब्रजा आनस्तुर्व्याक्रमणे
धनदाज्ञ इति क्षीमूतवान मत् ॥

असापु } मृतान पत्योभाष्याश्चेदभ्रातृपितृमातृकः । सर्वे
नाथामि } सपिण्डास्तदायं विभजेरन् यथांशतः ॥ बहवो
ज्ञातयो यत्र सद्गत्या बाह्यवास्तथा । योहायमत्र तर
स्येषां सोनपत्यधनं हरेत् ॥ १ ॥ ज्ञायामनुदकं
कार्यां त्रियुपिण्डः पुनर्भूते । चतुर्थः स पुनर्भूतेषां
पक्षमोनोपपद्यते ॥ अनस्तुरः सपिण्डाद्य
स्तस्य तस्य धनं भवेत् । अतोक्तं सद्गत्याः स्यादा
चार्याः शिष्या एवचेति ब्रह्मपति मनवचनानि ॥
पित्रादिपिण्डत्रयेषु सपिण्डेनैव त्रैलोक्यात्पुत्रादि
क्षिप्तं त्रिभुवन्पिण्डस्यैव दानात् यश्च जीवन् यत्
पिण्डदाता स मृतः सन् सपिण्डनात्तु पिण्डोक्तः ॥
एवञ्च सतिमध्याह्नितः पुरुषः पूर्वेषां जीवन् पिण्ड
दाता स मृतस्तु पिण्डोक्तः च परेषां जीवतां
पिण्डसंपुदानभूतस्मीत् । नृत्तश्च तैः सह
दोहित्रादिदेवपिण्डोक्तः । अतोमेवमयं
पिण्डदाता येषां तु पिण्डदातारंश्चैविभक्तपि
ण्डरूपं दायमश्रुतीयाविभक्तदायादाः सपिण्डाः ।
पक्षमस्यत्तु पूर्वस्य मध्यामः पक्षमोन पिण्डदाता ।
नचतत् पिण्डोक्तः । एवमधस्तुनोपि पक्षमोन
मध्यमस्यापिण्डदाता नापि तत्पिण्डोक्तः । एते
न ब्रह्म पुणितानहात् पुत्रतयः पूर्वपुरुषाः पुति
नष्टः पुत्रतयस्तुनाद्वयं, पुरुषा एक पिण्डोक्तः वा

ভাবাৎ বিভক্তদায়াদাঃ সঙ্গল্যা ইত্যচক্ষ্যতে
ইদঞ্চ সপিপ্ত্বং সঙ্গল্যত্রঞ্চ দায়গুহণার্থে মুক্ত
মিতি জীনুতবাহন লিখনানিচ ॥

পুপিতামহঃপিতামহঃপিতামহঃসোদর্যা ভ্রাতর
সবর্গায়াঃপুত্রঃপৌত্রঃপুপৌত্রএতানবিভক্তদায়াদ
সপিপ্ত্বানাচক্ষ্যতে ॥ বিভক্তদায়দান্ সঙ্গল্যানাং
ক্ষতো সপিপ্ত্বাভাবে সঙ্গল্যা ইতি বৌধায়নীয়ঞ্চ ।
তথা । স্নেহ ভ্রাত্রী সহশ্রাঙ্ক° মাতাভ্রুজ্জ্ঞে হ
ধাময়° । পিতামহীচ স্নেহৈব স্নেহৈব পুপিত্ত
নহীতি বৌধায়ন বচন° ॥

মৃতদেয়মাতামহাদি পিতৃপুত্রয়স্য মাতুলাদিভি
দীয়মানত্বাৎ । মাতুলাদ্যর্থত্ব° ধনস্য ধনদ্বারেণ
তস্যাপি পিতৃদাতৃত্বাৎ ধনাজ্জনস্যহি পুয়োজন
দ্বয়° । ভোগার্থ° দানাদাদৃষ্টার্থঞ্চ । তত্রাজ্জনস্য তু
নৃত্বাঙ্কনে ভোগ্যত্বাভাবেনাদৃষ্টার্থ হ° বধুক্ত° ॥
অতএব বৃহস্পতিঃ । সমুৎ° রাজ্ঞন দর্জ° তদর্থে
স্থাপয়েৎ পৃথক্ । নানস্য° গ্যাসিকৈ শ্লাঙ্কে বাষিকৈ
চ পুষত্নতঃ ॥

তথাপস্তম্বঃ ॥ অন্তেবাসী বার্থান্ তদর্থেষু ধর্ম
কৃত্যেষু পুয়োজয়েৎ দুহিতাবা ॥

নাসিকাদিনা তস্তোগার্থ° ॥ ধর্মকৃত্যেষু ত্যদৃষ্টার্থ
ত্রে হেত্তঃ ॥ অতএব দত্তভুক্তফল° ধনমিতিস্মর
ন্তি । তন্মাত্রভোগ্যপিপ্ত্বদাতুরভাবে তদেয় পিতৃ

दातृर्भाबुनादेर धिकारोऽन्याथा एवेति दाय
 भागलिखनानि च । किञ्चुदकवत् त्रिभ्यः पित्रु
 दानं चतुर्थे ईदृशतः पित्रुदाता पञ्चमस्तु पूर्वत
 नोन संपुदानं । नाप्यधस्तनः पञ्चमः पित्रुदा
 तेत्याभिधायानस्तुर्यामभिदधानोऽमनुः पुदातृत्वा
 तिशयेनैवानस्तुर्यां द्वापयति ॥ तस्माद्यो
 यस्तुत्तनोत्पन्नोऽतद्गोत्रोऽपि स्वदोहितृपितृ
 दोहितृदिः अतत्तलोत्पन्नोऽवा नातृलादि
 र्धनिनो नृतस्य नातृजनगतैरेपुत्रैश्च पित्रुदातृ
 तया एकशिष्टवयस्क्रेण जपिष्ठुस्तन्यु तस्याप्याधि
 कारार्थं द्रव्यापानिति वचनं । आनस्तुर्येण च
 विशेषकारणं अनस्तुर इति वचनं वर्णनीयं । तेन
 नृतदोषेण नृतदेय पित्रुदित्रयपिप्रुदातृः पितृ
 दोहितृदेरभावे नृतदेयनातृनाहदिपिप्रुदा
 तृणां नातृलादीनामानस्तुर्याक्रमेणाधिकारजनो
 लोकसाः । एतत्पर्यायत्वाभावे सत्त्व्याः । नस्त
 ल्याविभक्तपिप्रुः पुत्रिपुत्रुतः पुत्रुतपुत्रुद्वय
 मधस्तनः । वृद्धपुपितानहसस्तुतिश्च । तत्रापि
 पुत्रिपुत्रुद्वयानस्तुर्यापिप्रुलेपद्वारेण तेषामुप
 कारकत्वात्तदभावे वृद्धपुपितानह सस्तुतिः ।
 नृतदेयपिप्रुलेपाभोगित्यो वृद्धपुपितानहदि
 भाः पिप्रुदातृत्वात् । एवं विधिसत्त्व्याभावे
 समानोदकाः सत्त्व्यापदेनोपात्तानस्तुव्येति च ।
 अशौचाद्यर्थस्तु पिप्रुलेपभूजामपि तद्वत्पिप्रु

লেপভোক্ত্ব স্বেন সপিগুত্ব° ॥ মার্কণ্ডেয়পুরাণে
নির্দিষ্ট° ॥ যথা ॥ পিশুনেপত্নুজাষ্টান্যে পিতা
মহপিতানহাত্। পুতৃত্বুক্তা জয়ন্তেষাং যজনানশ্চ
সপ্তমঃ। ইত্যেব° মূনিভিঃ পোক্তঃ সন্যকঃ সাস্তপৌ
কথ্য° ॥ অশৌচকর ইত্যর্থঃ। অতএব মনুনা প্যুক্তন
শৌচপুঙ্করণে। সপিগুতাতু পুঙ্কযে সপ্তমে দিন
বর্ত্ততে। সমানোদকভাবস্ত জন্মনাশৌরবেদনে।
অন্যথা ত্রয়াণামিত্যেনেব বিরোধঃ স্যাৎ। দিতি জানু
তবাহন লিখনানি চেতি ॥ ৮৪ ॥

পুত্রঃ — পিতামহী পুপিতামহীর যে পুকার ধনাধিকার
কিহইয়াছেন তদ্বত্ আর অন্য সপিগুত্রীরদিগের
অধিকার হইবে কিনা ॥

অস্যো } পিতামহাঃ পুপিতামহাশ্চ দায়গুহণ° বিশেষ
ত্বর° } বচনাদেব লভ্যতে তদ্বদন্যসপিগুবোধিতা° নত
বতীতি বিদা° সম্মত° ॥

অস্যাপু } নার্বতি স্ত্রীত্যানুবন্দৌ বৌধায়নঃ ॥ ন দায়° নিরি
মাণ° } ত্রিয়া হৃদয়াশ্চ স্ত্রিপোমতা ইতি ॥ ৮৫ ॥

পুত্রঃ — সমানোদকপর্যাস্তাভাবে কাহার পুথম অধিকার
হইবে ॥

অস্যো } সমানোদকপর্যাস্তাভাবে পুথমনাচার্য্যস্যাধিকারঃ
ত্বর° } স্যাস্ততঃ সহবেদাধ্যায়িসবুঙ্কচারিণঃ শিষ্যসোক্তি
ক্রীমুতবাহনমত° ॥

अस्य } आचार्याः शिष्य एववेति ननु वचनं ॥ आचार्या
पुनापं } भावे ऐश्वर्यामीत्यापस्तम्बवचनम् । शिष्यः सुबुद्ध
चारिण इति याज्ञवल्क्य वचनम् ॥ ८७ ॥

पुनः — शिष्य पर्यास्ताभावे धन के पाईवे ॥

अस्यो } शिष्यपर्यास्ताभावे नृतस्यापुत्रस्य धनं अग्राम
सुत्रं } ह्यः नगोत्रजाः तदभावे तथा विधाः समान
पुवराशेति विदां मतं ॥

अन्यपु } पिण्डगोत्रस्य स्यक्ता अकथं हरेरु रिति गौत
नापं } नीयं ॥ ८९ ॥

पुनः — यदि समान पुवर उ नाथाके तवे धन के पाईवे ॥

अस्यो } उक्त पर्यास्ताभावे तद् ग्रामस्था त्रैविद्यादिगुण
सुत्रं } बुक्ताः बुक्ता आधिकारिणः सूरिति विदुषां
सम्मतं ॥

अस्य } सर्वेषां नप्य भावेतु बुक्ता धन हारिणः । त्रैवि
पुनापं } द्याः सुचयोदास्तास्तथा धर्मो न हीयत इति ननु
वचनं । श्रोत्रिया बुक्ता न्यानपत्यास्य अकथं
भक्तेरस्मिन्निगोतनीयम् ॥ ८८ ॥

पुनः — यदि तद्ग्रामस्त्वेददत्राथायन विशिष्ट बुक्ता ना
थाके तवे के पावे ॥

अस्यो } एतेषामभावे बुक्ता धनवर्जमन्यत् सर्वधनं राजा
सुत्रं } प्राप्नुयात् बुक्तास्यस्त धनं गुणवद् बुक्ता पर्यास्ता
भावे ग्रामास्तुरहः बुक्ता एव गृहीयान्तु राजे
ति विदां सम्मतं ॥

অস্য পুনঃ } অহাৰ্য্য° ব্রাহ্মণদুব্য° রাজ্ঞা নিত্যমিতি স্থিতিঃ ।
 } ইত্যেবাস্ত বর্ণানা° স্বর্বাভাবে ইরেম্প ইতি মনু
 বচন° ॥

ব্রাহ্মণার্থস্য তন্নাশে দায়দশেচন কশ্চন। ব্রাহ্মণা
 যৈব দাতব্যমেনস্বী স্যা ম্পোন্যথেতি নারদ
 বচনঞ্চ ॥ ৮২ ॥

পুত্রঃ — অপুত্রধনাধিকার পুত্ররণে যে সকল উত্তরাধিকা
 রি কহিলেন তাহারা গৃহস্থ ব্যক্তির ধনের অধি
 কারী উদাসীনের ধনে অর্থাৎ বানপুস্থ ও যতি
 -জ্ঞার বুদ্ধচারী ইহারদিগের ধনে কাহার অধিকার
 হইবে ॥

অস্যোক্তং } বানপুস্থস্য ধন° ধম্মহাতা গৃহীরাণ্যদেব
 } গুরোঃ শিষ্যঃ । মতেধনস্থ সচ্ছিয়াযতিরেব গৃহী
 যাত্ । নৈচিকবুদ্ধচারিণো ধননাচাৰ্য্যঃ গুণপু ব্রাহ্ম ।
 উপস্বাণবুদ্ধচারিণো ধন° তত্পিত্রাদ্যাঃপু° বৃহৎ
 এতদভাবে একত্র বাসী একাশুশীবা গৃহীরাতি
 সতা° সম্মত° ॥

অস্যপুনাগানি } বানপুস্থ যতি বুদ্ধচারিণা° ধনহারিণঃ । ক্রমেণ
 } চাৰ্য্যসচ্ছিয়া ধম্মভুক্তৈক তীর্থিন ইতি যাজ্ঞবল্কী
 য়° ক্রমেণ পুতি লো নেনেত্যর্থঃ । উপস্বাণস্য স্বধ
 ন° পিত্রাদিভিরেব গুণাঙ্গ° তস্য পাঠার্থমেবাচাৰ্য্য
 নিকটগতয়া তাদৃশবিরহাদিতিদাৰ্ভগলিখ
 নঞ্চ ॥ ৯০ ॥

॥ अथ व्यवह्रास्तर ॥

पुत्रः — मिताकरा मते अपुत्रधनाधिकारिण क्रम कि
पुकार ॥

अस्यो } पुत्रपौत्राणामभावे विभक्तस्यासंस्ष्टिनोमृतस्य
स्तरं } धने पुत्रमं पत्न्याधिकारिणी तदनस्तरेननुटा कन्या
ततोविवाहिता निधेननिरपत्या तदभावे इत्य
दुहिताः । दुहित्वाभावे दौहित्राः स्ततो माता ततः
पिता । तदन्ते सहोदराः भ्रातरः तदभावे नाप
त्राश्च । ततः सोदरभ्रातृपुत्रास्ततो वैमात्रेण
भ्रातृपुत्राः । ततः परं पितामही ततःपितामह
पितामहपुत्राः पितामहपौत्राश्च क्रमेण धनभा
जः । ततः पुपितामही पुपितामहस्तस्य पुत्रा
पौत्राश्च क्रमेण । एवंपरि सप्तमपुरुषपर्यास्तं
क्रमेणोक्तव्यः । तदनस्तरं तदपरि सप्तम
पुरुषपर्यास्तं पुत्ररीतिक्रमेणाधिकारिणो वो
क्तव्यः । एतत् सपिण्डसमानोदक पर्यास्ताभावेपिता
महदौहित्राः मातामहदौहित्राः नातुल पुत्राश्च
क्रमेण धनभाजः । तदभावे पुपितामहदौहि
त्राः पितृमातामहदौहित्राः पितृभ्रातृल पुत्रा
श्च क्रमेण । तदभावे पुमातामहदौहित्राः नातु
मातामहदौहित्राः नातृभ्रातृलपुत्राश्च क्रमेणाधि
कारिणःस्युस्तदभावेआचार्य शिष्यादीनामधिकार
शेचि मिताकरा मते ॥

অস্য } পুত্রাঃ পৌত্রাশ্চ দায়ঃ গৃহান্তি তদভাবে পত্ন্যাহর
 পুত্রাণাং } ইত্যুক্তমিতি নিতাকরানিখনং ॥

তথা তস্মাদপুত্রন্য স্বর্ঘাতন্য বিভক্তস্যাসং সৃষ্টি
 নঃ পরিণীতা স্ত্রী সংঘতা সকলমেব ধনং গৃহ্য
 তীতি স্থিতং । তদভাবে দুহিতরঃ তত্র চোঢ়া নুভা
 সম্বায়ে ইনুট্টেব গৃহ্যতি ॥ তথা পুত্রিষ্ঠিতা
 পুত্রিষ্ঠিতা সম্বায়ে পুথম নপুত্রিষ্ঠিতানাং স্ত্রী
 ধনং দুহিতৃণাম পুত্রিষ্ঠিতানাঞ্জেতি গৌতমস্মর
 গাৎ । চশক দুহিত্রতাবে দৌহিত্রো ধনভাক্ ।
 তদভাবে পিতরৌ নাতাপিতরৌ ধনভাজৌ ।
 যদিপি যুগপদধিকরণ বচনতয়। ছন্দশুবর্ণাৎ ॥
 তদপবাদকহাদেকশেষনা ধনগৃহণে পিত্রোঃ ক্র
 মোন পতীয়তে । তথাপি বিগৃহ্বাক্যে নাতৃ
 শকস্য পূর্ব্বনিপাতাদেকশেষনাতাব পক্ষে চ নাতা
 পিতরৌ বিত্তি নাতৃশকস্য গৃহ শুবর্ণাৎ পাঠক্রমা
 দেবার্থ ক্রমাবগমাঙ্কন- স্বক্লেপি ক্রমাপেক্ষায়াং
 পুত্রীক্রমানুরোধেনৈব পুথমং নাতা ধনভাক্ ॥
 তদভাবে পিত্তেতি গম্যতে ॥ পিত্রভাবে ভ্রাত
 রোধনভাজঃ ॥ তথা ভ্রাতৃস্থপি সৌদরাঃ পুথমং
 গৃহীষুর্ভিন্নৌদরাণাং নাতৃবি পুকর্মাৎ ॥ সৌদরা
 গামভাবে ভিন্নৌদরাধনভাজঃ । ভ্রাতৃগামপ্য
 ভাবে ভ্রাতৃপুত্রাঃ পিতৃক্রমেণ ধনভাজঃ । তথা
 তত্রচ পিতৃসন্তানাভাবে পিতামহী পিতামহঃ
 পিতৃব্যাস্তুৎ পুত্রাশ্চ ক্রমেণ ধনভাজঃ । পিত

महसन्तानाभावे पुपितामही पुपितामहस्तु
 पुत्रा सुतसूनवश्चेत्येवमासप्तमां समानगो
 द्राणां सपिपुत्रानां धनगुहणं वेदितव्या । तेषाम
 भावे नमानोदकानां धनसहस्रः तेष सपिपुत्राना
 नूपरिसप्त वेदितव्याः जन्मनामज्जानावधिकावा ।
 यथाह बृहन्मनः । सपिपुत्रात्तु पूरुष सप्तमे विनि
 वर्तते नमानोदक भावस्तु निवर्तते ता च तदङ्गात् ।
 जन्मनामोऽन्तेरेके तत्परंगोत्रमुच्यते इति
 गोत्रजाभावे वक्ष्येवोधनभाजः । वक्ष्येवश्च त्रिवि
 धा आश्विनवक्ष्येवः पितृवक्ष्येवो मातृवक्ष्येवश्चेति ॥
 यच्छोकः ॥ आश्विनपितृवक्ष्येवः पुत्राः आश्विनमातृवक्ष्येवः
 सुताः ॥ आश्विनमातृवक्ष्येवः पुत्राश्च विज्जेयाश्चाश्विनवक्ष्ये
 वाः ॥ पितुः पितृवक्ष्येवः पुत्राः पितृमातृवक्ष्येवः
 सुताः । पितृमातृवक्ष्येवः पुत्राश्च विज्जेया पितृवक्ष्ये
 वाः ॥ मातुः पितृवक्ष्येवः पुत्रा मातृमातृवक्ष्येवः सुताः ।
 मातृमातृवक्ष्येवः पुत्राश्च विज्जेयामातृवक्ष्येव इति ॥
 तदत्राश्विनवक्ष्येवः पुत्रेण नान्यवक्ष्येवो धनभाजः ।
 तदभावे पितृवक्ष्येवस्तदभावे शिष्याः इत्यादि नि
 ताकरा लिखनम् ॥ २१ ॥

पुत्रः — अविभक्त अथवा संसृष्टि कोन अपुत्रक व्यक्ति
 यदि मरे ताहार संसृष्टि भ्राताभार पत्नी धाके
 से स्थाने निताकरा मते ए नृत्वव्यक्तिर धन
 के पाईवे ॥

অস্যা } অপূত্রন্যাবিভক্তন্য সংসৃষ্টনোদস্য ধনং সংসৃষ্ট
 ত্বরং } ভূতগতীসমবায়ৈ সোদরসংসৃষ্টভ্রাতা গৃহীয়াদি
 তিমিতাকরানতং ॥

অস্য } সংসৃষ্টিনস্তু সংসৃষ্টী সোদস্য তু সোদরঃ । দদ্যাচ্চা
 পুমাণং } গহরেশং জাতন্য চ নৃতন্য চেতি যাজ্ঞবল্য
 বচনং ॥

পুশ্নঃ — যদি অসোদর ভ্রাতা সংসৃষ্ট থাকে আর সহোদর
 পৃথক থাকে তবে কি পুকার অংশ হইবে ॥

অস্যা } যত্রাসহোদরঃ সংসৃষ্টঃ সোদরশ্চা সংসৃষ্টস্যত্রসংসৃষ্ট
 ত্বরং } তিস্মৈশ্বারাসংসৃষ্টসোদরৌ বিভজ্য গৃহীয়াতামি
 তি মিতাকরানতং ॥

অস্য } অনোদর্যাস্তু সংসৃষ্টী নান্যোদয়োধনং হরেত্ ।
 পুমাণং } অসংসৃষ্ট্যপি চাদদ্যাৎ সংসৃষ্টৌ নান্যানাতৃজ ইতি
 যাজ্ঞবল্য বচনং ॥ ৯৩ ॥

পুশ্নঃ — স্ত্রীধন কয় পুকার হয় এবং তাহার স্বরূপ কি ॥

অস্যা } স্ত্রীধনং দ্বিবিধং যৌতুকমযৌতুকঞ্চ । যৌতুকমেক
 ত্বরং } পুকারমভিহিতম্ভূক্তিরযৌতুকস্ত বিবিধং পরি
 কীর্তিতং তত্রোভয়োঃষট্‌সংখ্যকানি ষড়ধিকানিচ
 পুমাণানি দৃষ্টানি ন তুন্যানানীতি বিদ্যাং নতং ॥

অস্যাপু } অধ্যাত্মাধ্যাবাহনিকং দত্তঞ্চ পুতীতিকর্মণি । ভ্রাতৃ
 মাণানি } মাতৃপিতৃপুত্রং ষড়ধং স্ত্রীধনং স্মৃতং ॥ ১ ॥ অধ্য
 ত্মাধ্যাবাহনিকং ভতৃদায়স্তথৈবচ । ভ্রাতৃদত্তং পিতৃ

द्व्यां यद्विधं स्त्रीधनं श्रुतं ॥ २ ॥ पितृमातृपति
 भ्रातृदत्तमध्यगुपागतं । आधिबेदनिकाद्यं स्त्री
 धनं पारिकीर्तितं ॥ ३ ॥ पितृमातृसुतभ्रातृदत्त
 मध्यगुपागतं । आधिबेदनिकं बद्धु दत्तं शुभ्रं
 मन्नाधेयकमिति स्त्रीधनं ॥ ४ ॥ वृत्तिरात्ररणं शुभ्रं
 नाभश्च स्त्रीधनं भवेत् । भोक्तुः तं स्वयमेवेदं
 पतिर्मातृभ्रातृनापदीति मनु नारद याज्ञवल्क्य विष्णु
 देवल वचनानि ॥ २४ ॥

पुत्रः — योतुक धनेर चिह्निक अर्थात् कौन धन के यो
 तुक धन बलाजाय ॥

अस्यो } बद्धिशुद्धं समारंभ यावदुत्तुं विवादनं । तन्नाधो
 द्तरं } लभ्यते यत्तु जिज्ञा तदयोतुकं धनं ॥ तदेवाधो
 ग्नि कृतपदेन मुनिभिरुक्तमिति सतां नम्यतं ॥

अन्य } विवाहकाले यं स्त्रीभ्यो दीयते ह्यग्निसन्निधौ ।
 पुत्राणे } तदधोग्नि कृतं सन्धिः स्त्रीधनं पारिकीर्तितं ॥ १ ॥
 विवाहकाले यत् किञ्चिद् वरायौद्धिश्य दीयते
 कन्याकायाश्च तत् सर्वमविभाज्यं बद्धु भिरिति
 कात्यायनव्यासवचने ॥ २५ ॥

पुत्रः — अध्यावाहिनिकंपुत्रति अयोतुक धन अनेक पुका
 रकहियाहेन संपुति ताहार दिगेर पुत्र्येकेर
 अरूप कि ईहा सपुत्राणे कहिवेन ईति ॥

ଅସ୍ୟା } ଭତୃଗୃହଂ ନୀୟମାନା ସତୀ ପିତୃଗୃହଂ ଯଦ୍‌ସଦ୍‌ବ୍ୟା
 ସ୍ତରଂ } ନଭତେ ତଂ ସର୍ବନିଧ୍ୟାବାହିନିକଂ ଜୀବନଂ ଜ୍ଞେୟ
 ମିତି ବିଦୁଷାଂ ସମ୍ମତଂ ॥

ଅସ୍ୟାପୁ } ସଂ ପୁନର୍ଭତେ ନାରୀ ନୀୟମାନା ପିତୃଗୃହଂ ।
 ମାତଂ } ଅଧ୍ୟାବାହିନିକଂ ନାମ ଜ୍ଞୀଧନଂ ତଦୁଦାହତମିତି
 କାତ୍ୟାୟନୀୟଂ ॥ ୨୬ ॥

ଉତ୍ତରଞ୍ଚ ପାଦବନ୍ଦନକାଳେ ଅଞ୍ଜୁରାଦିଭିକ୍ତୁଷ୍ଟାଞ୍ଜିୟେ ସଦ୍‌ଦୀୟତେ
 ତତ୍‌ପ୍ରୀତି ଦନ୍ତଂ ଜ୍ଞୀଧନମିତି ସତାଂ ସମ୍ମତଂ ॥

ଅସ୍ୟା } ପ୍ରିତ୍ୟୋ ଦନ୍ତୁସ୍ତ ସଂକିଞ୍ଚିଂ ଅସ୍ତ୍ରାବା ଅଞ୍ଜୁରଣ ବା ।
 ପୁମାତଂ } ପାଦବନ୍ଦନିକଞ୍ଚେବ ପ୍ରିତିଦନ୍ତଂ ତଦୁଚ୍ୟାତେ ଇତି କା
 ତ୍ୟାୟନୀୟଂ ॥ ୨୭ ॥

ଉତ୍ତରଞ୍ଚ ଦ୍ଵିତୀୟଜ୍ଞୀବିବାହାର୍ଥୋ ପୂର୍ବ ଜ୍ଞିୟେ ସଂପାଦିତୋମି
 କଂ ଦୀୟତେ ତଦାଧିବେଦନିକଂ ଜ୍ଞୀଧନମିତି ପଞ୍ଚ
 ତାନାଂ ସମ୍ମତଂ

ଅସ୍ୟାପୁ } ଅଧିବିସ୍ତ୍ରଜ୍ଞିୟେ ଦେୟନାଧିବେଦନିକଂ ସମଂ । ନଦ
 ମାତଂ } ଶ୍ଚ ଜ୍ଞୀଧନଂ ସାନାଂ ଦନ୍ତେ ହର୍ଦ୍ଦଂ ପୁବ୍‌ଜ୍ଞୟେଦିତି ସାଞ୍ଜ
 ବଦ୍ୟାୟଂ ॥ ୨୮ ॥

ଉତ୍ତରଞ୍ଚ ବିବାହାତ୍‌ପୂର୍ବ ବିବାହସମୟେ ପରତୋବା ପିତୃଭ୍ୟାଂ
 ଭ୍ରାତୃତଃ ମାତୂଳାଦିତୋବା ଭତୃଗୃହାନ୍ନା ଭୃଷଣାର୍ଥଂ
 ବ୍ୟାୟାର୍ଥଂ ଜ୍ଞିୟା ସଞ୍ଜନଂ ନଭତେ ତତ୍‌ସୌଦାୟିକଂ ଜ୍ଞୀ
 ଧନମିତି ବିଦାଂ ସମ୍ମତଂ ॥

ଅସ୍ୟା } ଉଚ୍ଚରା କନ୍ୟା ବାପି ପତ୍ୟାଃ ପିତୃଗୃହେ ଇପିବା ।
 ପୁମାତଂ } ଭ୍ରାତୃଃ ସକାଶାତ୍‌ ପିତ୍ରୋର୍ବା ନକ୍ତଂ ସୌଦାୟିକଂ

श्रुतं ॥१॥ यत् कन्यका विवाहे च विवाहात्
प्राप्तं यत् पितृ तद्गृहं पुत्रं धनं सोदायि
कं श्रुतमिति कात्यायन व्यास वचने ॥ २२ ॥

उत्तरं— दारिद्र्यं गुणवैश्यादिनिर्माणशिलकर्मिणां स्त्रिया तत्तत्
कर्मकरार्थं तद्गृहादिपेुरणात् तदुवाचानिनः
सकाशामुत् कच्छपेण यज्ञत्याते तद्गृहमात्रे
तं बालं यै वा यदुत्कोचोदीयते तदपि शुभं
कथ्यते इति विदुषां सम्यतं ॥

अस्य पु } गृहो पत्करवाहादिदोहा भरण कर्मिणां । मूल्या
नाणे } लक्ष्मस्तु यत् किञ्चित् तच्छूलं परिक्वित्तं ॥१॥
यदानेत्तं तद्गृहेशुलं तत् परिक्वित्तं निति
कात्यायन व्यास वचने ॥ १०० ॥

उत्तरं— विवाहानन्तरं पितुः श्रमात् तद्गृहमात्रा स्त्रिया
यज्ञकृतदन्वाधेयकं धनं ज्ञेयमिति सतां
सम्यतं ॥

अस्य पुनाणे } विवाहात् परतो वस्तु लक्षं तद्गृहमात्रा स्त्रिया
अनाधेयस्तु तत्पौत्रं लक्षं बद्धुश्चास्तथा ॥ ११॥
उक्तं लक्षस्तु यत् किञ्चित् संस्कारात् प्रातितः
स्त्रिया । तद्गृहः सकाशात् पितृदोहा अनाधेयस्तु
तद्गृहेशुलं निति कात्यायनोशनोवचने ॥ १०१ ॥

पुत्रः— यदि पति स्त्रीके धनदिते पुत्रिश्रुतहईया लोका
न्तरं गतह्य तवे पुत्रेरा ताहा दिवे कि ना ॥

অস্যা } তত্ত্বাপুত্রিকৃতং যত্ স্ত্রিয়ে তন্মিশ্রতেপি তত্ত্ব
 হুরং } পুত্রাদি ভীরিকথহরৈর্দেয়মিতি বিদ্যাং সম্মতং ॥

অন্য } তত্ত্বাপুত্রিকৃতং দেয়মৃগবৎ স্ত্রীধনং সূত্রৈরিতি
 পুমাণং } বাহর্স্পত্যং ॥ ১০২ ॥

পুংঃ — যেখানে পতি পুত্রিকৃত হইয়া থাকে সে স্থানে
 তাহাই দিবে অনিকপিতবিষয়ে কত দিবে অ
 থাৎ স্ত্রীধন দানের নিয়মার্থে কোন বিশেষ বচন
 আছে কিনা ॥

অস্যা } পতিকৃতস্ত্রীধনদানস্থলে স্বোপাজ্জ্বীতে তদ্য স্বে
 উত্তং } চৈব নিয়ামিকা অন্যত্রস্ত স্ত্রিয়ে গুণাস্বাদন
 পুণ্যকর্মকরণার্থং দ্বিসহস্রকার্ষাপণং বন্ধুভিদেয়ং
 বস্ত্রধনস্থলেতু দ্বিসহস্রং রৌপ্যং সূন্যং বা হাবর
 বজ্জং স্ত্রিয়ে দেয়ং বিভবন্যানুসারতোবা যথা
 শক্তি দেয়মিতি বিদুষাং সম্মতং ॥

অস্য } পিতৃ মাতৃ পতি ভ্রাতৃ জ্ঞাতিভিঃ স্ত্রীধনং স্ত্রিয়ে
 পুমাণে } যথা শক্তি দ্বিসহস্রাদাত ব্যং হাবরাদতে ॥ ১ ॥
 দ্বিসহস্রং পরোদায়ঃ স্ত্রিয়ে দেয়োধনং তু ॥ ২ ॥
 ইতি কাত্যায়ন ব্যাস বচনে ॥ ১০৩ ॥

পুংঃ — স্ত্রীলোক বিদ্যমান থাকিতে তাহার স্ত্রীধনে পতি
 গুণের ভোগ করিতে অধিকার আছে কিনা ॥

অস্যা } বিদ্যমানায়াং স্ত্রিয়াং তজ্জনে পতিপুত্রভ্রাতাদী
 হুরং } নাসম্বাতন্ত্র্যাত্তদনং স্বৈচ্ছয়া তেভোতুং ন শক্যত
 ইতি বিদ্যাং সম্মতং ॥

अस्या पुनाणे } नतर्ता नैवच सुतोन पिता भ्रातरोनच । आदा
नेवा विसर्गेवा ज्जीधने पुत्र विषय इति कात्या
यनीय ॥ १०४ ॥

पुत्रः — यदि कोन व्यक्ति बल द्वारा ज्जीधन उक्कण करिया
थाके तवे ताहा हईते ए ज्जीलोक आपन धन
कि पुकारे आदाय करिषे ॥

अस्या कुरः } ज्जिया अनभि मत्या यदि क्तुता भ्रात्रा ज्जातिभिश्चा
नैर्दा वलां ज्जीधनं उक्कितं स्यात् तेच राज्जा
दण्ड्याः सर्व्क्किकं धनं ज्जियै द्दापयेदिति विदुषां
ब्रह्मतं ॥

असापु मागानि } जीवन्तीनां तुतासां येतक्करे य्शुत्वाक्कवाः । तान्
शिव्याक्कोरमण्डेन धार्मिकः पृथिवीपतिः । १ ।
यदि हेकतरौनीयां ज्जीधनं उक्कये द्दलात् । स
व्क्किकं सदाप्यः स्यादुक्कत् चैव समापु यात् । २ ।
वृथामोक्केच शोगेच ज्जियैदद्यात् सर्व्क्किकं । ३ ।
इति मनु कात्यायन देवल वचनानि । १०५ ।

पुत्रः — ज्जीर अनुमतिते यदि पूति पृर्वक कोन व्यक्ति
ज्जीधन उक्कण करिया थाके ताहा पुनर्दाय दिते
हय किना ॥

अस्या कुरः } पृर्वोक्त वक्कूनां मध्ये यदिकेमापि पूतिपृर्वकं
ज्जीधनं उक्कितं तदा सोपि सदा धनवान् तवेत्
अर्थात् पूतिदाने समुक्क्यात् तदासौ मूलमात्रं
धनमवश्यां दद्यात् । सयदि सर्वदा निर्जनस्तत् पुत्र

পৌত্রের পিকালে দাতব্যং যতঃ স্ত্রীধনস্য কদাপি
 ক্ষয়োন ভবতীতি বিদুষাং সম্মতং ।

অগ্ন্য } তদেব যদ্যনুজ্ঞাপ্য তক্ষয়েৎ পুত্রিতিপূর্বকং । মূলমে
 গুনাগং } বস্ত্র দাপ্যঃ স্যাৎ স যদাধনবান্ ভবেৎ ॥ ১ ॥
 স্ত্রীধনঞ্চ নরেন্দ্রাণাং ন কদাচন জীয্যতিঅনাগমং
 ভূজ্যমাননপি বর্ষশটৈরপি ॥ ২ ॥ স্ত্রীধনানি
 ভ্রুবোমোহাদুপজীবন্তি মানবাঃ । নারী বানানি
 বস্ত্রাংশা তে পাগায়াস্ত্যাধোগতিং ॥ ৩ ॥ ইতি
 কাভ্যায়ন নারদাপস্ত্রয় বচনানি । ১০৩ ।

পুত্রঃ — যদি বিপদ সময়ে স্ত্রী আপন ধন পতিকে দিয়া
 থাকে পশ্চাৎ পতি তাহা শোধন করিবে কি না
 এবং স্ত্রী যদি না দেয় তবে দুর্ভিক্ষাদি সময়ে পতি
 স্বয়ং স্ত্রীধন গৃহণ করিতে পারে কি না যদি গৃহণ
 করিয়া থাকে তাহা দিতে হইবে কি না ।

অস্যা } দুর্ভিক্ষে অটুষ্করণার্থং যচ্চকর্ম্মণি বা পুত্রাদ্যানিষ্ট
 ভ্রমং } নিবারণার্থং শান্তি কর্ম্মণি বা রাজবিগৃহে উত্তমর্ণ
 কৃতাসেধাদৌবা ব্যাধিাদ্যাদ্বলচিত্তং পতিমবলো
 ক্য বা যত্র স্ত্রিয়া কপরা স্বধনং দত্তং পশ্চাৎ যদি
 পতিঃ স্বেচ্ছয়া দদ্যাত্তদা স্ত্রী পুাপুয়াৎ । যদ্যেতৎ
 সময়ে স্ত্রী স্বধনং নদ্যাত্তদা পতিঃ স্বধনাভাবে
 স্ত্রীধনং গৃহীত্বং শক্যতে পশ্চাত্ত্নাকানোদদ্যাতি
 তি বিদাং সম্মতং ।

অস্য } ব্যাধিতং ব্যসনস্থঞ্চ ধনিকৈরপি পীড়িতং জ্ঞাত্বা
 গুনাগং } বিসষ্টং যৎ পীত্যা দদ্যাদাস্বেচ্ছয়া তুসঃ ॥ ১ ॥

दूत्रिके धर्मकार्ये, च व्याधौ नंपुतिरौधके ।
 गृहीतं ज्ञीधनं भक्तुं न द्विष्टेदात्तनर्हतीति ॥ २ ॥
 पुत्रार्थिहरणे चापि ज्ञीधनं तेषु न हेतीति का
 त्यायन याज्ञवल्क्य देवल वचनानि ॥ १०१ ॥

पुत्रः — दूत्रिकादि वातिरैके ज्ञीरधने पतिर अधिकार
 आहे कि ना ॥

अन्या) पितृनातृभृतृभ्रलवातिरिक्तान् यत्नकं सथादिभ्यः
 त्वरं) ज्ञिया यत्पुत्रं शिल्पकर्म्मणि यत्नकं तद्धने अना
 पद्यापि पत्न्याः शान्यां विद्यते यतः ज्ञीच स्वयन
 अतद्वापत्याधीना तत्तद्विद्धितधनमपि पत्युर्भव
 ति ज्ञियाः शोपाज्जितधनविद्मं यद्यत्नकं तत्
 नर्हं पुत्रोक्तं ज्ञीधनं द्वेयनिति दायताग विदां
 नम्यतं ॥

अन्यपु) पुत्रं शिल्पेभ्यु वदितं प्रीत्या तैव यदन्यातः। तत्तुः
 भागानि) शान्यां तवेत्तत्र शेषस्तु ज्ञीधनं अतः । १ । भार्या
 पुत्रश्च दासश्च त्रय एवाधनाः अताः । सक्ते समधि
 गच्छन्ति यस्मैते तस्यतत्नकं । २ । अधनस्तत्र एवो
 क्ताभार्या दासस्तथा सूतः। तेषां यत्किञ्चन दुव्यां
 तत्तदुव्यां पुकीर्ति तमिति क्त्यायन मनु नारद
 वचनानि ॥ १०८ ॥

पुत्रः — यदि पतिप्रीति पूर्वकं ज्ञीधनं ग्रहण करिया पुनर्वा
 र विवाह करे ए ज्ञीते शान्या भाव व्यक्त करे

তবে ঐ স্ত্রী আপন ধন বলদ্বারা লইতে পারে কি না এবং গুণসাহায্য পাইতে পারে কি না ইতি ॥

অস্যো
স্তরঃ

পতিঃ স্ত্রীধনং গৃহীত্বা যদি তাং ন ভজতে দ্বিতীয়
ভার্যয়া সহবসতি তদা তয়া সৎপুত্যা পুত্রং যন্ত
নং মন্তং তদ্বলাদুজ্জা দাপয়েত্ ভক্তসাহায্যাদিকং
যদি ন দদাতি পতিস্তদা তদপি স্ত্রীয়া আকৃষ্য
গুণমিতি সত্যং সন্ন্যতং ॥

অস্যপু
নাগে

অথ চেৎসদ্বিভার্যঃ স্যাম্ভ তাং ভজতে পুনঃ। পুত্ৰী
ত্যা বিসৃষ্টমপি চেৎ পুত্রিভাণ্যঃ স তদ্বলাৎ । গুণ
সাহায্যদমবাসনামুদ্বেদোযত্র যোযিতঃ । তত্র স্ত্রী
দদীত স্ত্রী বিভাগং রিকিথনং তথেষি কাত্যায়ন
বচনে ॥ ১০৯ ॥

পুত্রঃ

পতি মরণান্তর যদি স্ত্রী স্ত্রীধনের ব্যাধান ও
ব্যয় করে এবং ভুঞ্জী স্ত্রীলোককে লইয়া সর্বদা
বাস করে তবে কি কর্তব্য ॥

অস্যো
স্তরঃ

শক্তিতব্যভিচারায় বিধবায়াঃ স্ত্রীধনং দায়াদা
আহিদ্যৎকিঞ্চিদন্নপানীয়ং দত্ত্বা গৃহমধ্যে ন্যসে
য়ুরিতি বিদ্যাং সন্ন্যতং ॥

অস্যপু
নাগে

বিধবায় ইচ্ছয়া চেম্মারী ভবতি করুণা । আয়ু যঃ
রূপণাং তদভিব্যং জীবনং তদা ॥ ১ ॥ এবমেব
বিধং জ্যোতিষোষিৎসু পাতিতামপি । বস্ত্রান্ন
মাসাং দেয়ন্ত বৈশ্যে ৮ গৃহান্তিকে ইতিহারী
ননুবচনে ॥ ১১০ ॥

पुनः — स्त्रीलोक यदि नितान्त निर्लज्जा ७ दुष्टा ह्य तवे
ताहाके कि कर्तव्या ॥

अस्यो } व्यभिचारिण्या निर्लज्जविधवायाः स्त्रीधनं वनादप
हवः } हत्या वधुः सानिर्वास्या इति सतां सम्मतं ॥

अस्यपु } अपकारक्रियायुक्ता निर्लज्जा चार्थनाशिका । व्यभि
मागानि } चाररतायाच स्त्रीधनं नच सार्हति । १ । भरणं चान्य
दधीरन् स्त्रीगामाजीवनकयात् । वधुः शयां
उत्तुष्टेदाहिन्द्या रित्तरासु तत् २ । २ । निर्वास्या वा
भिचारिण्याः पुत्रिकुलास्तथैव चेति कात्यायन
नारद याज्ञवल्क्यवचनानि ॥ १११ ॥

पुनः — स्त्रीलोक लोकान्तर गमन करिने दारिद्र्यभागने
ताहार योतुक धनेर अधिकारिजन कि पुकारा

अस्यो } जनन्यां तु नृत्यां तदर्थोतुकं यद्दणं भवेत् ।
द्वरं } तत् क्षमारी लभेदगुणैर्वाग्दत्ता तदनन्तरं । तदभा
वे समूचा च तन्न किञ्चिद्विशिष्यते । दत्तादित
सूतापुत्रवत्यौ स्यातां समांशिके ॥ तत्पुत्रा
दास्ततो वध्याविधवाकन्ययोर्भवेत् । ततः पु
त्राश्च दौहित्रास्ततः पौत्रपुपौत्रकाः ॥ सपत्नी
पुत्रपौत्राश्च तत्पुत्राः क्रमेणहि । धनता
जोत्तवेरुश्च सपुत्रस्त्रीधने द्विजे । जीमूतवाहन
मत्तविदामिति विदां नितं

अस्यपु } नातुस्तु योतुकं यत्सुतां क्षमारीभाग एव नः ॥ ११ ॥
मागानि } स्त्रीधनं दुहितृणा मपुत्राना मपुत्रिष्ठिताना ॥ २ ॥

॥ दायदंशकरकाकम् ॥

शातुः पारिणय्यां द्वियोज्जेरन् ॥ ७ ॥ नातुदुहि
 तरः शेषगुणात्ताभ्यांते २ वृयः ॥ ४ ॥ अभावे दुहि
 तूणां तदुत्तुवृय एव च । ५ । दुहितुगामभावेतु
 रिक्थं पुत्रेषु तदुत्तुवेत् ॥ ७ ॥ न तदुत्तुवेत्तु
 तदुत्तुनी ह्येषा भवति ॥ १ ॥ यदासानीरसो
 न स्यात् सुतो दौहित्र एव वा । ततनुतो वा
 धनः तामांश्चसुयाद्याः समापुशुरि मनुगोतन
 वशिष्ठे याजुर्वह्या नारद कात्यायन धान्यन बृ
 हस्पति कचनानि ॥ ११२ ॥

पुत्रः — दनारी वा वाग्दत्ता धनाधिकारि हईरा यदि
 पश्चात् वक्ष्या वा विधवा हईरा नाकास्तुर पुत्रा
 ह्य तवे तत्संक्रान्तमात् धन ताहार पति पाई
 वे कि अन्य भगिनीरा पाईवे ॥

अन्या } जाताधिकारापश्चात्तेवक्ष्या वा विधवा यदि ।
 स्तरं } अपुत्रा वा मृता तन्यास्तदनं न भवेत् पतिः ॥
 तत्संक्रान्तं मातृधनं भगिनीनां तदा भवेत् ।
 पुत्रैः सञ्जाविता याच याच पुत्र वती तथा । युग
 पदनहारिणो वक्ष्याविधवस्योस्ततः । दायभाग
 मतं हेतत् तत् पुनापं निगदाते ॥

अन्यपु } पुत्रायाः पुत्रिकार्यास्त न तर्ता दुव्यमईति ॥ १ ॥
 नागानि } पुत्रायाः पुत्रिकार्यां तु न तर्ता दुव्यमईति
 । २ । अपुत्रायाः समायास्तु चसुया पाहं तदनया
 । ३ । इति शङ्खुमिथित पैठीननि वृद्धननुवर्
 नानि । ११३ ।

— ये ह्यनेन अनेक दोहिन्युक्ते सेश्वामे माताम
हीर धन ताहारा कि रीतिक्रमे मईवे ॥

अस्यो } दोहिन्यावहवो वत्र ते अमानुसारतः ॥ माताम
उक्तं } हा धनं सर्वे विभजेरन् विदां मतं ।

अस्य } प्रतिमातृत्वात् । ये वर्गे जागविशेष इति गो
पुमांशः } तम वचनं । ११४ ।

पुमांशः— शास्त्रे ते कल्पपुकार विवाह कहियाहेन ।

अस्यो } अष्टौ विवाहान्निर्दिष्टे धर्मशास्त्रे पुदरिताः । तान्
उक्तं } हं कथयाम्यत्र पुमांशेन निबोधत ॥ वाक्कोद्वे
वस्तुथे वार्षः पूजापत्यासुरःपुमः गाक्षर्होरास
शैचव पैशाचस्त सतां मतं ॥

अस्यपु } अष्टौ विमान् सनासेनस्तु विवाहान्निबोधतवाक्को
जागानि } देवस्तुथे वार्षः पूजा पत्यासुरः । गाक्षर्हो
राकसशैचर पैशाचस्तै मोधमः ॥ १ ॥ अष्टौ
विवाहा वर्णानां संस्कारार्थं प्रकीर्तितः । वाक्
स्तु पुथमं तेषां पूजापत्यासुरा परः । आशु
वह्निदेवस्तु गाक्षर्होरासुरस्तथा । राकसेन वरस्त
आश्च पैशाचस्तु शैचरः मृतः ॥ २ ॥ अष्टौ विवाहा
स्तवस्ति वाक्कोद्वे वार्षः पूजापत्यासुरः गाक्षर्हो
राकसः पैशाचस्तु शैचरः ॥ ३ ॥ इति मनु नारद
विष्णु वचनानि । ११५ ।

॥ दायदश्वकण्डिका ॥

पुत्रः— ब्राह्म विवाहेर अरुण कि पुकार ॥

अस्यो } वस्तुलक्ष्मिरे ब्राह्मदा कन्यामर्च स्निग्धाचाह्यगुणव
 त्तरं } ते कन्यादानं ब्राह्मो विवाह इति विदां नतं ॥

अस्यपु } आह्मदा चाह्य स्निग्धाच श्रुतिशीलवते अरुण ।
 नागानि } आह्य दानं कन्याया ब्राह्म धर्मः पुकारितः । १ ।
 आह्य गुणवते कन्यादानं ब्राह्मः । २ । स
 क्त्याह्य कन्यास्तु दद्यात् ब्राह्मो वनं कृतां ॥ ३ ॥
 ब्राह्मो विवाह आह्य दायत शक्त्यलक्ष्मि ॥ ४ ॥
 इति मनु विष्णु नारद याज्ञवल्क्य वचनानि ॥ ११७ ॥

पुत्रः— दैव विवाह कि पुकार ।

अस्यो } यद्वा कर्म अस्मिन् सम्यग्द्विजे वनक्ष्मि कन्यादानं
 त्तरं } दैव विवाह इति विदुषां सम्यतं ।

अस्यपु } यद्वा तु वितते सम्यग्द्विजे कर्म अस्मिन् । अन
 नागानि } क्ष्मि सुतादानं दैवः धर्मः पुचकते ॥ १ ॥
 अथ वेद्यास्तु दैवः स्याद्द्विजे कर्म अस्मिन् । २ ।
 यस्तु अस्मिन् दैवः । ३ । यद्वा स्याद्द्विजे दैवः
 । ४ । इति मनु नारद विष्णु याज्ञवल्क्य वच
 नानि । ११९ ।

पुत्रः— आश विवाहेर लक्षण कि ।

अस्यो } वराम्नायुगं गृह्णात्वा धर्मतो विधिवते कन्यादान
 त्तरं } नाशो विवाह इति सतां सम्यतं ।

अस्यपु } एकं गोमिथुनं देवा वरादादाय धर्मतः । कन्या
नागानि } पुदानं विधिवदार्थो धर्मः पुकीर्तितः । १ ।
वज्रगोमिथुनाभ्यां विवाहस्त्याय उच्यते । २ ।
गोमिथुनगुहणेनार्यः ॥ ३ ॥ आदायार्यस्तु गोयुगं
इति मनूनारद विष्णु याज्ञवल्क्य वचनानि ॥ ११८ ॥

पुत्रः — पुजापत्य विवाहेर लक्षण कि ।

अस्यो } सह धर्मं चरेत्तु ज्ञा गुणवते कन्यादानं पुजाप
त्ररं } त्यो विवाह इति सतां सम्मतं ।

अस्यपु } सह नो चरतां धर्ममिति वाचानुभाषाच । कन्या
नागानि } पुदानमभ्यर्त्तु पुजापत्यो विधिः स्मृतः । १ ।
सह धर्मं चरेत्तु ज्ञा पुजापत्यो विधिः स्मृतः । २ ।
प्राथितः पुतिदानेन पुजापत्याः । ३ । इत्यु
ज्ञा चरतां धर्मनमया दीयते २ थिने । स कायं
पावयेत्तु ज्ञाः वाङ्मश्यांश्च सहास्मना ॥ ४ ॥ इति
मनूनारद विष्णु याज्ञवल्क्य वचनानि । ११९ ।

पुत्रः — गान्धर्व विवाहेर स्वरूप कि ।

अस्यो } ईच्छया वरकन्यायोः संयोगो गान्धर्वविवाह इति
त्ररं } परिश्रुतानां सम्मतं ।

अस्यपु } ईच्छयानोन्यासंयोगः कन्यायाश्च वरस्यच । गान्ध
नागानि } र्वः सतु विच्छेदः तैमथुनाकान संभवः । १ । छयोः
सकामयो मातापितुरतो गान्धर्वः । २ । गान्ध
र्वः समयान्निधः । ३ । ईच्छतीमिच्छतः पुत्र

গাঁধার্ব নাম পঞ্চমঃ । ৪ । ইতি মনুবিষ্ণু যজুঃ
বল্ল্য নারদ বচনানি । ১২০ ।

পুস্তকঃ — আশুব বিবাহের স্বরূপ কি ।

অস্যোক্তং } আশুপিতৃণাং জ্যতিছোবা কন্যারৈঃ যথা শাস্তি-
ভঙ্গং } যনং দত্ত্বা কন্যাং দাননানুরূপা বিবাহ ইতি বিদ্যা-
নন্তঃ ॥

অস্যপু } জ্যতিছোভা দুবিধং দত্ত্বা কন্যারৈঃ তৈশ্চ শাস্তিভা-
নানানি } কন্যা পূজায়াং স্বাশ্রয়স্য দাস্যুঃ । দশ চত্বাঃ ১ । ১ ।
ক্রয়েণাসুঃ । ২ । বিবাহস্তে দুঃখাভ্যোঃ স্বল্প-
সংব্যবহারতঃ । ৩ । আশুবৈঃ দুবিধং দানং
। ৪ । ইতি মনু বিষ্ণু নারদ যজুঃবল্ল্য বচ-
নানি । ১২১ ।

পুস্তকঃ — রাক্ষস বিবাহের লক্ষণ কি ।

অস্যোক্তং } আক্রোশস্তী কদতী হস্তা স্থিত্বা হৃটাত্ত্বাহাত্ত্বক-
ভ্রমং } ন্যায়ো হরণঃ রাক্ষসো বিবাহ ইতি বিদুষাঃ সম্বাদাঃ
অস্যপু } হস্তা স্থিত্বা চ ভিত্ত্বাচ ক্রোশস্তী কদতী পৃথাত্ত্ব-
নানানি } পুনহ কন্যাভরণং রাক্ষসাদিধি কচ্যতে । ১ ।
যুদ্ধ পুহরণেন রাক্ষসঃ । ২ । পুনহ করণা দুস্তো-
বিবাহো রাক্ষসস্তথা । ৩ । রাক্ষসো যুদ্ধহরণ-
ণাৎ । ৪ । ইতি মনু বিষ্ণুনারদ যজুঃবল্ল্য বচ-
নানি । ১২২ ।

পুস্তকঃ — পেচাস বিবাহের লক্ষণ কি ।

अन्या । नृणां पुनतां कन्यांश्च वरउपगच्छति न पेशात्
 त्वरं । नान्द्राकाशविवाह इति विदां सनातं ।

अन्यापु । नृणां नतां पुनतां वा वनो यत्रो पगच्छति । न
 मागानि । पापिष्टोविवाहानां पेशाच्छाष्टिमोक्षः ॥ १ ॥
 नृपपुनतां गतां पेशाच्छः ॥ २ ॥ नृप पुनतां
 गतां पेशाच्छाष्टिमोक्षः ॥ ३ ॥ पेशाच्छः
 कन्याकाशनाः ॥ ४ ॥ इति मनु विष्णु भारव
 नाश्वला वचनानि ॥ १२० ॥

पुत्रः — दारदत्तविवाहचतुष्टयं लक्ष योत्तक धनेन दार
 दादनात्तद्विधायि कारिणं क्रम कि पुकार ।

अन्या । दारदेवार्थगाकर्षणपूजापत्रायां योत्तक । पुत्रा
 त्वरं । भावे नान्द्राकाश विवाहात् । तत्रानात् ।
 जीमूतवाहन मत्त निदं सना द्वि वा पत् ॥

अन्यापु । दारदेवार्थगाकर्षणपूजापत्रेण यत्तनं । अपूजा
 मागानि । या मती तारां तद्वरेवत् दियते । १ । अपू
 ज स्त्रीधनं तद्वृत्तान्तादिय चतुर्णां ॥ २ ॥ तदिनी
 शुक्ल नोदयाना मृद्धं नात्तुत्तः पितृः ॥ ३ ॥
 इति मनु याज्ञवल्क्य गोतम वचनानि ॥ १२४ ॥

पुत्रः — दारभाग मते आसुरादि विवाहलक्ष योत्तक
 धनेन अधिकारिक्रम कि पुकार ।

अन्या । आसुरादि विवाहेषु लक्षं यत्तु द्विराधनं । तत्रना
 त्वरं । तपिता भ्राता तर्हीच क्रमश्च पुत्रः । देवरोदे
 वर नूतत्तात्तुश्च पृष्णको । सनां शिनो तौवृग

পাত্ততঃ স্বভগিনী সূতঃ । তত্শ্চ ভাগিনেষু স্যাৎ
 ততো ভাতৃ সূতানভেৎ । তদভাবে তু জানাতা
 স্বশুরাদ্যাস্ততঃ পরং । ততঃ পুংধন বজ্জয়েয়া স
 পিপ্তা অধিকারিণঃ ॥ জামুতবাহন মতং বিজ্জয়ং
 কবিজ্জজ্জরৈঃ ।

অস্যপু
 ঙ্গানি

যন্তু স্যাঃ স্যাজ্জনং দত্তং বিবাহেষ্বাসুরাদিষু । অপু
 জায়ামতীতায়্যাং ভত্বুরেব তদিষ্যতে । ১ ।
 আসুরাদিষু বজ্জকং স্ত্রীধনং পৈতৃকং জিয়াঃ । অ
 ভাবে তদপত্যানাং নাতাপিত্রোস্তদিষ্যতে । বন্ধু
 দত্তস্ত বন্ধুনামভাবে ভতৃগামি তৎ । ২ ।
 নাতুঃ স্বসা নাতুলানী পিতৃব্যস্ত্রী পিতৃস্বসা । স্বশ্র
 পূর্ষজপত্নীচ নাতৃতুল্যাঃ পুত্রীভিতাঃ । যদাসা
 নৌরসোনস্যাৎ সূতো দৌহিত্র এববা । তৎ সূতো
 বা ধনং তাসাং স্বসূরিাদ্যাঃ সমাপ্নুয়ুঃ । ৩ । বন্ধু
 দত্তং তথা ঞ্জলুমস্বাধেয়কমেবচ । অপুজায়ামতী
 তায়্যাং বান্ধবাস্তদবাপ্নুয়ু । ৪ । ইতিমনু কাত্যা
 যন বৃহস্পতি যাজ্ঞবল্ক্য বচনানি ॥ ১২৫ ॥

পুংঃ

— অযৌতুক স্ত্রীধনের দায়ভাগমতে কি পুত্রকার অধি
 কারি জ্ঞান ॥

অস্যো
 স্তরং

যুগপৎ পুত্রকন্যানামধিকারস্তঃ যৌতুকে । তয়ো
 রন্যতরাভাবে তয়ো রন্যতরস্য তৎ । দ্বয়োস্ত
 যোর ভাবে তু সমুচ্য দুহিতুর্ভবেৎ । সম্ভাবিতসূতা
 য়াচ য়াচ পুত্রবতী তথা । যুগ পক্ষনহারিণৌ তদ
 ভাবে ক্রমেণাই । পৌত্রদৌহিত্রসাপত্ততৎ সূতা

धनभागिनः । रघुनन्दनमतं ह्येतत् जीनृत बाह्वन
 स्यात् । सपत्नीपुत्रतः पश्चाद्दोहित्तस्य धनं भवेत्
 दोहित्वात् परतृष्टैव पुत्रोत्रस्य धनं भवेत् ।
 ततः सपत्नी पौत्राद्यास्ततो बद्ध्याधवे समे ।
 तदभावे लतेडत्ता भ्राता माता पिता क्रमात् ।
 यत्र मातापितृदत्ता धनं धनमयो ह्युक्तं । शुलुङ्गापि
 लतेडत्ता माता ततः पतिः क्रमात् । दायभाग
 विदामेतन्मतं निगदितं मया ।

अन्यापु } जनन्यां संस्थितायां तु समं सर्वे सहोदराः ।
 नाथानि } भजेरन्मातृकं रिक्त्वं भगिन्याश्च सनाभयः । अ
 नाधेयं च यद्वत् पत्या पीतेन चैव यत् । पत्नी
 जीवति वृत्रायाः पुत्रायस्तद्धनं भवेत् । १ ।
 मान्यां पुत्रकन्यानां मृतायां स्त्रीधनं द्विरां
 । २ । स्त्रीधनं स्यादपत्यानां दुहिता च तदं
 शिनी । अपुत्रा चैव समुदात्त लभते मानमात्र
 कं । ३ । भगिन्यो वाक्कवैः सार्द्धं विभजेरन्
 सभर्तृकाः । ४ । पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रे
 णानस्त्यमश्नुते । तथा दोहित्तोपि ह्यमूत्रेणं न
 भ्रात्रयति पौत्रवत् । ५ । यदासामोरसो न स्यात्
 सतो दोहित्त एव वा । तत्सूतस्तत्सूततो वापि
 स्वस्रीयदयाः सनापुषः । ६ । अपुत्रायां हरे
 डत्ता भ्राता माता पिता क्रमात् । ७ । बद्धुदत्तं
 तथा शुलुङ्गाधेयकमेव च । अतीतायामपुत्र

সি বান্ধনং দেবপুত্রো ৷ ৮ ॥ অগীতায়ামপাতা
 রাং যৌবনাদিতরং ধনং ৷ ভ্রাতা মাতা পিতা
 ভর্তা নভেত চ যথা ক্রমং ৷ ৯ ॥ ইতি মনু দেবর
 বহুস্পতিকাতা যামন্য বহুস্পতি দেবস্বয় ক্রবন্য
 বৌদারন বচনানি ৷ ১০ ॥

শ্লোক — বরদত্ত অপূজ জীধন কে পা ইবে।

অস্যো } বরদত্তধনং বরদত্তর এক ভভেত্ নঃ। ব্যানশেষ
 স্তরং } মূত্ররৌদায়ভাগবিদ্যা মতঃ।

অস্যাপু } অপাংগচ্ছত্ সমূচ'রাং দত্তং পূর্য' সাহরেত্।
 নাগানি } সূ'জায়াং গুনয়াদদ্যাৎ পরিশোভ্যা' ১০ ॥ ১ ॥
 স্বয় শুনু বরো গৃহীয়াত্ ৷ ২ ॥ ইতি ৭ ৭ ৭ ৭ ৭ ৭
 বন্যু পৈতীনদিবনোনি ৷ ১০ ॥

শ্লোক — বরদত্ত ব্যতীত অন্য মাতৃকাদি ত পুত্র
 কন্যা ধনে কে অধিকারী হইবে।

অস্যো } বরদত্তাত্তরিক্তেত্ স্যাবর'হা' ধনে। মূতারা
 স্তরং } ভ্রাতরো ভেয়াঃ স্নর্বা, অধিকারিণঃ। তদভাবে
 ধনং মাতা পিতাচ ক্রমতো হুরেত ৷ এতেষামণ্ড
 ভাষে তদগৃহীযুঃ জীধনাহকাঃ জীমূতবাহননত'
 বিজ্জয়' কবিঙ্গজ'রেঃ।

অস্যাপু } পিত' ভাঐবে তদ্রত' দুহিতুঃ স্বাবর'ধনং। অতী
 নাগানি } তায়ামপূজায়া' ভ্রাতৃগামিতু সর্বদা ॥ ১ ॥ স্বকথং
 মূত্রারাকন্যায়' গৃহীযুঃ সৌদরাঃ স্বয়'। তদভাবে

अथैवात्तदभावे पितृभवेत् ॥ २ ॥ इति कात्या
यन वौश्यायन वचनानि ॥ १२८ ॥

प्राशुः — मिताकराशास्त्रमते स्त्रीधनाधिकारि क्रम कि
पुकार ॥

अस्याः } धनाधिकारः पूजायां पुथमं पुंघने भवेत् ।
तत्र } तत्राधिकारः पुथमं कन्यायां स्त्रीधने भवेत् ।
पुत्रः ३ तन्मातृरजोधिक्यात्तानां हि मन्त्रवः ।
अनुत्तिरिक्तं यद्वत्थं तद्धरेद विवाहिता । गृही
यात्तदभावे तु स्त्री धनस्तद्धिवाहिता । तत्र मन्त्रावित
नूता तदभावे सपुत्रका । दहि पानभावे तु
दोहित्री धन संपुत्रात् ॥ दौहित्रीपानभावे तु
दोहित्रा धनसंपुत्रात् ॥ दौहित्रपानभावे तु धन-
पुत्रात् सनपुत्रात् ॥ पूजाभावे भवेत्पुत्रः पौत्रास्त
द्वयसंपुत्रिनः । मिताकराशास्त्रमते मित्रेण कवि
अज्ञेयैः ॥

अस्याः } पुमान् पुंघनाधिके शुक्रे स्त्री भवत्यधिके स्त्रियाः
नायानि } १ । १ । नात्तु दूहितरः शेषनृणां भाव्ये २
नृणः । २ । स्त्रीधनं दूहितृणाम् पुत्रानाम् पुति
हितानाथः । ३ । नात्तु दूहितरो भावे दूहितृ
णां तदनृणः । ४ । नृणाम् अज्ञेयं तदानीं हर्षो
भवति । ५ । अनाभावात् अज्ञेयः । ६ । अ
नन्यां नृणां अज्ञेयानां नृणां सर्वे नृणाः । अज्ञे

রণ্যাকৃতং ত্রিকথং ভগিন্যশ্চ স নাতয়ঃ । ৭। ইতি
 মনুষ্যাজ্জবল্য গৌতম নারদ বৌধায়ন যাজ্ঞবল্ক্য
 মনু বচনানি । ১২৯ ॥

পুংঃ — যেস্থানে দূহিতা আর দৌহিত্রী থাকে সেস্থানে
 দূহিতারা তাবৎ ধন লইবে কি দৌহিত্রী দিগে
 কিঞ্চিৎ দিবে ॥

অস্যো } দূহিতৃণা° সমবাস্তে দৌহিতৃণা° চ তত্র তু । তাভ্যাঃ
 ত্বর° } পুত্যা পুদাতব্য° কিঞ্চিদূহিতৃভির্ধন° । মিতাক্ষ
 রাশাজ্ঞমত° বহিব্রজাত পুতি ঠিত° ।

অস্য } যাস্তানা° স্যাদূহিতরস্তাসামপি যথার্থতঃ । মাতা
 পুমাণ° } মহাজ্ঞনাত° কিঞ্চিত্ পুদেয়° পুতি পূর্বকমিতি
 মনুবচন° । ১৩০ ।

পুংঃ — যেস্থানে দূহিতা নাহি অনেক দৌহিত্রী আছে তা
 হারা দুইতিন দূহিতার গর্ভজাতা সেস্থানে কি
 পুকার স্ত্রীধনের বিভাগ হইবে ।

অস্যো } তিন্নমাতৃ সুভাবস্থ্যশ্চে ত্বদা ভাগকল্পনা । মাতৃ
 ত্বর° } দ্বারেণ কর্তব্য্যা বিজ্ঞানেশ্বরসং মত° ।

অস্য } পুতি মাতৃতো বা স্বে বর্গে ভাগবিশেষ ইতি
 পুমাণ° } গৌতম বচন° । ১৩১ ।

পুংঃ — অপুজ স্ত্রীধন কে পাইবে ॥

অস্যো } মত্ৰাদয়ঃ পুগ্ৰহীষুর পুজস্ত্রীধন° পুনঃ । মিতাক্ষ
 ত্বর° } রাশাজ্ঞমত° সামান্য° কথিত° নয় ॥

अस्य } अतीतया अपुत्रसि बाह्यवास्तुदवापुयुरिति याज्ञ
पुत्राणं } वक्ष्य वचनं ॥ १७२ ॥

पुत्रः — निताकरा शास्त्रमते बाह्यादि विवाहिता मन्तान
नाराथिया लोकास्तुर प्राप्त हईले ताहार स्त्री
धन के पाईवे । एवः आसुरादि विवाहितार
स्त्रीधन वाके पाईवे ॥

अस्यो } अपुत्र स्त्रीधनं तत्रु बाह्यादिषु चतुर्षुपि । आसुरा
स्तुरं } दिषु यत्नकं, तत्त मातुः सुतः पितुः । निताकरा
शास्त्र विदां विदां निगदितं मतं ॥

अस्य } अपुत्र स्त्रीधनं तत्रु बाह्यादिषु चतुर्षुपि । दुहितृणां
पुत्राणं } पुसूता चेच्छेषेषु तत्रुगामि तदिति बाह्यवक्ष्य
वचनं ॥

पुत्रः — विवाहेर पूर्व षे लोकास्तुर गमन करे ताहार
धन के पाईवे ॥

अस्यो } मातामहादिभिर्दत्तं यच्छिरो भूषणादिकं । सुनुं
स्तुरं } यत्रु तगिन्यास्तु सौमरा स्त्रातरः अयं । पुत्रहीन
स्ततो माता पिता च तदनन्तरं । प्राक् सक्ता
ब्राह्म वाग्दत्त) नियते यदि तत्रयं । कन्या
दातुराश्रानोपि वायं तदतिरिक्तकं । धनं
तत्रु गृहीतव्यं पूर्वदत्तं यत्तवेत् । निताकरा
शास्त्रमते सुस्पष्टं कथितं मया ॥

অন্যপু } স্বকথং মৃত্যুঃ কন্যারাগৃহীযুঃ সৌদরাঃ স্বয়ং ।
 মাগানি } তদভাবে ভবেস্মাতুস্তদভাবে ভবেৎ পিতুঃ । ১ ।
 ভগিনীশুভ্রুং সৌদর্যাণামৃদ্ধং মাতুস্ততঃ পিতুঃ ।
 ॥ ২ ॥ নৃত্যুঃ দত্তনাদদ্যাৎ পরিশোধোত্তর্য
 ব্যয়ং । ৩ । ইতি বৌধায়ন গৌতম যাজ্ঞবল্ক্য
 বচনানি ॥ ১৩৪ ॥

পুত্রঃ — যেস্থানে ভ্রাতারা পিতৃধন বিভাগ করিবেন সেস্থানে
 অবিবাহিত ভ্রাতা বা ভগিনী যদি থাকে তাহা
 রদিগের বিবাহ কি সাধারণ ধনই ত দিবেন ॥

অন্যপু } অসংস্কৃতান্তু যে তত্র ভগিন্যো ভ্রাতরো থবা ।
 ভ্রুং } তৎসংস্কারাশ্চ কর্তব্য্য ভ্রাতৃভিঃ পূর্বসংস্কৃতেঃ ।
 সাধারণ ধনৈর্নৌচেৎ কর্তব্য্য স্বধনৈরপি ॥

অন্যপু } অসংস্কৃত ভ্রাতরন্তু যেস্মাস্তত্র স্ববীয় । সংস্কা
 মাগানি } র্যাঃ পূর্বৈস্তু বৈপৈতৃকাস্মাধ্যাগাজনাৎ । ১ ।
 যেস্মাস্তনকৃতাঃ পিত্রা সংস্করাবিধরঃক্রমাৎ । কর্ত
 ব্য্য ভ্রাতৃ ভিস্তেষাং পৈতৃকাদেব তদ্বনাৎ । অবি
 দ্যমানে পিতৃথেষুর্দুষ্ স্বাশাত্য বাপুনঃ । অবশ্য
 কাযাঃ সংস্কারা ভ্রাতৃভিঃ পূর্বসংস্কৃতেঃ । ২ । অ
 সংস্কৃতান্তু সংস্কার্য্য ভ্রাতৃভিঃ পূর্বসংস্কৃতেঃ । ৩ ।
 ইতি বৃহস্পতি নারদ যাজ্ঞবল্ক্য বচনানি ॥ ১৩৫ ॥

পুত্রঃ — ভ্রাতারা পিতৃধন বিভাগকালে কিছু অল্পকার
 বাস্ত্রীধন ভগিনীকে দিবে কিনা ॥

असौ ॥ १ ॥ अमसंथाविभावज्ञं धनं यदि तदापुनः । भगिनी
 द्वयं ॥ १ ॥ अमसंथाविभावज्ञं धनं यदि तदापुनः । भगिनी
 भाग्यं चतुर्थांशो दातव्यो भ्रातृभिः सदा । विभाग
 काले श्लक्ष्णारोदेयः शक्तानुसारतः । वैवाहिक
 कं धनं देयं युक्तं बह्वधनस्य । सर्वत्र तु चतु
 र्थांशनिश्चयो नहि सिद्ध्यति । वचनास्तुरैकवाक्ये
 न संस्कारार्थं न लभ्यते । दीयते चापि तल्लोकै
 रिति शास्त्रविदां मतं ॥

अस्यपु ॥ १ ॥ समांशा ना तरुत्यां तुरीयां शाश्वत कन्याकाः । १ ॥
 भाग्यानि ॥ १ ॥ श्वेत्यांशेभ्यस्तु कन्याभ्याः पुत्रदुर्भातरः पृथक् ।
 स्वांश्चादंशक्तिर्भागं पतिताः सूरदि ९ सवः ॥ २ ॥
 कन्याकानास्तु दत्तानां चतुर्थो भाग इष्यते । पुत्रा
 गांश्च त्रयोदशानां चतुर्थो भाग इष्यते । ३ ॥
 असंस्कृतान्तु संस्कार्यां भ्रातृभिः पूर्वमर्हतेः ।
 भगिन्यां च निजादं शाश्वतांश्च तुरीयकं ॥ ४ ॥
 कन्याभ्यांश्च पितृदुर्भ्यादेयं वैवाहिकं वनू ॥ ५ ॥
 विभाज्यमाने दाय्यादेयं कन्यालक्षारं वैवाहिकं
 स्त्रीधनं लभेत् ॥ ६ ॥ इति बृहस्पति मनु कात्या
 यन याज्ञवल्क्य देवल शङ्ख वचनानि ॥ १३७ ॥

पुत्रः — अपुत्र धनं ये गुह्यं करिषे से मृत व्यक्तिर पर
 त्रोपकारार्थं से धनं हस्ते कश्च धनं दानादि
 करिषे ॥

असौ ॥ १ ॥ मृतपेत्योपकारार्थं तद्व्ययार्जने ते पुनः ।
 द्वयं ॥ १ ॥ अयुर्दीनानि दाय्यादा शुक्लवस्त्रासिकानि च । दाय

ভাগে তু লিখিত° লোকৈকনব্যবহীয়তে । তদর্থে চ
ব্যয়° কিঞ্চিৎ কৰ্ভব্য° সর্বসম্মত° ॥

অস্যপু } সমুৎপন্নাদর্শ° তদর্থে স্থাপয়েৎ পৃথক্ । মাস
মাণে } ষাণ্মাসিকে শ্রাদ্ধে বাৰ্ষিকেচ পুষ্পতঃ । ১ । অস্তে
বাসী বাথান্ তদর্থেষু ধর্মকৃত্যেযু নিযোজয়েৎ দু-
হিতাবা । ২ । ইতি বৃহস্পত্যা পস্তম্ববচনে । : ৩৭ ।

পুশ্বঃ — দানের দেশ ও কাল ও পাত্র ও পুকার কি এব°
শাস্ত্রেতে কোন দানকে সাত্ত্বিক কহিয়াছেন ॥

অস্যো } অক্ষয়ত্র° পুয়াগঞ্চ গন্ধাসাগরসঙ্গম° । শ্রীপর্ব
ত্তর° } ত° নৈমিষঞ্চ কাশী কাঞ্চী তথাপুনঃ । গন্ধাদি
পুণ্যতীর্থানি দেশশ্চ গুহণাদিক° । কালঃ-পাত্র°
দরিদ্রাদি বেদবিদ্বাঙ্গণ স্তথা । উপকারমনুদিশ্যা
শুদ্ধয়া দীয়তে তু যৎ । শাস্ত্ররীত্যা নিগদিত° তদা-
ন° সাত্ত্বিক° ষিদুঃ ।

অস্যপু } বারাণশী অক্ষয়ত্র° পুয়াগ° পুষ্করাণি° গন্ধাঃ ।
মাণানি } মূদুতীরঞ্চ নৈমিষামরকণ্টক° । শ্রীপর্বত মহা
কাল° গোকর্ণ° বেদপর্বত° । ইত্যাদ্যাঃ কীৰ্ত্তি-
তা দেশাঃ সুরশিদ্ধনিসেবিতাঃ । ১ । গুহণে° দ্বাহ
সংক্রান্তিযাত্রাদিপুসবেষু চ । দান° নৈমিত্তিক°
জ্যেয়° রাত্রাবপি তদিষ্যতে । ২ । বিদ্যাযুক্তো
ধর্মশীলঃ পুশাস্ত্রঃ ক্ষান্তোদাস্ত্রঃ সত্যবাদী কৃত-
জ্ঞঃ ॥ বৃষ্টিগ্নানো গোহিতো গোশরণ্যো দাতা
যজ্ঞা বাঙ্গণঃ পাত্রমাছঃ ॥ অবুতানামনজ্ঞাণ°
জাতিমাত্রোপজীবিনা° । নৈষা° পুতিগুহো দেহঃ

म शिला तारयेच्छिला ॥ ७ ॥ यो गौशतं
 कनकशृङ्गमयं ददाति । विपुय वेदविदुषे सु
 बह्वृत्ताय । ४ । जमबुक्त्रे दानं द्विगुणं
 बुक्त्रेवुवे । अधीते शत शाहसुमनस्तं वेद
 पारगे । ५ । दीनानाथ विशिष्टेभ्यो दत्तं तु
 सकलं त्वे ॥ ७ । दातव्यमिति यद्दानं दी
 यते इनुपकारिणे । देशे काले च पात्रे च तदा
 नं सात्त्विकं विदुः । १ । पुतिगुहीज-दुर्याध
 कालो देशश्च पावनः । शुक्लात् सात्त्विकी ज्ञेयं
 दानानामुपपन्नकं । ८ । इति स्कन्दपुराणं
 शिष्टं यत् स मनूदक्क भगवद्गीता भविष्य पुराण
 वचनानि ॥ १०८ ॥

पुत्रः — स्त्रीलोक आपन स्त्रीधनेर यथेष्ट दानोपभोग
 करिते प्यारे कि ना ।

अस्यो } विना भद्रं ननुज्ञातं न च स्त्रीधनं व्याप्ते । अथवा
 स्वरं } त्वणादर्थे स्वयं तन्न नियोजयेत् । गर्हिणां बह
 पोष्याणामापच्छ्रयतः सदा । अतो निवेद्य भ
 त्तारमुपयुक्तं तु यद्भवेत् । तद्दद्यादिति वैद्या
 मां नतं निगदितं मया ॥

अस्यपु } न निहोरं त्रियः छय्यः छट्टुवाहमथ्यागात् ।
 माणं } अकादपि च विज्ञात्त स्वयं भद्रं ननुज्ञायेत्
 ननुवचनं ॥ १०९ ॥

পুশঃ — পূর্ববর্ত পুকার স্ত্রীধন নিরূপণ করিয়াছে। সে সকলের উপরে এই নিয়ম কি কোন স্ত্রীধনের দানাদি স্ত্রী লোক করিতে পার ॥

অন্যো } ভর্তৃ দত্তাতিরিক্তে তু সৌদায়িক ধনে স্ত্রীয়াঃ । স্বা
 ভরঃ } তত্র্যং স্বাবরে পি স্যাৎসিতি শাস্ত্রে বিনিশ্চিতং ॥
 অন্যপু } নৌদায়িকং ধনং পুণ্য স্ত্রীণাং স্বাতন্ত্র্য নিযতে ।
 মাণানি } যস্মাস্তুদা নৃশংস্যাথং তেদন্ত মণ্ডলীবনং ॥ নৌদা
 য়িকে সদা স্ত্রীণাং স্বাতন্ত্র্যং পরি বীক্ষিতং । বি
 ক্রয়ে চৈব দানেচ যথেষ্টং স্বাবরেষুপি ॥ ১ ॥ ভর্তৃ
 দায়্যাং মৃত্যে পতৌ বিন্যসেত স্ত্রী যথেষ্টতঃ । বি
 দ্যামানে তু সংরক্ষেত ক্রপয়েন্ত তদনেৎ ন্যাথা ২ ॥
 ইতি কাত্যায়ন নারদ বচনানি ॥ ১৪০ ॥

পুশঃ — স্বামিগণানস্তর ভর্তৃ দত্তস্বাবরধনের দানবিক্রয় স্ত্রী করিতে পারে কি না ॥

অন্যো } ভর্তৃ দত্তস্বাবরস্য ভোগমাত্রং মৃত স্ত্রীয়াঃ । প
 ভরঃ } কৌমৃত্যে প্যস্বতন্ত্রা দানাদৌ সা সতাং মতং ॥
 অন্য } ভর্তৃ পুত্রীণেন যদন্ত স্ত্রীয়ে তস্মিন্মৃত তু ভর্তৃ ।
 পুমাণং } সা যথা কাম স্ত্রীয়াদদ্যাৎ স্বাবরাদৃতে । ইতি নার
 দ বচনং ॥ ১৪১ ॥

পুশঃ — সাধারণ স্বাবর পুত্র পৌত্র ভ্রাতাদিগের অসম্মতি তে দান বিক্রয় করিবে না এইরূপ পুমাণ পাইয়া ছি কিন্তু যদি করিয়া থাকে তাহা সিদ্ধি হইবে

केवल दाता पुत्र्यावारी हईवेन ए रूप एकशत
वचनेओ दत्तवस्तुर अन्यथाकरिते पारेना ईहा जी
नूतवाहन निधिग्राहेन ए व्यवस्था सकल शास्त्र सम्य
ता कि ना ॥

अस्यो } सर्वदायाननुमति मन्तारण साधारणस्वावरस्यैक व
स्तुर } तमपि दायादिकं न सिद्धातीति मतं बह्वुपासीन
ग्रन्थदृष्टं युक्तैकेत दिति विदुषां सम्यतः ॥

अस्य } दायादिनातनुमत्तं यत् किञ्चित् स्वावरे कृतं ।
पुत्राणं } तत् सर्वज्ञकृतं ज्ञेयं यद्येकोपि न मन्यते
ईति पुत्राण्यति वचनं ॥ १४२ ॥

प्रश्नः — विभाग मन्ये यदि कोन अंशी कोन दुव्य लुक्का
रित करिया थाके पश्चात् जाना गेले ताहा कि
पुकारे अंश करिवे ॥

अस्यो } विभागकाले यदुव्यां निरूतं येन केनचित्
स्तुर } विभक्तैर्दृश्याते पश्चाद्यदि तन्न समानं तः
तेन सार्द्धं विभक्तव्यां न तेन पापभाक् स तु
सर्वशास्त्रमतं हेतुद्विज्ञेयं कविद्विज्ञैः ॥

अस्यपु } ऋणे धनेच सर्वज्ञिन् पुविभक्ते यथा विधि । पश्चा
नागानि } दृश्येत् यत् किञ्चित् तत् सर्वं समतां नयेत् ।
अन्योन्यापहृत्तं दुव्यां विभक्तै र्यत्र दृश्याते । तत्र
पुनस्तैः समैर्रणैश्चिभजेरन्निति स्थितिः ॥ २ ॥
पुत्रादितं तु यद् येन पुत्रागत्या तत् समं । भजे

অন্যোন্য়াপহৃতং দ্রব্যং দুর্বিভক্তঞ্চ যন্তবেত্ ॥
 পশ্চাত্ পুণ্ড্রং বিভজ্যেত সমভাগেন তদ্ভৃশুঃ ॥৪॥
 বিভক্তেনৈব যত্ পুণ্ড্রং তন্তমৈব ধনং ভবেত্ ॥
 হৃতং নষ্টস্ত যল্লকং পুণ্ড্রকঞ্চ পুনর্ভবেত্ ॥ ৬ ॥
 ইতি মনু যাজ্ঞবল্ক্য কাत्याয়ন ভৃশু নারদ বচ
 নানি ॥ ১৪৩ ॥

পুণ্ড্রঃ — বিভাগের পূর্বে সাধারণ ধনকোন অংশী যদি অ
 বিক্ভোগ বা দান বিতরণ করিয়া থাকে তা
 হার স্থানে বিবাদ করিয়া মইতে পারে কিনা ॥

অস্যো } পূর্ব বিভাগাদৃশদযেণ ভুক্তং তস্মাত্ত তদধনং নশ
 ভ্রমঃ } ক্যতে গৃহীতুং যদবশেষং স্থিতং ভবেত্ সাসাদিনা
 পুগৃহীয়াদিতি শাস্ত্রবিদাঃ মতং ॥

অস্য } বন্ধনা পহৃতং দ্রব্যং বলায়ৈব পুদাপয়েত্ ॥ পুনা
 পুনাগং } নবিভক্তানাং ভোগং নৈব পুদাপয়েদিতি কাत्या
 য়ন বচনং ॥ ১৪৪ ॥

পুণ্ড্রঃ — কৃত বিভাগে যদি সন্দেহ হয় যে এ বিভক্ত বটে
 কিনা সে স্থানে কি পুকারে সন্দেহ নিবারণ
 হইবে ॥

অস্যো } ভাগে স্বীকৃতে সন্দেহো যদি স্যাদ্ শিমাং তদা ॥
 ভ্রমঃ } পুথমং জ্ঞাতিভিশ্চৈব বন্ধু ভিশ্চান্য সাক্ষিভিঃ ॥
 ক্রমেণ ভাগলেখ্যেণ কৃতব্যাস্তস্য নিশ্চয়ঃ ॥
 শাস্ত্ররীত্যা নিগদিতং পরাচার্য্য মতং যথা ॥

अस्यपु } विभागसमन्वेहे दायदानां विनिर्णयः । ज्ञा
नागानि } तिभिर्भागलेथ्येन पृथक्कार्यं पुबन्तना ॥ १ ॥
विभागनिहवे ज्ञातिवद्भू साक्ष्यतिर्लेखितैः ।
विभागभावमा ज्ञेया गृहकैश्चैश्च योतकैः । २ ।
गोत्रभाग विभागार्थे समन्वेहे समुपस्थिते । गो
त्रजैश्चापरि ज्ञाते ह्यनं साक्षिन् नर्हति । ३ ।
इति नारद याज्ञवल्क्य शब्द वचनानि ॥ १४५ ॥

पुत्रः - - विभाग पत्र कि पुकार इय ॥

अस्यो } विभागसमये प्रीत्या भ्रातरश्च परम्परं ॥ वि
त्तरं } भागपत्रं ह्ययुक्तं यद्दत्तं तत्र साक्षिणः । येन
स्त्रेयास्तु नामानि द्रव्याणां पृथक् पृथक् निवेश्य
वर्षानादि स्वहस्ताक्षरचिह्नितं । कृत्वा तथा कारि
यित्वा साक्षिणां पृथक् पृथक् । तत्रानिपिज्ञो
योन्येन समतं लेखयेत्तु सः । लेखकोपि नि
खेन्नान् स्वकं साक्षिसमीपतः । एवमिदं भागपत्रं
थ्यं शुद्धं कृत्वा तू बद्धुभिः एकमेकसु संरक्ष्य
स्वेष्वे स्थाने पुयत्तः । कदाचिदपि चेत्तस्य भवेत्
काले पुयोजनं । दर्शयित्वा तु समन्वेहं सर्वेषां
वारयेत् खलु । पण्डितानां मतं हेतद्विज्ञेयं
कवि ह्यङ्गरेः ॥

अस्यपु } भ्रातरः संविभक्त्याये स्वक्यातु परम्परं । विभाग
नागानि } पत्रं ह्ययुक्ति भागलेथ्यं तदुच्यते । १ । अः
कश्चिदर्थो निष्पातः कृत्यात परम्परं । लेखा

স্তু সাক্ষিনং কাব্যং তন্মিহ্নিক পূর্বকং । সমা
 মাসতর্জীহণামজাতি স্বগোত্রকৈঃ । সমাপ্তার্থে
 ঋণী নাম স্বহস্তেন নিবেশয়েৎ । মতং মেহ নুক
 পুত্রস্য যদ্রোপরি লেখিতং । ২ । সাক্ষিনশ্চ স্ব
 হস্তেন পিতৃনামক পূর্বকং । অত্রাহ মনুকঃ সাক্ষী
 লিখেষুরিতি তে সমাঃ । উভয়াভ্যর্থিতেনৈত
 ম্ময়া হৃগুকনুনা ॥ লিখিতং হৃমুকেনেতি লেখ
 কোস্তে ততো লিখেৎ ॥ ৩ ॥ অলিপিভ্রো ঋণীয়ঃ
 স্যাৎ স্বমতং তু স লেখয়েৎ । সাক্ষী বা সাক্ষিণা
 ন্যেন সবসাক্ষি সমীপতঃ । ইতি বৃহস্পতি যাক্ত
 বন্য নারদ বচনানি ॥ ১৪৬ ॥

১৪৬ — যেস্থানে সাক্ষী কিস্বা বিভাগ পত্রনাথ্যকৈ সেশুলে
 কি পুকারে বিভাগের নিশ্চয় হইবে ॥

অস্য
 স্তরং } সাক্ষিত্যে বলবজ্জ্বেয়ং শুদ্ধং চেল্লিখিতং ১ ২ ।
 তদভাবেই নুমানেন পুথগায় ব্যায়াদিনা । সঠিত্যঃ
 সুধীভিঃ কর্তব্যো বিভাগস্য বিনির্দেশঃ ॥

অস্যপু
 ণানি } সাক্ষিত্বং পুীতিভাব্যঞ্চ দানং পুহণমেবচ । বিভ
 ভ্রাতৃতরঃ চর্য্যণা বিভক্তাঃ কথঞ্চন । যেসামে
 তাঃক্রিয়া ন্যোকে পুবস্তস্তেষুরিকৃথতঃ । বিভক্তা
 নবগছেযুর্লেখ্যম প্যস্তুরেণ তান্ । ১ । সাহসং হা
 বরং ন্যাসঃ পুাং গুণাগশ্চ রিকিথনাং । অনুমানেন
 বিজ্ঞেয়ং নস্যাতাং পত্রসাক্ষিণো । ২ । বলানুবন্ধ

व्याघातां ह्येति जहिसभावकं । अथ भोगःस्त्वाव
रसा विभागस्य पृथक् धनं । पृथगस्य वारधना
दसीदक परम्परं । वगिक् पथक ये द्युर्विभक्त
क्तास्ते न संशयः ॥ इति नारद बृहस्पति कात्या
यन वचनानि ॥ १४१ ॥

पुत्रः — गोष्ठीर मध्ये यदि एक अंशी दूरदेशे गिया
थाके बहकालानन्तर विभागेर परे वा पुत्रे मे
किन्ना ताहार पुत्र पौत्रेरा आइसे तवे ताहारा
साधारण धनेर अंश पाईवे कि ना ॥

अन्या } दायदानां मध्ये यः कश्चिद्बहकालं देशान्तरग
त्रं } तः पश्चात् कृते कृते वा विभागे यदि स किन्ना
मृतपितृकतः पुत्रपौत्र पुपौत्र पुत्र पौत्र
पुपौत्रश्च गताः भवन्ति तदा साधारणधनस्यांश
भाजः स्यादिति विदुषां मन्मतं ॥

अस्यपु } कृते कृते विभागे वा अकथी यत्र पुद्गल्यते ।
मागानि } सामान्यं चेद्वेदयत् तत्र भागहरस्तु सः । अथ
क्वेत्तं गृहं लेखां यस्यापैतामहं भवेत् । चिर
कालपुण्यितोपि भागभागगतस्तु सः । गोत्र
साधारणं तान्ना योन्यदेशं समाश्रितः । तद्वं
अस्यागतस्यांशः पुद्गतव्यो न संशयः । तृतीयः
पथकमैश्वर सप्तमोवापि यो भवेत् । अथनाम
परिच्छाने लभेतां पं क्रमागतं H ॥ १ ॥ वं
परम्परया मौलाः सामन्ताः आमिनं विदः । तद्वं

শস্যাগতম্যাদিশো দ্বীতব্য। গোত্রজৈর্নহীতি।
স্পতি পুজাপতি বচনানি ॥ ১৪৮ ॥

পুশঃ — মধ্যস্থদ্বারা বিভাগ নিশ্চিত হইলে পরে পশ্চাৎ
বিদেশাগত ব্যক্তি যদি বাস্তুবাদি নিকটে স্থিতি
আপন বিভাগকে মন্দজ্ঞান করিয়া স্বীকার না
করে তবে পুনর্দ্বার বিভাগ হয় কিনা ॥

অস্যো } শাস্ত্রীয়বিভাগন্তু সকৃতদেব ভবাত তত্র যদ্যেক
স্তরং } স্যাসংমতিস্তদা তেনান্যভাগং গণীতব্যং বিভাগ
পুনর্গভাবে দিতি সত্যং মতং ॥

অস্যপু } সকৃতংশোনিপততি সকৃৎ কন্যা পুদীয়তে । সকৃ
নাণানি } দাহ দদানীতি ত্রীন্যোতানি সকৃৎ সকৃৎ ॥ ১ ॥
ইতি মনু বচনং ॥ ১৪৯ ॥

পুশঃ — মধ্যস্থিত লোকের দিগের অনধনত পুশুক্ত
যদি বিসদৃশ বিভাগ হইয়া থাকে দুর্বিণী হইয়া
ছে বলিয়া সকল ভ্রাতারা তাহাতে সন্দেহ করিলে
পুনর্দ্বার বিভাগ হয় কিনা ॥

অস্যো } বিভক্তানাং সর্বেষাং দায়াদানাং পুশু বিভাগে
স্তরং } যদি বিসদৃশ বুদ্ধি ভবতি তদা সর্বনেকী কৃত্য বি
ভাগঃ কর্তব্য ইতি বিদাং সম্মতং ॥

অস্যপু } বিভাগে যত্র সন্দেহো দায়াদানাং পরস্পরং । পুন
রাণ্ডং } বিভাগঃ কর্তব্য পৃথক্ স্থানস্থি তৈরপীতি মনু
বচনং ॥ ১৫০ ॥

पुत्रः — ये व्यक्ति आपन ईच्छाय अंश विवेचना पूर्वक
 लईया पश्चात् बले ये एताग ताल हय नाहि सकु
 ल् एकत्र कर पुनवार विभाग करिते हईये से
 स्थाने कि कर्तव्य ॥

अस्यो } स्वयं विभागं स्वीकृत्य यः कश्चित् पश्चाद्दुविभाग
 त्वरं } इति क्त्वा विपुति पद्यमानः स राज्ञा निवार
 णीयोऽइत्यागुहे दण्डाश्चेति विदां सम्यतं ॥

अस्य } स्वेच्छागर्तविभागो यः पुनरेव विसं वदेत् । स
 पुनाणं } राज्ञांशे स्वके स्थाप्याः शासनीयोनुवक्तु कृदिभि
 बृहस्पति वचनं ॥ १५१ ॥

पुत्रः — पितार अविद्यमाने गृहेर रक्क ज्येष्ठ अथवा
 अन्य कोन योग्य भ्राता यदि लोभाकृष्ट हईया
 कोन भ्रातार अंश वक्कना करे तवे से पाप
 भागी एवं राजार निकटे दण्ड हईवे कि ना ॥

अस्यो } पितृमरणान्तरं यो गृहा ध्याक्यभ्राता लोभा
 त्वरं } दनाभ्रातृन् भागाद्वधयति स राज्ञा दण्ड्या निरंशी
 चकर्तव्यः भ्रात्रादि वृत्तिच्छेदजन्या पापाभागीचेति
 विदुषां सम्यतं ॥

अस्य } यो लोभाद्विनिश्चरी त ज्येष्ठो भ्रातृण यवीयसः
 पुनाणं } सोऽ ज्येष्ठः स्यादभागश्च नियन्तुव्यश्च राज्ञाभिः ।
 यो वै भागिनं भागायुदते चयत एवैनं समदि

টৈম্ন মচয়তে ইথ পুত্রমথ গৌত্রঞ্চ চয়ত ইতি মনু
গৌতম বচনে ॥ ১৫২ ॥

পুত্রঃ — ভ্রাতার বিভাগের পরপরস্পরঅনুমতিবাত্তিরেকে
আয় ব্যয় ও সাক্ষ্য পুত্রিত্যব্য এবং আপন
হাবরের দান বিক্রয়াদি করিতে পারে কি না ॥

অস্যো } বিভক্তঃ মতুরং ভ্রাতৃত্বিঃ পাকবলি বৈশ্বাদেবায়
ভ্রূঃ } ব্যয় পুত্রিত্যব্যনেখ্যাসাক্ষ্যহাবরদানবিক্রয়পুত্রি
গুহ্যচ পুত্রপুত্রকার্য্য যন্তু বৃহস্পতিবচনং বিভ
ক্তা অভিততা বা মপিপ্তাঃ হাবরে সমাঃ । হাব
নীশা যদেত দানাধনন বিক্রয় ইতি পিবি
ভক্তা মনসি ব্যবহারসৌকার্যার্থে তিপাদ
কৃতি গুণাদ্যনুমতিবদিতি হাবরঃ ৫ মিয়ত
সাক্ষ্যাদিবিগনে বিভাগবিভাগনির্গয়ো দুঃশক্যঃ
স্যাৎ কালান্তরে । মতাস্তনুতে বিভাগনি
র্গয়ানপেক্ষ্য এব ব্যয়হারঃ সিদ্ধ্যতি মদানু
ত্তা মত্বাদিত্যাশয় ইতি বিভাগেন্দরা দয়
আহরতঃ বিভক্তা যদ্যনুমতিঃ মর্হস্তি তদা
ব্যবহারসৌকার্য্যমাত্রং ভবতি । যদি ন মর্হস্তি
তথাপি ন দানাদ্যনিম্পত্তির্যতঃ কৃতে বিভাগে ম
ম্বদ্বাস্পাদীভূতদুব্যস্য লোকশাজ্জাবিক্রজে দানা
দিকরণে কা বিপুতিপত্তিশক্তা পূর্ব যন্তিথিতং
পিতৃদুব্যাবিরোধেন পুত্রার্জিত দুব্যস্য দানবিক্র
যাদৌ পিত্রনুমতি পুয়োজনং তদপি দানবিক্রয়

पतितां पञ्चमना विभूराः पितृन्यायार्थं न तु
पितायाः निष्पत्तिरिति विदां सम्मतं ॥

अङ्गपुत्राः पुत्रितायाश्च दानं गुह्यमेव च । वित्त
भागानि । तत्रा तत्राः अयुर्मावित्तकाः परस्परं ॥ १ ॥
दत्तव्यतां बहवः पृथक्पृथक् पृथक् क्रियाः ।
पृथक् अत्र गोपेता न चैव कार्याः स मताः ॥
वृत्तान्तं यदि दद्यात्ते विक्रीणीयुः रथापि वा ।
अयुर्वथेष्टं तं गर्वनीयांश्चैव धनमा वै ॥

एकपाकेन वसतां पितृदेवद्विजाकनः एकं
तदेद्वित्तकानां तदेव स्यात्पुत्रे सूत्रे ॥ २ ॥
तत्राङ्गानथ दत्तातोः पितृः सुभ्यां तैव हि ।
पुत्रितायाश्च न साक्यं न वित्तकेन तं च तं ॥ ३ ॥
इति नारद बृहस्पति याज्ञवल्क्य वचनानि ॥ १५० ॥

इति दायविभागस्य द्विपञ्चाशच्छताधिका । दाय
मत्तकसङ्गाकरे भावस्थाः समुदीरिताः ॥
इति ॥

॥ দায়ভাগস্য ক্রোড়পত্রং ॥

পুং -- বিবাহ কালে জানাতাকে শশুর যদি কিছু ভূম্যা
 দিাদয় থাকে পুনরীর ঐ জানাতা অন্য
 নিবাহ কলে পশ্চাৎ দুই স্থীর সম্বন্ধ রাখিয়া ঐ
 ব্যক্তি লোকান্তর হইলে পূর্বস্থিত দত্ত ভূম্যাদি
 পুনরীকৃত পুত্র পাইবে কি মতল পুত্রের
 সমাংশ করিয়া লইবে ইতি ।

অস্যো } বিবাহনময়ে শরমণে জানাতারমুদিশ্য যৎ
 ভূরং } স্থাবরাদি ধনং দত্তং তত্র তস্যান্তি সন্ধিননি দুইতু
 দৌহিত্রাণানিদ্ ভবন্তি পূর্ব পত্নীজাত পুত্রাণা
 তত্রাধিকার ইতি ন তাং সন্নতং ॥

অস্যপু } বিবাহ কালে যৎ কিঞ্চিদ্রায়াদিশ্য দায়তে ।
 নাণং } কন্যায়ান্ত ভবেদি ভূমবিভাজ্যঞ্চ বন্ধু ভিরিতিব্য
 ল বচনং ॥ অন্যদপি পামানিকবচনং যদন্তু দুই
 তুঃপত্যে স্ত্রিয়মেব তদন্বিয়াৎ । মৃতে জীবতি বাপ
 তৌ তদপত্য মৃতে স্ত্রিয় ইতি ॥

॥ अथ दक्षकव्यवस्थानिर्णयः ॥

पुत्राः - - - - - किरणः - - - - - आत्मात्मा इत्यनीतुलोक सकल मनुज
... पुत्राः किरणः ...

पुत्राः - - - - - किरणः - - - - - आत्मात्मा इत्यनीतुलोक सकल मनुज
... पुत्राः किरणः ...

पुत्राः - - - - - किरणः - - - - - आत्मात्मा इत्यनीतुलोक सकल मनुज
... पुत्राः किरणः ...

पुत्राः - - - - - किरणः - - - - - आत्मात्मा इत्यनीतुलोक सकल मनुज
... पुत्राः किरणः ...

असौ } पुत्राः अनिरयत्राणां हेतुवाः सन्यातावतः । पित्रो
द्वरं } दक्ष क्रियाहेतुर्मान संकीर्तनाय ॥ दक्षप्रवोर
सभावे सर्ववर्णेन सर्वदा । पुत्रपुतिनिधिः कार्यः
सर्वशास्त्र विदां न तं । अन्याथा पुत्र्यावायः स्याद्वि
धित्यागाः परत्रचा पित्रर्गादविभूक्तत्वात्प्राप्ति स्वर्गो
पि शास्त्रतः ॥

অস্যপু } অপুত্রেষু কৰ্তব্যঃ পুত্রপুত্ৰিনিধিঃ সৰ্বা পিত্তো
 নাথানি } দক ক্রিয়াহেতুতামস্মাৎ পুত্রতঃ ॥ ১ ॥ অপু
 ত্রেণ সূতঃ কার্যো যাদৃক্ তাদৃক্ পুত্রতঃ পিত্তো
 দক ক্রিয়াহেতুতামস্মাৎ কীৰ্তনায়চ ॥ ২ ॥ জায়মা
 নো বুদ্ধাশ্চিতিখণবান্ জায়তে বুদ্ধার্থেণ স্বাধি
 ত্যো যজেন দেবেভ্যঃ পুজয়া শিহ ॥ ৩ ॥ ৪ ॥
 ষষবা অননী যঃ পুত্রী বজ্জা বুদ্ধাশ্চিতিখণবান্
 বচনোপ ১১৫ ॥ ২ ॥

পুত্রঃ — দত্তক পুত্রের লক্ষণ কি ॥

অস্যো } অপাত্ কালে গৃহীত্বং দদ্যাৎ পুত্রং পিত্তো
 ত্তরং } সাত্তয়েদত্তকঃ পুত্রো যথা শাস্ত্রে নিৰ্দ্ধারিতঃ
 অন্য } পিত্তো পিত্তা না দদ্যাৎ পুত্রং দত্তকং পিত্তো
 পুনাথ } বুদ্ধাশ্চিতিখণবান্ জায়তে বুদ্ধার্থেণ স্বাধি
 ত্যো যজেন দেবেভ্যঃ পুজয়া শিহ ১১৫ ॥ ২ ॥
 দদ্যাৎ পুত্রং পিত্তো পিত্তো পিত্তো পিত্তো
 ননুযাজ্জবন্না বয়ো ১১৫ ॥

পুত্রঃ — স্ত্রীলোক আপন পুত্রকে গৃহণ করতে বা
 দিতে পারে কি ॥

অস্যো } তত্র নুজ্ঞাৎ পিত্তো পিত্তো পিত্তো
 ত্তরং } ত্রেণেত্যনেনৈতি পিত্তো পিত্তো
 যুক্ত্যপি পুত্রজননে কারণত্বং পিত্তো যথা ১
 তস্য পুত্রিনিধিকরণে ইপি নিমিত্ততা ॥ তথা
 নেপি বিজ্ঞেয়ং সৰ্বশাস্ত্রবিদ্যাং নতং ॥

ने त्रीपुत्रं दद्यात् पुत्रि गुह्यीयादानात्रानुजाना
स्तुः शक्रशोधि तसन्तवः पूकषो मातापितृ
निमित्तकस्तसा पुदानविक्रय परित्यागेषु माता
पितरौ पुत्रवत इति वशिष्ठ वचनं ॥ ४ ॥

पुत्रः— दूर्तिष्वादि समये स्त्रीलोक पतिर अनुमति वाति
रेके पुत्र दान करिते पारे कि ना ॥ १३

अन्या— पुत्रां दद्यात् विनापि स्त्री पुत्रं दद्यात् सदापदि ।
अन्यायान् पुत्रवत्स इति शब्द विद्यामतं ॥

मातापितृभ्यामुत्पुष्टेयस्य दानात्तरेण वा ॥ १ ॥
पुत्रं वा पुत्रं च कर्तव्यं दानं विक्रय एववा
अन्यायान् पुत्रवत्स इति शब्दविनिश्चय इति
वेदवक्तव्यं वचनं ॥ ५ ॥

पुत्रः— के पुत्रं दद्यात्

अन्या— पुत्रं दद्यात् पुत्रदानं पुत्रवत्सः । नैकपु
त्रं दद्यात् पुत्रवत्स इति शब्द विद्यामतं ॥

अन्या— पुत्रं दद्यात् पुत्रदानं कदाचन । बहुपुत्रेण
पुत्राणां दद्यात् पुत्रवत्सः ॥ १ ॥ नैकपुत्रं
दद्यात् पुत्रि गुह्यीयादाना सहि दानानां पुत्रेषा
मिति शौनक वशिष्ठ वचने ॥ ७ ॥

पुत्रः— बाह्यारं दुई पुत्रआहे से व्यक्ति एक पुत्र दिते
पारे कि ना ॥

অস্যা } দ্বিপুত্রস্ত পুত্রদানং কৰ্ত্ত্বং ন শকুয়াৎ কুৰ্ভব্যং । দেবা
 তরং } দেকসূতে নষ্টে ত্ব পুত্রঃ স্যাৎ দিতি স্বয়ং । অল্পদেশ
 পুচলিতং চন্দ্রিকাকার সন্নতং ॥

অস্যা } একপুত্রোহ পুত্রোনে মতঃ কৌরবনন্দন । একং
 পুমাণং } চক্ষুৰ্থা চক্ষুর্নাশে ভস্যাক্ষ এব স হীত মহীভারতে
 শান্তনুবাক্যং । ৭।

পুশ্ণঃ — অনেক পুত্রের মধ্যে কোন পুত্রকে দান করিতে
 পারে ॥

অস্যা } নদাতব্যো জ্যেষ্ঠপুত্রঃ কনিষ্ঠো নধ্যনোথবা । দেয়ঃ
 তরং } শাস্ত্রে নিগদিতঃ শুরিভিস্ত পুরাতনৈঃ ॥

অস্যা } ন জ্যেষ্ঠং পুত্রং দদ্যাৎ । ১। জ্যেষ্ঠেন জাতনাত্রেণ
 পুমাণে } পুত্রী ভবতি মানবঃ । পিতৃণা মনুগশ্চৈব স ভক্ষ্যাৎ
 সৰ্ব্বমহীতি । যন্মিহ্নং সন্নয়তি যেন চানন্ত্যমশতো
 সএব ধর্মজঃ পুত্রঃ কানজানিতরান্ নিরুতি
 বশিষ্ঠ মনুবচনে । ৮।

পুশ্ণঃ — কোন ছলহইতে পুত্র গৃহণ করিবেক ।

অস্যা } সপিণ্ডাঙ্গাসগোত্রাজ্ঞা কৰ্ত্তব্যঃ পুত্রসংগৃহঃ । তদভা
 তরং } বে স্বজাতৌ তু সর্বেষামপ্যয়ং বিধিঃ । সম্বন্ধস্যা
 বিকঙ্কাম ইতি শাস্ত্র বিদ্যাং মতঃ ।

অন্যপু } সপিণ্ডাপত্যকথৈব সগোত্রজনথাপিবা । অপুত্র
 নাগানি } কো দ্বিজো যস্মাৎ পুত্র স্তে পরিকল্পয়েৎ ॥ ১ ॥
 সমানগোত্রজাতাবেপাল্লয়েদন্যগোত্রজং দৌহিত্রং

भागिनेयश्च मातृससूतं विना । ब्राह्मणो ब्राह्मणं
 पुष्ये न कर्तव्यो न्यतः क्वचिच्छ्रियाणां स्वजातो
 तु शुक्रगोत्रसमेहिपिवा । वैश्यानां वैश्याजाती
 यु शुदाणां शुदुजातिषु । सर्वेषां चैव वर्णानां
 जातिष्वेव न चान्यतः । २ ॥ सजातीयसूतो गाह्यः
 पिण्डदाता स श्वकथभागिति शाकलशौनक
 बल्य वचनानि । २ ।

पुत्रः — शुद्धुरा दौहित्रके एवं भागिनेयके दत्तकरिते
 पारे कि ना ।

अस्यो } दौहित्रो भागिनेयो वा गाह्यः शुद्धे तु सर्वदा ।
 उरु } ब्राह्मणक्रियविशां विधिर्नास्तीति सूचितं ।
 अस्यपु } ब्राह्मणादि त्रये नास्ति भागिनेयः सूतः क्वचि ।
 माणं } दौहित्रो भागिनेयश्च शुद्धेस्तु क्रियते सूत इति
 शौनक वचनं । १० ।

ये पुकारे दत्तक गुह्य करिबे ताहार इति कर्तव्यात् याज्ञ
 शौनक श्वि एव गोतम उ वशिष्ठ करियाछेन ताहा
 पृथक२ पुकाश करितेछि ।

॥ अथपुत्र पुतिगुह पुकारः ॥

शौनकोहं पुब्रह्म्यामि पुत्रसंगुहनुत्तमं । अपुत्रो नूत
 पुत्रोवा पुत्रार्थं समुपोष्यात् ॥ वाससी छण्डले छत्रनुषी
 शंटांशुरीयकं । आचार्या धर्मसंयुक्तं वैश्वं वेदपा

রগা ॥ মনুস্মৃতি সৎপূজ্য রাজানং চ দিগ্গনং হৃদীম্ । বন্ধু
 নাহন্ন সর্বাংস্ত গুণমস্বামিন এবচ । বন্ধু নামেন্দ্রো হোমস্য ব্রাহ্ম
 গাংশ্চ বিশেষতঃ । বর্হিঃজশসন্নং চৈব পানাসংগেথ্যামনং ।
 এতানাদৃত্য বন্ধু শ্চক্রাতীনাহুর যতুতঃ । অত্রাধ্যানাদিকং
 তত্র কন্যাহোং পবনাম্রকং ॥ দাতৃঃ সমক্ষং ব্রাহ্মচপুত্রংদে
১১১ ষাচয়েৎ । দামেসমর্থো দাতার্ষ্মৈ যো যষ্টৈরিত্তিপক্ষ
 তিঃ ॥ ততোদাতা আচম্য পুধানাযন্য দেশকানৌ চনং কী
 ত্য শ্রীপরমেশ্বর পুত্যাৰ্থং পুত্রদানমহং করিযো । ইতি সৎক
 ল্লাগণেশং সৎপূজ্য চতনুপ্রিষ্টপ পঞ্চম্যানষ্টপ পুত্রদানেবিন্য
 যচ্ছেন্দ্রদক্ষিণায়ামমণিরি যচ্ছিয়ে । ইত্যংবু ইন্সংপূবং তবপৈতৃ
 কর্ণপাকরণ পুন্নামনরকত্রাণ সিদ্ধার্থমাত্মণঃ শ্রীপরমেশ্বর
 পুত্যাৰ্থং তুভ্যমহং সৎ পুদদে । ন মম পুতি গুহীতুঃ পুত্রো
 ভবান্ ইত্যুক্ত্য পুতি গুহীতৃহস্তে সঙ্কেতং জনং নিরাক্ষিপেৎ ।
 স্ততঃ পরিগুহীতা পরিগৃহ্ণাতি ধর্ম্মায় ত্বাং পরিগৃহ্ণামি সন্ত
 তৈ ত্বাং পরিগৃহ্ণামি । তথা দেবস্বাহতি নস্ত্রে । ইস্তাত্যাং
 পরিগৃহ্ণ চ । অহাদহাদৃচং জপ্ত্বা আনুয় শিশুমূর্ছনি । বস্ত্রা
 দিভিরনং কৃত্য পুত্রচ্ছায়াবহং সুতং । নৃত্যাগীতৈশ্চ বা দৈত্য
 শ্চ স্বস্তিশকৈশ্চ সংযুতং । গৃহ্মধ্যে তমাধায় চকু কৃত্বা বি
 ধানতঃ । যস্তাদৃতেত্র্যচাচৈব তুভ্যনগেথ্যৈককয়া । সোমো
 দদাতিতোতাভিঃপুত্যাৰ্চং পঞ্চভিঃপুথ্য । বন্ধুগৌ তন্নস্তু পায়সং
 তত্রমাজ্যং চশতসংখ্যকং হোময়েৎ । পূজাপতেন হৃদেতানি
 তাদিশ্য পূজাপতিং । দক্ষিণাং গুরবে দদ্যাৎ ষপাশক্তি
 দ্বিজোক্তনঃ । বশিষ্ঠোপি । পুত্রং পুতি গুহীষ্যম্বন্ধু নাহুয়

राजनि चावेदा निवेदनस्य मध्ये व्याहृतिभिर्हत्वा अदूर
वाक्यं वक्षु सन्निकृष्टे एव पुत्रिगृहीयात् ॥ ११ ॥

मानसानामितिपौक्तं यजुर्वेदिनतेपुनः । कथयानि
समायेन यथावोवायनो वृवीत् । अथ पुत्रपुत्रिगृहीविधिं
व्याथीसामः । शुक्रशोणितसक्तवः पूत्रोमातापितृनिमित्त
कः । तया पुदानपरित्यागविक्रयेषु मातापितरौ पुत्रव
तः । नत्वेकं पात्रं दद्यात् पुत्रिगृहीयाद्वा सहि सन्तानाय
पुत्रेषां । नक्षी पुत्रं दद्यात् पुत्रिगृहीयाद्वा इत्यत्रानुक्ताना
मुक्तः । पुत्रिगृहीयात्कृद्गते देवासमी द्वे द्वष्टने इंगुरी
यकं च आचार्यं वेदपारगं दशमयवर्हिः पलाशमयमि
धुमव ह्य राजनि निवेद्या परिधादि चागारमध्ये वृक्षगा
नन्नेन परितोष्य पुण्याहं स्वस्तिवाङ्मिति वाचयित्वा अथ
देव यजनोत्तरेण पुत्र्यापुणीतायाः कृत्वा दातुः समङ्गं
गत्वा पुत्रं ने देहीति तिक्रेत ददानीति दद्यात् धर्माय त्वा
महं गृह्णानि सन्ततो व्रामहं गृह्णानि इत्यथेनं वज्रदण्ड
भानं हरीयकेन चालकृत्य परिधानपुत्र्याग्निमुखात् कृत्वा
पायसेन जुहोति यस्तु हृदाकारिणानन्यामान इति पुरोनु
वाकामनूद्य यस्मै त्वं शक्यते जातवेद इति जुहोति ।
अथ व्याहृतिभिर्हत्वा द्विष्टिकृत् पुत्रुतिसिद्धनाधेनुरवदान
दक्षिणां ददात्येते च वाससी परिधाय एतेद्वष्टले एत
च्छा गुरीयकं ततः पाक् सङ्कति स्वस्तिवाचनं नान्दिशाङ्गादि
पूर्वकं जातकर्मादि संस्कारान् हर्षित ॥ १२ ॥

ब्रह्माचाधिकारिणास्तुति विशेषमाह शौनकः पवित्रपा
 णि प्राणाना वन्य देशकालौ च संकीर्तयामम अपुजास्यपुयुक्त
 पैत्रकथापाकरण पुमाननरकत्रागद्वारा त्रीपरमेश्वरं प्री
 त्यथ शौनकोक्तविधिना पुत्रपुति गुहमहं करिष्ये । तद
 ज्ज्वेन अस्ति पुण्याहवाचनं आचार्यवरणं आचार्यस्य मधुपर्वे
 गानं विष्णुपूजनं ब्रह्मवर्गं ब्राह्मणे भोगदानं च करिष्ये ।
 तत्तदौ निर्विघ्नतासिद्धार्थं गणपति पूजनमहं करिष्ये ।
 इति संकल्लवरणास्तं कृत्वा मधुपर्कास्ते पितृणां जनदेवता
 नानां पूजां प्रीत्यर्थं ब्राह्मणं ब्रह्मं च भोजयेत् । तत
 आचार्यो देशकालौ संकीर्तय ज्ञमानानुद्धया पुत्रपुतिनि
 धि पुहास्येन विहितहोमं करिष्ये इति संकल्ल्याग्निपु
 त्रपानास्तं कृत्वा धानं अर्प्यात् । चक्रुसी आज्येन इत्यस्ते
 रत्र पुधानं सकृदग्निं सद्धारं सूर्यासावित्रीशुक्रगाग्निं वायु
 सूर्यां पूजापतिं चाज्येन शेषश्चिष्टि कृतमित्यादि अष्टाविं
 शति मूष्टं निरूप्य तावत् कृत्वा पौक्य आज्येत् पवनास्तं
 कृत्वा ब्राह्मणैः सह दातुः समङ्कंगच्छेत् दातारं पुत्रस्यपुत्र
 देहाति ब्राह्मणद्वारा याच्यंकारयेत् । ततः अस्तिनोमिमी
 तामित्यादि मन्त्रैः संपूह्यमानिय हस्तौ पादौ पुष्काल्याचन्या
 णैः पश्चिमतोमातृक् संसरे स्वदक्षिणतोवाननुपवेश्या
 आचार्यो दक्षिण तः अग्रमुपविशेत् । तत आचार्यो बहिषी
 सुरगाघाराज्यं भागास्तं अर्प्यात् चक्रुमवदानविधिनावदायअ
 स्तुताकी विशेषेतिद्वयो राज्ञ्यो बह्वंश्रुतं । क्षयिरग्निर्दे
 वत्रताद्विष्टुप पछन्दः । पुत्रपुतिगह ज्ञेयं निनि र्माणां ।

यस्तु ह्यास्ति खर्ग ह्यं क्रमेण पाठित्वा स्वाहेति कृत्वा दद्यात्
 ग्रामः अग्रे ईदं । पुनरुवाच तत्रुता मन्ने इति मन्त्रेण स्यात्
 स वित्रीश्वरिः स्यात्सावित्री देवता च अनष्टुपौ त्रिजगती
 चतुर्था तष्टुपपञ्चम्या नष्टुपः । पुनरुवाच पञ्चभिर्ह्युवाच
 सर्वत्र स्यात्सावित्र्या इति त्यागः । ततो वास्तु समस्तमहाव्या
 हृत्तिभि राजानं त्रिभिर्ह्युवाच । तत्र स्यात्समाप्यात्
 य धेनुं दद्यात् वाक्कान् भोजयेत् कर्मणः संपुनः
 यित्वा ईरार्पणं श्रुत्वा इति शैलकान्त पूज्यारिषु
 कारः ॥ १२ ॥

प्रागः— कतन क्रमेण वाक्कान् दद्यात् करिषे ॥

अग्रे ।
 त्रुत्वा } कार्थेया ज्ञातविसंस्कारश्चतुर्ह्युवाच । तत्रुता मन्ने इति मन्त्रेण स्यात्
 स वित्रीश्वरिः स्यात्सावित्री देवता च अनष्टुपौ त्रिजगती
 चतुर्था तष्टुपपञ्चम्या नष्टुपः । पुनरुवाच पञ्चभिर्ह्युवाच
 सर्वत्र स्यात्सावित्र्या इति त्यागः । ततो वास्तु समस्तमहाव्या
 हृत्तिभि राजानं त्रिभिर्ह्युवाच । तत्र स्यात्समाप्यात्
 य धेनुं दद्यात् वाक्कान् भोजयेत् कर्मणः संपुनः
 यित्वा ईरार्पणं श्रुत्वा इति शैलकान्त पूज्यारिषु
 कारः ॥ १२ ॥

अस्यापु
 मागानि } यदि वाक्कृतसंस्कारो यदि वातीतशेषवः । गुह्ये
 पञ्चमाहर्षात् पुत्रेष्टिं पुथमं चरेत् ॥ १ ॥ बुक्कव
 ल्क सकार्थं विपुणां पञ्चमे शुभं । पुनरुवाच
 हाहू दुगां शुभः सन्धिः पुतिष्ठितः ॥ २ ॥ अन्य
 आथोक्तवोदत्तः पुत्रेष्टिवोपनयितः । सगोत्रे
 ण शशाथोक्तविधिना शशाथत्वात् ॥ ३ ॥ दत्ता
 द्या अपि तनयानि सगोत्रेण नान्यथा आहर्षित

पुत्रतां समागन्याबीजं समुद्धवा इति शौनक मनु
दशमः कालिका पुराण वचनानि ॥ १७ ॥

पुत्रः— शौनकोक्तं दत्तक विधानं वाति रक्षे यदि कोन
वाक्ति पुत्र गुहण करिया थाके से दत्तक सिद्धि ह्य
किना ॥

अस्या } शौनकः दत्तकविधानं कृतोदत्तः सुसिद्धाति ॥
दत्तक } विना विधानेन कृतो दासइत्यादिधीयते ॥
पुत्रीतु धर्म आगुस्यादिति शास्त्रे विनिश्चितं ॥

अस्यापु } अविदास विधानं यः परि गृह्णाति नन्दनं । वि
दत्तक } वाह विधिनाहं तं स धर्माद्धनं भाजनं ॥ १ ॥
दत्तक } तद्भाष्ये यदि नःकारा निजपौत्रेण वैकुता दत्ता
दया स्तनसासु मारनाथा दास उच्यते ॥ इति विधा
नमाशा शौनक वचने ॥ १४ ॥

पुत्रः— दत्तक पुत्र जनकेर गोत्र त्याग करिया छ किन्तु
से सोत्रे विवाह करिते पावे कि ना ॥

अस्या } जनकस्या भ्रूले चान्य दत्तकस्या नापि पुत्रता । पक्षमी
दत्तक } स पुत्रीचेव विवाहसा विरोधीनी ॥ पितृ मातृद
ले ज्ञेया सर्वशास्त्र मतस्त्रिदं ॥

अस्यापु } उर्द्धं सप्तमां पितृवद्वा त्वाः वीजिनश्च मातृवद्दु
नाथानि } त्वाः पक्षमां ॥ १ ॥ आसप्तमां पक्षमां वद्दु
त्वाः पितृ मातृतः ॥ २ ॥ नापि पुत्रतातु विज्ञेया
गोत्रतः नापि पौकषी ॥ ३ ॥ उद्धहे पितृ

মত্ৰোস্ত সপ্তমী° পঞ্চমী° বিনা ॥ ৪ ॥ এক মুক্ত
 পুকারেণ পিতৃবন্ধু সপ্তমাং । উক্তমেব বিবাহ
 ত্ব° পঞ্চনান্নাতৃবন্ধুতঃ ॥ ৫ ॥ পঞ্চমী° সপ্তমী
 ঠৈব মাতৃতঃ পিতৃতস্তথা ॥ ৬ ॥ দত্তকী° স্যামি পু
 জ্ঞাণা° বীজবন্ধুঃ সপিণ্ডক। পঞ্চমী সপ্তমী
 গোত্র° তৎপাদকন) চে° গোত্রকানন) দত্ত
 মার্কেণ্য পূরণ বিন্দুপদন্তন বশিষ্ঠ বচনানু
 বচনানি ॥ ১৩ ॥

পুত্রঃ — বিবাহের নিমিত্তে এ পুকার সপিণ্ডতা কার্য
 ছেন বটে কিন্তু সগোত্র দত্তকেও সপিণ্ডতার
 কিছু বিশেষ আছে কিনা ॥

অস্যো } সপিণ্ডা° দ্বিবিশ° পৌত্র° পিতৃশ্রেণাবয়বে নহা ।
 স্তর° } জনকস্যাঙ্গনসম্বন্ধাৎ গৃহীতু° পিতৃ° স্তথা । ত্রিণা°
 পিণ্ডদানেন সপিণ্ডা° স্যাগ্রি পৌকব° । জন
 গৃহীতুরতত্বুবাণাদুপলভ্যতে । ন বিবাহ গো
 ত্রদ্বাৎ সপিণ্ড্যাচ্চ পিতৃঃ স্মৃত° ॥

অস্যপু } যাবস্তঃ সিত্ববর্গাঃ স্যাস্তাবদ্ভিদম্ভকাদয়ঃ । শ্রে
 নাগানি } তানা° যোজন° ছয়্যাঃ স্বকীয়ৈঃ পিতৃভিঃ সহ ।
 দ্বাভ্যা° সহাথ তৎপুত্রাঃ পৌত্রাশ্চৈকেন তৎ
 সন° ॥ চতুর্থৈ পুরুষে ছেদ° তস্মাদেবা ত্রিপৌক
 যী । ১ । দত্তকানন্ত পুত্রাণ° সপিণ্ডা° স্যাগ্রি
 পৌকব° । জনকস্যা ছলে তদগৃহীতু রিতিধা

वृषा ॥ २ ॥ सगोत्रेत्तु कृताद्गोत्राद्द्वितीयादयः
 सुतः विधाना गोत्रतां याञ्छि न सपिण्ड्यां विधी
 यते । अत्र काष्ठाजिनि हारीत गोतम वृ
 षा ॥ २ ॥

पुत्रः २ । गोत्रतां प्राप्तं ह्येकं दत्तकं ग्रहण करिष्या थाके
 ननु तत्र दत्तकं ननु कतं ननु गोत्रेण अशौच भागी
 भवेत् किं वा ।

अथ । दत्तकं कृतं ह्येकं दत्तकस्य पारम्परं । नस्याद
 न्यथा । अत्र विद्वेषं । गोत्रनिष्ठोऽसर्जनात् ॥

अथ । गोत्रेणैव ननु दत्तकं ननु दत्तकं ननु दत्तकं ननु दत्तकं
 ननु दत्तकं ननु दत्तकं ननु दत्तकं ननु दत्तकं ॥ १११ ॥

अथ । दत्तकं कृतं ननु अपवा ताहारं प्रीतिता नरे से
 दाने ईश्वरं वि शुकार अशौच ह्येव ॥

अथ । पारम्परं ननु अशौचं प्रीतितादत्तकस्य च । नरणे
 ननु दत्तकं ननु दत्तकं ननु दत्तकं ननु दत्तकं । आप्तु त्यगो

त्रिणां शुक्या एकाहं च सपिण्ड्यां । एतन्नु गोत्रे दे
 शीयं पण्डितैर्न हि गृह्यते ॥

अथ । नूतके नूतके चैव त्रिरात्रं पर पूर्वयोः । एका
 हं च सपिण्ड्यां त्रिरात्रं यत्र वै पितुः । १ ।

त्रिरात्रं सगोत्रो वा नीतः संस्कृत ईच्छया ।
 जनने नरणे तस्य त्राहाशौचं विधीयते । २ ।
 श्वरसं वर्जयित्वा तु । सर्ववर्णेषु सर्वदा । फेदजा

দিবু গুণ্ড্রেষু জাতেষু চ মৃতেষু চ । অশৌচস্য
 ত্রিরাত্রং স্যাৎ সমানমিতি বিশ্চয়ঃ ॥ ৩ ॥ পর
 পূর্বাষু ভাষ্যাষু পুণ্ড্রেষু কৃৎসনেষু চ । তত্ গোত্রৈ
 ত্রিরাত্রং ন্যাদেকাহন্ত নপিণ্ডিনাং ॥ ৪ ॥ অন্য
 শ্রুতেসু দারেবু পরপত্নীসুতেষু চ । গোত্রৈঃ স্থান
 শুদ্ধাঃ স্যু ত্রিরাত্রৈর্নৈব তত্ বিদিতি মনীচিপরাশর
 বৃদ্ধপূরণ হারীত পুজাপাত্ত বচনানি ॥ ১৮ ॥

পুণ্ড্রঃ — দত্তকের গৃহীত পিতা মোকাস্তর গমন করিলে
 তাহার অশৌচ দত্তক কর্ত্তন করিবে ॥

অস্যোক্তং } দশরাজনাশৌচস্য দত্তস্য ঘটতে মতেষু । দশা বি
 স্তরং } পুতকার্য্যার্থং পূর্বাশৌচং বিবীৰ্য্যতে । চুড়াধি
 করণান্তস্য আচাৰ্য্যান্ন মদ্বাণ্ডকঃ ॥

অস্যোক্তং } গুরোঃ পুতস্য শিষ্যস্তু পিতৃনেৰং সমাচন ॥
 পুমাণে } পুতাহারৈঃ সনং তত্র দশরাজেন শুদ্ধ্যতি : ৩ ॥
 অক্কা পুতকার্য্যানি পুতস্য দ্বন্দ্বং ৩ : ॥
 বর্ণানাং বন্ধে পুত্ৰং তছুতং নিয়তং চরোদিতি
 মনীচিশঙ্কুবচনে ॥ ১৯ ॥

পুণ্ড্রঃ — দত্তক মৃতাহে পার্শ্বণে করিতে পারে কিনা এবং
 পার্শ্বণে কয় পুরুষকে পিণ্ডদেবেক আর দত্তক
 পুণ্ড্র ও গোত্রেরা বা কয় পুরুষকে দিবে ইতি ॥

অস্যোক্তং } মৃতাহে পার্শ্বণং কত্বুং দত্তকো নৈব শকুয়াৎ । পা
 স্তরং } ষ্ণে পি গৃহীত্বাদি ত্রয়াণাং পিণ্ড দস্তুনঃ ॥ দত্ত
 কস্য সূতো দ্বাভ্যাং কস্মৈ তৎ সূতো বপেৎ ॥

दस्यपु
यागानि

पुत्र्याकं पार्ष्णैर्नैव विधानां क्रेत्रजौरसौ । अ
 वातानित्वात् स्वर्गुरेकोद्विष्टं सुतादश ॥ १ ॥ पि
 तृभ्यस्तस्य देवाः शौरसस्य त्रिपोकषः । सर्वत्रानेक
 क्रेत्रानानेकोद्विष्टं क्रयेईहानि ॥ २ ॥ यावत्तुः
 प्रितृवनाः स्यात् शौरसिद्धिस्तुकादयः । पितृणां योज
 नं स्वर्गाः सुकीर्यैः पितृभिः नृः ॥ ३ ॥ द्वाभ्यां न
 द्वाभ्यां पुत्र्याः पोत्राश्चैकेन तत्र समं ॥ चतुर्थे
 पुत्र्ये चैकेन तत्रैकेन त्रिपोकषी । इति जातु
 कथं पुराणैरुक्तं ॥ २० ॥

पुत्र्याः

पुत्र्याः शौरस्य पुत्र्याः पितृभ्यः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः
 पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः
 पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः

पुत्र्याः
पुत्र्याः

पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः
 पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः

पुत्र्याः
पुत्र्याः

पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः
 पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः

पुत्र्याः

पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः
 पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः

अस्यो
द्वयः

अस्यो द्वयः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः
 पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः पुत्र्याः

অস্যাপু } নভ্রাতরো ন পিতরঃ পুত্রাদায়হরাঃ পিতুঃ ।
 নাগানি } তথাশ্রেয়সঃ শ্রেয়সোভাবে পাপীয়ান্কথ মহি
 তি । বহবশ্চেত্তু সদৃশাঃ সবে ঋকুথথন্য ভা
 গিনঃ । ১ । পুত্রঃ পুত্রঃ স্মৃতো জ্যেষ্ঠো জঘন্যো
 যোষ উত্তরঃ । ক্রমাদেতে পুবর্তন্তে স্মৃতে পিত
 রি তদ্ধনে । জ্যায়সো জ্যায়সো ইলাভে জঘন্যো
 যোষ আপুয়াত্ । ২ । পিপ্তদোশ হরশ্চৈবা
 পুত্রীভাবেপরঃ পরঃ । ৩ । সবে হনোরনসৈ
 তে পুত্রা দায়হরাঃ স্মৃতা ইতি নারদ যাজ্ঞ
 দেবল বচনানি । ২২ ।

পুত্রঃ — দত্তক পিতামহ ধন পাইতে পারে কি না ॥

উত্তরঃ গৃহীতুঃ পৈতৃকমপি ধনং দত্তক আপুয়

অস্যাপু } পুত্রান্ দ্বাদশ যানাহন্যাং স্বায়ত্তুবোনুঃ ধা
 নাগে } বড়বন্ধু দায়াদাঃ বড়দায়াদবান্ধবানা ঔরসঃক্ষেত্র
 জশ্চৈব দত্তঃ কৃত্রিম এবচ । গুচে ত্পন্ন পবিদ্ধশ্চ
 দায়াদাবান্ধবশ্চ ষট্ ॥ ১ ॥ ঔরসং পুত্রিকা পুত্রং
 ক্ষেত্রজং দত্তকৃত্রিমৌ । গুচশ্চৈবাপবিদ্ধঞ্চ ঋকুথ
 ভাজং পুচক্ষতে ইতিমনুবোধায়ন বচনে । ২৩ ।

পুত্রঃ — ঔরস পুত্রেরসহিত দত্তক পুত্রের কি পুকার অংশ
 কল্পনা হইবে ।

অস্যো } গৃহীতে বিধিনাদন্তে কদাচছৌরসো ভবেত্ । বি
 ত্তরং } দ্যাচার সমায়ুক্তো ধান্নিকঃ শীলবান্ যদি । সল

॥ दायदन्तकरत्रकर ॥

तेत तृतीयांशं द्यांशमौरस आपुयात् ॥

अस्यपु } उ० पन्ने त्रौरसे पुत्रे तृतीयां शहराः अताः ॥
 नागानि } सबर्णा असवर्णास्तु प्रुसाछादनभागिनः षौरसे पुन
 क० पन्नेतेषु ज्यैष्ठं न विद्यते ॥ तेषां सबर्णा
 ये पुत्रास्ते तृतीयांश भागिनः ॥ उपपन्नो षुनैः
 सदैः पुत्रोयस्य तु दक्षिणः ॥ सहरेतैव तदकथं
 संपुष्टोपान्यागोत्रतः ॥ इति कात्यायन देवव
 मनु वचनानि ॥ २४ ॥

पुत्रः — निगुण दन्तक कय अंश पाईते पारे

उत्तरं — निगुणस्य तु दन्तकस्य चतुथांशो विधीयते ॥

अस्य } तस्मिंश्चेत् पुति गृहीते षौरस उ० पद्येत् स चतु
 पुत्राणे } र्थागभागी यदि नाभ्युदयिकेषु प्रयुक्तः स्यात् ॥ १॥
 यद्येवं क्त षौरसः पुत्र उ० पद्येत् तुरीयभागे
 पुत्रवति ॥ इति दक्ष बोधायन वचने ॥ २५ ॥

पुत्रः — यदि विधि दन्तक गुह्य ना करिया थाके
 पश्चात् षौरस ह्य से स्थाने कि प्रकार अंश
 हईवे ॥

उत्तरं — विधानेन विना ह्यस्त गृहीतो दन्तकः कृत् ॥

अस्यपु } अंशभाजं नतं क्षर्यात् ० सादनभाक् च सः ॥
 नागानि } अविधाय विधानं यः पा मन्मनं ॥ वि
 बाह विधिभाज त्तं न ॥ तस्मिन्

॥ दायदत्तकरत्नाकर ॥

१३०

ज्ञातेसूते मन्त्रेण कृते च विधानके ॥ तत्र
तस्यैव विभक्त्या यः दानी पितृभक्षसा ॥ हीना
पत्नीवेषुर्गुणसाक्षादन सभृताः ॥ इति विष्णु
माता देवन वचनानि ॥ २७ ॥

श्रीमद्गुदाधरतर्कवागीश भट्टाचार्याग्रज श्रीलक्ष्मी
श्यामशार विरचिते दायदत्तकरत्नाकरे दत्तक व
शतसुकांतुग्रन्थस्य दशमोऽध्यायः समाप्तः ॥

दायदत्तकरताकर ॥

१७

जातेसुते दत्तेन कात च विधानके ॥ तद्वत्
तस्यैव विभक्त्या यः स्वामी पितृरक्षसा ॥ हीनाया
पत्नीवेरुगुणान्नादानमभ्युत्ताः ॥ इति विपु
मा मा देवत वचनानि ॥ २७ ॥

श्रीमद्भद्राधरतर्कवागीश उद्दिष्टार्थाद्भद्रा श्रीमद्भद्रा
श्रीमद्भद्रा विरचिते दायदत्तकरताकरे दत्तक वचन
चन्द्रकांतमणिनाम दशमोऽध्यायः समाप्तः ॥

